

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

ALISHER NAVOIY NOMIDAGI
SAMARQAND DAVLAT UNIVERSITETI

IJTIMOIIY-IQTISODIYOT FAKULTETI

“Iqtisodiyot va mehnat sotsiologiyasi” kafedrası

Qo'lyozma huquqida
UDK 331.1.:330.32
(575.141)

SHAMSIYEVA NOZIMA SHERMAT QIZI

**“ISHLAB CHIQRISHNI MODERNIZATSIYALASH JARAYONIDA
YANGI KORXONALARNI TASHKIL ETISH”**
(Samarqand viloyati misolida)

5A 230110 «Mehnat iqtisodiyoti» Mutaxassisligi

Magistr
Akademik darajasini olish uchun yozilgan

Samarqand – 2012

MUNDARIJA

Bet

KIRISH	3
I – BOB. MILLIY IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISHDA YANGI KORXONALARNI TASHKIL ETISH VA TUZILMASINI BELGILOVCHI OMILLAR	
1.1. Milliy iqtisodiyotni rivojlantirishda yangi korxonalarni roli va vazifalari.....	10
1.2. Korxonalarni moderzatsiyalashtirish sharoitida yangi korxonalarni tashkil etish tamoyillari.....	20
1.3. Korxonalarni sababsiz tugatish va qayta tashkil etish omillari.....	28
II – BOB. SAMARQAND VILOYATIDA ISHLAB CHIQARISH KORXONALARINI MODERNIZATSIYALASHTIRISH VA QAYTA REKONSTRUKTSIYALASHTIRISHNI MOLIYALASHTIRISH HOLATINI TAHLILI	
2.1 Viloyatdagi ishlab chiqarish korxonalarini rivojlantirishdagi investitsiyalarni roli.....	32
2.2. Ishlab chiqarish korxonalarini modernizatsiyalashtirish va qayta rekonstruktsiyalashtirish.....	38
2.3. Korxonada asosiy fondlardan va ishlab chiqarish quvvatlaridan oqilona foydalanishning takomillashtirish yo'llari.....	44
III-BOB. HUDUDLARDA REKONSTRUKTSIYAQILISH VA YANGIDAN TASHKIL QILISH ORQALI AHOLINI ISH O'RINLARINI YARATISH MANBALARI	
3.1 Ish o'rinlarini tashkil etishda mehnat bozori holatini tahlil qilish va takomillashtirish yo'llari.....	60
3.2. Hududlarda yakka tadbirkorlikni va kasanachilikni tashkil etish orqali ish o'rinlarini yaratish imkoniyatlari.....	66
3.3. Ishlab chiqarish korxonalarida investitsiyalardan oqilona foydalanishni takomillashtirish yangi korxonalarni tashkil etish asosidir.....	79
XULOSA VA TAKLIFLAR.....	85
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI	92
ILOVALAR	97

Kirish

Mavzuning dolzarbligi. Bugungi kunda global moliyaviy – iqtisodiy inqirozi davom etayotgan bir paytda O'zbekiston iqtisodiyotining bir holati, unga ta'sir etuvchi omillar va uni yumshatish yo'llari sifatida mamlakatimizda korxonalarni modernizatsiyalashtirish orqali iqtisodiyotning real sektorning mamlakat yalpi ichki mahsulot ishlab chiqarish hajmini oshirish muhim ustivor vazifalardan bo'lib hisoblanadi.

Iqtisodiyotni barcha tarmoqlarini jadal rivojlantirish orqali o'sish 2011 yilda yalpi ichki mahsulotning 8,3 foizini tashkil etdi, jumladan sanoat ishlab chiqarish 6,3 foizni, qishloq xo'jalik mahsulotlarini yetishtirish 6,6 foizni, tashqi savdo aylanmasi 16,4 foiz va aholiga pullik xizmatlar ko'rsatish 16,1 foizga o'sdi.

Prezidentimiz I.A.Karimov ma'ruzalarida "O'tgan 2011-yilda faoliyat ko'rsatayotgan korxonalarni modernizatsiya qilish, texnik va texnologik qayta jihozlash, hamda zamonaviy yuksak texnologiyalarga asoslangan yangi ishlab chiqarishni tashkil etishni tezlashtirish borasida faol investitsiya siyosatiga alohida e'tibor qaratildi va moliyalashtirishning barcha manbalari hisobidan qiymati 10 milliard 800 million dollardan ortiq kapital qo'yilmalar o'zlashitirilganligini" alohida ta'kidlab o'tdilar. Bu 2010-yilga nisbatan 11,2 foiz ko'p bo'lib, bu investitsiyalarning Yalpi ichki mahsulotdagi ulushi 23,9 foizini tashkil etadi.

Iqtisodiyotning real sektoriga qariyb 2 milliard 900 million dollar horijiy investitsiyalar jalb qilindi, ularning 78,8 foizi to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar.

Jami investitsiyalarning 73,5 foizidan ortig'i ishlab chiqarish quvvatlarini oshirish barpo etishga va 45,3 foizi esa zamonaviy, yuksak samarali asbob-uskunalar xarid qilishga yo'naltirildi.¹

Mamlakatimizda 2012-2016 yillarda qiymati 6 milliard 200 million dollarik bo'lgan 270 dan ziyod investitsiya loyihalari, shuningdek ishlab chiqarishni

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A. Karimovning 2011 yilning asosiy yakunlari va 2012 yilda O'zbekistonni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining majlisidagi "2012 yil Vatanimiz taraqqiyotini yangi bosqichga ko'taradigan yil bo'ladi" o'quv qo'llanma. – T.: Iqtisodiyot. - 2012.

modernizatsiya qilish va texnologik yangilash ishlarini amalga oshirish mo'ljallangan.

Shunday ekan ishlab chiqarishni modernizatsiyalashtirish sharoitida mavjud korxonalarni rekonstruksiya qilish orqali kengaytirish va yangi korxonalarni tashkil etish dolzarb muammolardan hisoblanadi. Chunki korxonalarni tashkil etish va kengaytirish orqali aholini ishsizligini kamaytirish uchun, ularni moddiy jihatdan jalb etishga yordam beradigan shart-sharoitlar yaratish lozimdir. Bu esa bandlikni ta'minlash ijtimoiy-iqtisodiy mohiyatni o'rganishning asosiy yo'nalishlaridan biridir.

Mavzuning dolzarbligi ham mavjud korxonalarni modernizatsiyalashtirish orqali ularni kengaytirish va yangisini tashkil etishni jadallashtirish bilan iste'molchilar talab qilayotgan mahsulotlar ishlab chiqarishni ko'paytirish va uni sotishdan foyda (daromad) olish, jahon talablariga javob beradigan, eksportga yo'naltirilgan raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarish, mahsulotlar sifatini oshirish, ishlab chiqarishga ish bilan band bo'lmagan aholini jalb qilish va shu orqali ish bilan ta'minlashdagi ijtimoiy muammolarni hal qilishdan iboratdir.

Muammoning o'rganganlik darajasi. Korxonalar faoliyati, ishlab chiqarish samaradorligi, investitsiyalar, aholi ish bilan bandligini ta'minlash muammolarini fundamental tadbiq etishga: Keyns J.M., Lukas R.E., Osvald A., Armstrong J., Rozan X., Rudebsh J., Xayek F., Xoll S., Yanosh K kabi xorijiy yetakchi olimlarning ilmiy ishlari bag'ishlangan. Bu tadqiqotlar iqtisodiyotni erkinlashtirish sharoitida turgan mamlakatlarda mehnat bozorining umumiy muammolarini o'rganish uchun nazariy asos bo'lib, xizmat qilmoqda. Shuningdek iqtisodiyot fanning bu sohasidagi rivojida rivojiga MDH mamlakatlari olimlaridan Adamchuk V.V., Volgin N.A., Genkin., Zbishko B.G., Zaslavska T.I., Kosnikov V.G., Kotlyar Z.A., Kolosniya M.G., Kuzmin S.A., Maslova I.S. va boshqalar munosib hissa qo'shganlar. Bu muammolar tadqiqotga O'zbekistonlik olimlardan Abdurahmonov Q.X., Zaynutdinov Sh.N., Zokirova N.Q., Maksakova L.P., Murtazayev B.I., Murtazin R. B., Rahimova D.N., Rahimova N.X., Tursunxo'jayev M.L., Ubaydullayeva R.A., Xolmo'minov Sh.R., Xo'jayev N.,

Sharifullina T.A., Shoyusupova N. va boshqa olimlarning ilmiy ishlari bag'ishlangan.

Bu ilmiy izlanishlarda mehnat bozorining ijtimoiy-iqtisodiy mohiyati, uning shakllanishi, korxona iqtisodiyoti, ishlab chiqarishni samaradorligi, aholini ish bilan bandligi va uni tartibga solish usullari to'la yortib berilgan. Lekin, ularda ishlab chiqarishni modernizatsiyalashtirish jarayonlari, texnik va texnologik qayta rekonstruksiya qilish, yangi korxonalarni tashkil qilish orqali bandlikni ta'minlash tadqiqot obyekti sifatida batafsil o'rganilmagan.

Bozor munosabatining rivojlanishi sharoitida mazkur muammoning ahamiyatliligi va yetarlicha tadqiq etilmaganligi uning alohida dolzarbligini ifodalab, ishning maqsad va vazifalarini aniqlash imkonini berdi.

Tadqiqot maqsadi. Dissertatsiya ishining asosiy maqsadi ishlab chiqarish korxonalarini modernizatsiyalashtirish va yangi korxonalarni tashkil etishda investitsiyalardan samarli foydalanish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot vazifalar. Qo'yilgan maqsadlarga erishish uchun quydagi asosiy vazifalarni bajarilishlari:

- Milliy iqtisodiyotni rivojlantirishda yangi korxonalarni ahamiyati va vazifalarini aniqlash;
- Iqtisodiyotni modernizatsiyalashtirish sharoitida ishlab chiqarish korxonalarini tashkil etish tamoyillarini aniqlash;
- Korxonalarini sababsiz to'xtatilishi va qayta tashkil etish asoslarini aniqlash;
- Samarqand viloyatidagi ishlab chiqarish korxonalarini rivojlantirishda investitsiyalardan foydalanish holatini baholash;
- Korxonalarni modernizatsiyalashtirish va rekonstruksiya qilish manbalarini aniqlash va yangi korxonalarini tashkil etish orqali yangi ish o'rinlarini barpo etish, aholi bandligini oshirishning ustivor yo'nalishlarini aniqlash;

Tadqiqot ob'ekti sifatida Samarqand viloyati ishlab chiqarish korxonalari tanlab olingan.

Tadqiqot metodlari tadqiqot jarayonida abstrakt-mantiqiy fikrlash, iqtisodiy-statistika, tahlil, guruhlash, tizimli tahlil, tizimli yondashuv, prognozlash va boshqa uslublar qo'llanilgan.

Tadqiqotda O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot Vazirligi, Davlat Statistika qo'mitasi va ularning Samarqand viloyat boshqarmasi ma'lumotlari, Samarqand viloyati mehnat va aholini ijtimoiy muhofaza qilish Bosh boshqarmasi, Samarqand viloyati Tashqi iqtisodiy aloqalar, investitsiyalar va savdo boshqarmasi ma'lumotlaridan foydalanilgan.

Himoyaga olib chiqadigan asosiy holatlar:

- Ishlab chiqarishni modernizatsiyalashtirish sharoitida korxonalarni tashkil etish tamoyillarini bayon qilingan.
- Yangi korxonlarni tashkil etish va mavjudlarini kengaytirish manbalari bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan.
- Samarqand viloyati bo'yicha bandlikni ta'minlash bo'yicha taklif va tavsiyalar berish.

Tadqiqotning ilmiy yangiliklari. Ushbu tadqiqot ishida ko'rilyotgan masalaga yangicha yechimlar keltirilgan bo'lib bular quydagilardan iborat:

- Ishlab chiqarish korxonlarini kengaytirish va qayta rekonstruktsiyalashtirish orqali Samarqand viloyati iqtisodiyotiga qo'shayotgan hissasini o'rganilgan;

- Samarqand viloyati tumanlari miqyosida tashkil etilgan korxonalarni yangi texnologiyalar bilan jihozlarni takomillashtirish orqali bandlikni oshirish bo'yicha takliflar berilgan;

Dissertatsiyaning nazariy va amaliy ahamiyati.

Ilmiy izlanish nazariyalarida ishlab chiqilgan mulohazalardan qo'llanilgan metodologik yondashuvlar va usullardan boshqa tadqiqot ishlarida foydalanish mumkin. Tadqiqot natijalarini unda ishlab chiqilgan takliflarda Samarqand viloyatda yangi tashkil etilgan korxonalarni barqaror rivojlantirish asosida, yangi ish o'rinlarini tashkil qilish bo'yicha mintaqaviy dastur ishlab chiqishda foydalanish mumkin.

Tadqiqot natijalarining qo'llash. Tadqiqot natijalari Samarqand viloyat mehnat va aholi ijtimoiy muhofaza qilish Bosh boshqarmasida qo'llash mumkin.

Ishning sinovdan o'tishi. Dissertatsiyaning asosiy natijalari xulosalari quydagi ilmiy-amaliy konferensiyalarda bayon qilingan:

1. "Yoshlarni bandligini ta'minlashda ularning iqtisodiy taffakurini rivojlantirishning ahamiyati" A.Navoiy nomidagi Samarqand Davlat universiteti "Uzluksiz ta'lim tizimida oliy va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi hamkorligining sifat hamda samaradorligini oshirish muammolari" viloyat miqyosidagi ilmiy-amaliy konferensiyasi. Samarqand 2009-yil, 24-aprel 126-128 betlar.
2. "Tadbirkorlikda kasanachilikning roli" A.Navoiy nomidagi Samarqand Davlat universiteti "Iqtidorli talabalarning izlanishlari IX" Samarqand 2009 yil 35-38 betlar.
3. "Sanoat korxonalarda moliyaviy barqarorlikni ta'minlash omillari" Samarqand Davlat universiteti Ilmiy tadqiqotlar axborotnomasi, ilmiy nazariy,uslubiy Jurnal №4, 2010 yil 89-92 betlar.
4. "Yoshlar ma'naviyatini rivojlantirishda milliylik va umuminsoniylikning o'ziga xos jihatlari" M.Ulug'bek nomidagi Samarqand Arxitektura va Qurilish instituti, Mustaqilligimizning 20 yilligiga bag'ishlangan respublika ilmiy-amaliy konferensiya, 2011-yil, 27-28 may, 120-124 betlar.
5. "Iqtisodiyotni modernizatsiyalashda investitsiyalarning o'rni" A.Navoiy nomidagi Samarqand Davlat universiteti Magistrantlarning X ilmiy konferensiyasi materiallari. 141-145 betlar. Samarqand-2011 yil.
6. "Milliy iqtisodiyotni rivojlantirishda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning o'rni" A.Navoiy nomidahi Samarqand Davlat universiteti Magistrantlarning X ilmiy konferensiyasi materiallari. 115-121 betlar. Samarqand-2011 yil.
7. «Привлечение иностранных инвестиций в национальную экономику» Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, "Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi sharoitida O'zbekiston taraqqiyoti va xalq faravonligini oshirish istiqbollari"

Respublika ilmiy-amaliy anjumani ma'ruza tezislar to'plami 2011-yil, 18 may. 217-219 betlar.

8. "Xorijiy investitsiyalarni jalb etishning dolzarb masalalari" Samarqand Iqtisodiyot va servis instituti, "Xizmat ko'rsatish sohasida tadbirkorlikni rivojlantirish muammolari" ilmiy-amaliy anjuman, Samarqand 2011 yil, II-qism, 28-32 betlar.
9. "Tadbirkorlikda ijtimoiy mehnat munosabatlarining o'zgarishi" Samarqand Iqtisodiyot va servis instituti, "Xizmat ko'rsatish sohasida tadbirkorlikni rivojlantirish muammolari" ilmiy-amaliy anjuman, Samarqand 2011 yil, II-qism, 32-36 betlar.

Natijalarning nashr ettirilishi mazkur dissertatsiya muammosi bo'yicha 9 ta maqola va tezislar nashr ettirilgan.

Dissertatsiyaning tuzilishi va hajmi. Ilmiy ish Kirish, 3 ta Bob, xulosalar hamda foydalanilgan adabiyotlar ro'yhatidan iborat. Dissertatsiya 80 bet bo'lib, 14 jadval o'z aksini topgan. ilmiy ishni yozish jarayonida 70 adabiyotlardan foydalanilgan.

Birinchi Bobda milliy iqtisodiyotni rivojlantirishda yangi korxonalarni tashkil etish va ularni iqtisodiyotda tutgan o'rni, vazifalari, mamlakatda ishlab chiqarilgan va amalga oshirilayotgan modernizatsiyalash dasturi, hududda korxonalarni sababsiz tugatilishi va qayta tashkil etish asoslari berilgan.

Ikkinchi Bobda, Samarqand viloyatida ishlab chiqarish korxonalarini modernizatsiylashtirish, kengaytirish va qayta rekonstruksiyalashtirishni moliyalashtirish manbalari tahlil etilgan. Investitsiyalardan oqilona foydalanish yo'llari va loyihalashtirish borasidagi olib borilayotgan dasturlar va uzoq muddatli ajratilgan manbalar tahlili o'rganilgan.

Uchinchi Bobda korxonalarni modernizatsiyalashtirish orqali yangi ish o'rinlarini yaratish bandlikning muhim omili sifatida samarali ta'sir etuvchi yo'nalishlar aniqlangan.

Mamlakatimizda jamiyatni demokratiyalashtirish va yangilash, mamlakatni modernizatsiyalash va isloh etish konsepsiyasi hayotga tatbiq etilishi mintaqaviy-

hududiy tizimni ya'ni viloyatdagi xususiy tadbirkorlik mehnati taraqqiyotini ta'minlashni talab etadi. Bu esa o'z navbatida bozor talabini qondira olish, xomashyo, kapital, taqchilligi sharoitida yashab keta olish hususiyatlari bilan barqaror iqtisodiy o'sish sur'atlariga erishishdagi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Bu maqsadni amalga oshirishga bir qator vosita va yo'nalishlar orqali erishish mumkin bo'lib, ular orasida mavjud korxonalarni rekonstruktsiya qilish va yangilarini tashkil etish muhim ahamiyatga egadir.

Mazkur dissertatsiya ishi mavzusining dolzarbligi globallashuv sharoitida ishlab chiqarish korxonalarini modernizatsiyalashtirish, yangi korxonalarni tashkil etish va mavjudlarini foydalanishni takomillashtirish bo'yicha nazariy va amaliy savollarning murosaviy jihatlari yetarlicha o'rnilmaganlik asos bo'lib xizmat qiladi.

Muammoning o'rganilganlik darajasi. Yuqorida qayd etilgan fikrlar esa mamlakatda xususiy tadbirkorlik xizmatini aholi bandligiga ta'sirini alohida dolzarb muammo sifatida o'rganishni taqozo etadi.

Mamlakatimiz iqtisodiyoti barcha sohalarida barcha shu jumladan, ishlab chiqarishni modernizatsiyalashtirishda investitsiyalarni jalb etish masalalari Prezidentimiz I.A.Karimov asarlarida surilgan g'oyalarida o'z aksini topadi.

I – BOB. MILLIY IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISHDA YANGI KORXONALARNI TASHKIL ETISH VA TUZILMASINI BELGILOVCHI OMILLAR

1.1. Milliy iqtisodiyotni rivojlantirishda yangi korxonalarni roli va vazifalari

O'zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligiga erishgach, mamlakat hayotida ishlab chiqarish kuchlarini yanada rivojlantirish, fan-texnika taraqqiyotini jadallashtirish, aholining turmush tarzini yaxshilashga qaratilgan ulkan ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar ro'y berdi va ro'y bermoqda. Bunga iqtisodiyotga kiritilgan yangi investitsiyalar va mavjud moddiy-texnika asosini modernizatsiya qilishdan tashqari boshqaruvning demokratik tamoyillarini kuchaytirish, korxona, firma va ularga tenglashtirilgan ishlab chiqarish tuzilmalarining xo'jalik faoliyati bilan bog'liq mustaqillik doirasini kengaytirish, siyosatning iqtisodiyotdan ustunligiga barham berish, inson faoliyatining barcha soha va tarmoqlarida tashabbuskorlik, izlanish va hokazolarning rivojlanishi ham keng imkoniyatlar yaratmoqda.

Mustaqillik hamda barcha xo'jalik yuritish tizimining bozor munosabatlariga o'tishi iqtisodiyotning asosiy bo'g'ini hisoblanuvchi korxona maqomining sezilarli ravishda o'zgarishiga hamda milliy iqtisodiyotimizda miqdor va sifat o'zgarishlariga sabab bo'ldi. Bugungi kunda mamlakatimiz iqtisodiyoti jamiyatni demokratiyalashtirish, iqtisodiyot salohiyatlarini mustahkamlash va mamlakatni rivojlangan davlatlar qatoriga kiritishga yo'naltirilgan, bozor munosabatlariga o'tishning mamlakatimiz uchun maxsus ishlab chiqilgan modeli asosida rivojlanib bormoqda. Bu model Prezidentimiz I.A.Karimov tomonidan ilgari surilgan iqtisodiyotni islohot qilishning beshta muhim tamoyiliga asoslangan hamda xo'jalik faoliyati yurituvchi sub'ektlarning erkinligi, xususiy mulkchilik va tadbirkorlikni himoya qiluvchi zaruriy qonun hujjatlari bilan belgilab berilgan.

Iqtisodiyotning rivojlanishi uchun talab qilinuvchi ushbu vazifalarning amalga oshirilishida korxonalarga katta rol ajratilib, ular iqtisodiyotning asosiy ishlab chiqarish bo'g'ini bo'lish bilan birga mahsulot ishlab chiqarish, aholiga xizmat ko'rsatish tufayli iste'molchilarning talablarini ham qondiradilar.

Korxona – ijtimoiy ishlab chiqarishning bosh bo'g'ini bo'lib, unda ilmiy iqtisodiyotning asosiy iqtisodiy masalalari hal etiladi.

Mahsulotlar yaratish va xizmatlar ko'rsatish muayyan texnologik jarayonlar, mehnat materiallari, odamlarning bilimi va ko'nikmalari ijtimoiy mehnat taqsimoti va kooperatsiyalashga asoslangan holda mustaqil amalga oshiriladigan tizimga aytiladi.

Korxona ish o'rinlarini beradi, ish haqi to'laydi, soliqlar to'lash yo'li bilan davlat va ijtimoiy dasturlarni amalga oshirishda qatnashadi.

Aynan korxonada mahsulot ishlab chiqarish jarayonlari va ishchini ishlab chiqarish vositalari bilan o'zaro aloqasini amalga oshiriladi.

Korxona o'z faoliyatini o'zi boshqaradi, ishlab chiqarilgan mahsulotni olingan sof foydani soliq va boshqa to'lovlarni to'lagandan so'ng qolgan qismini tasarruf etadi.

Korxonada ishlab chiqarilayotgan mahsulotlar hajmi va assortimenti, xilma-xilligi, xom ashyo yetkazib beruvchilar va haridorlar baholarini shakllantirish, resurslardan tejimli foydalanish, kadrlarni qo'llash, yuqori unumli texnika va texnologiyadan foydalanish masalalari hal etiladi.

Ma'lumki korxona faoliyatining samaradorligi ishlab chiqarishni quydagicha tashkil etish shakllariga ega:

- Konsentratsiyalash, bir joyga jamlash;
- Ixtisoslashitirish;
- Kooperatsiyalash;
- Ishlab chiqarishni murakkablashtirish kabi usullardan foydalanishga bog'liq;

O'zbekiston Respublikasi qonunchiligiga asosan, **korxona** bu - *huquqiy shaxs maqomiga ega, mustaqil ravishda xo'jalik faoliyati yurituvchi sub'ekt bo'lib, o'ziga tegishli bo'lgan mol-mulkidan foydalanish asosida iste'molchilar (xaridorlar)*

*talabini qondirish va daromad (foyda) olish maqsadida mahsulot (ish, xizmat) ishlab chiqaradi va sotadi yoki ayirboshlaydi.*²

Korxona – ijtimoiy talablarni qondiruvchi vas of foyda olish maqsadida mahsulot ishlab chiqaruvchi, xizmat ko'rsatuvchi, mustaqil xo'jalik yurituvchi iqtisodiyot subyektidir.

Har bir mamlakat sanoatining quvvati hamda fan-texnika taraqqiyoti va iqtisodiyotni modernizatsiyalash ko'rsatkichlarini birinchi o'rinda yirik korxonalar belgilab beradi. Shu bilan birga yangi korxonalarni tashkil etish orqali raqobatbardosh mahsulotlarni ishlab chiqarishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Mamlaktimiz iqtisodiyotining raqobatdoshligini oshirmasdan, raqobatdosh iqtisodiyot, pirovard natijada esa raqobatdosh mamlakatni barpo etmasdan turib, o'rta muddatli istiqbolda mamlakatimiz iqtisodiyotini rivojlangan demokratik davlatlar darajasiga olib chiqishdek strategik vazifani amalga oshirish mumkin emasligi Yurtboshimiz tomonidan ta'kidlab o'tildi.

2008 yilda boshlangan global moliyaviy-iqtisodiy inqirozning jahon iqtisodiyotiga ta'siri davom etayotgan bir sharoitda xomashyo va tayyor mahsulotlarga bo'lgan talabning davomli ravishda pasayishi korxonalar, mamlakatlar o'rtasidagi raqobat kurashi barcha mahsulotlar, ayniqsa tayyor mahsulotlar bozorlarida kuchayib borishiga sabab bo'lmoqda.

Bunday sharoitda milliy iqtisodiyotning raqobatdoshligini ta'minlash orqaligina mamlakatni barqaror rivojlantirish mumkinligi sir emas.

Bu maqsad mamlakat iqtisodiyotini izchil ravishda isloh qilish, tarkibiy jihatdan o'zgartirish va diversifikasiya qilishni chuqurlashtirish, yuqori texnologiyalarga asoslangan yangi korxona va ishlab chiqarish tarmoqlarining jadal rivojlanishini ta'minlash, faoliyat ko'rsatayotgan quvvatlarni modernizasiya qilish va texnik yangilash jarayonlarini tezlashtirish orqaligina ta'minlanishi mumkinligini ilg'or davlatlar tajribasi ko'rsatib turgani Prezidentimiz ma'ruzasida alohida qayd etildi (1.1.1-rasm).

² O'zbekiston Respublikasining "Xususiy korxonalar to'g'risidagi" qonuni, qonun va qarorlar . T.: "O'zbekiston", 2004., №3.

“Respublika sanoatini barqaror, jadal va mutanosib ravishda rivojlantirish, asosiy sanoat tarmoqlarini diversifikatsiya qilishga va eksport salohiyatini oʻstirishga yoʻnaltirilgan tarkibiy oʻzgartirishlarni chuqurlashtirish, sanoat tarmoqlari, kompleksi va korxonalarni modernizatsiya qilish, ishlab chiqarishni texnik va texnologik yangilash asosida ularning samaradorligi hamda raqobatdoshligini yanada oshirish maqsadida” qabul qilingan, Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining «2011-2015 yillarda Oʻzbekiston Respublikasi sanoatini rivojlantirishning ustuvor yoʻnalishlari toʻgʻrisida»gi 2010 yil 15 dekabrda PQ-1442-sonli qarori bilan tasdiqlangan dasturning amalga oshirilishi iqtisodiyotning tarkibiy tuzilishini takomillashtirishda yangi bosqich boʻladi.³

1.1.1-rasm. Mamlakatimiz iqtisodiyotining raqobatdoshligini taʼminlash shartlari.

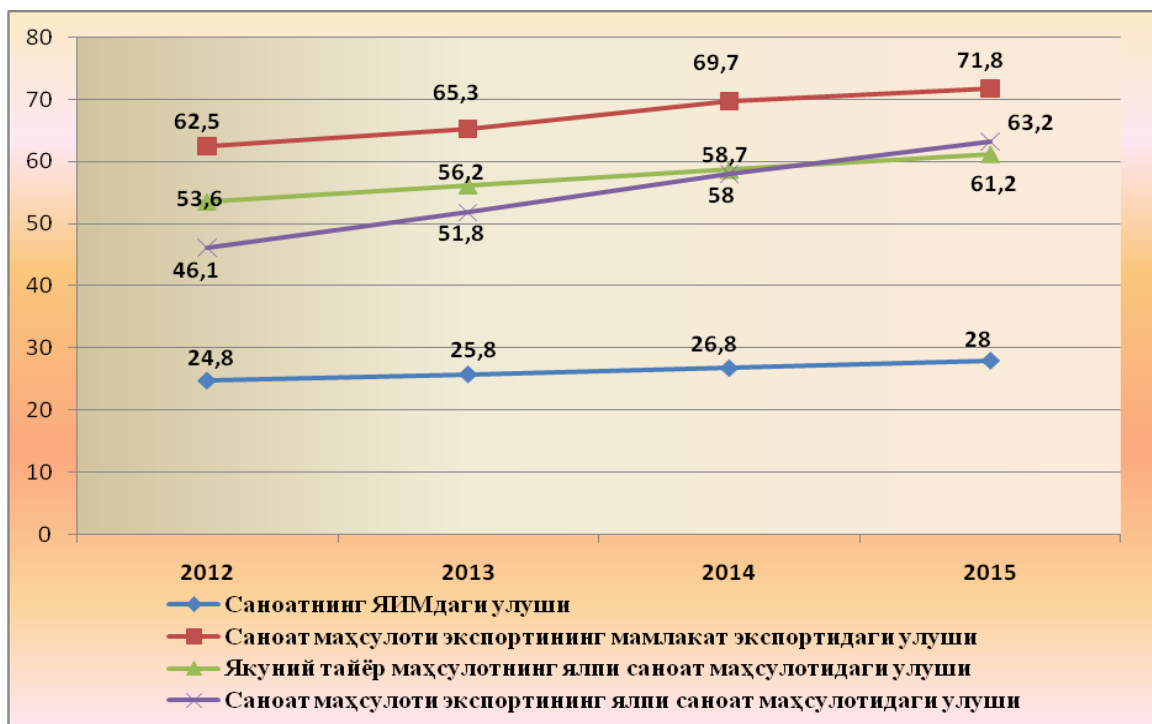
Dasturga koʻra, sanoat tarmoqlarini jadal rivojlantirish orqali uning YaIMdagi ulushini 2012 yilga qadar 28 foizga oʻstirish, yakuniy tayyor mahsulotlarning sanoat mahsuloti umumiy hajmidagi ulushini 61,2 foizga, sanoat mahsuloti eksportining mamlakat eksportidagi ulushini esa 71,8 foizga, eksport qilinayotgan sanoat mahsulotlari hajmining jami sanoat mahsulotidagi ulushini esa 63,2 foizga yetkazish koʻzda tutilgan.

³ Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining «2011-2015 yillarda Oʻzbekiston Respublikasi sanoatini rivojlantirishning ustuvor yoʻnalishlari toʻgʻrisida»gi 2010-yil 15-dekabrda PQ-1442 sonli qarori.

Bu parametrlarga erishish uchun 2011-2015 yillar davomida 25,67 milliard AQSh dollaridan ko'proq investisiyalarni o'zlashtirish maqsad qilib qo'yilgan.

Sifati va narxi bo'yicha jahon bozorida raqobatdosh bo'lgan mahsulotlar ishlab chiqarish hajmini kengaytirish va yangi mahsulot turlarini o'zlashtirishga katta miqdordagi investisiyalarni jalb etish hamda o'zlashtirish orqaligina erishiladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2011 yil 4 oktyabrdagi «Yangi turdagi raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirish va o'zlashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi 1623-sonli qarori bilan tasdiqlangan dasturga muvofiq, 2012-2016 yillarda, hisob-kitoblar bo'yicha, qiymati 6 milliard 200 million dollar bo'lgan 270 dan ziyod investisiya loyihasini, shuningdek, ishlab chiqarishni modernizasiya qilish, texnik va texnologik qayta jihozlash bo'yicha tarmoq dasturlarini amalga oshirish ko'zda tutilmoqda.

1.1.2-rasm. O'zbekiston Respublikasi sanoatini 2015 yilga qadar rivojlantirishning maqsadli parametrlari⁴.

³ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «2011-2015 yillarda O'zbekiston Respublikasi sanoatini rivojlantirishning ustivor yo'nalishlari to'g'risida»gi 2010-yil 15-dekabrdagi PQ-1442 sonli qarori.

Joriy 2012 yilda Surgil koni bazasida Ustyurt gaz-kimyo kompleksi, Dehqonobod kaliy o'g'itlari va Qo'ng'iro't soda zavodlarining ikkinchi navbatlari, sintetik suyuq yoqilg'i ishlab chiqarish zavodini qurish ishlari boshlandi.

Sintetik suyuq yoqilg'i, "Neksiya" klassidagi avtomobillarnig yangi modelini, avtomobil shinalarini ishlab chiqarishni yo'lga qo'yish bo'yicha yirik investisiya loyihalarini amalga oshirish ichki va tashqi bozorlar uchun yangi turdagi mahsulotlar ishlab chiqarishni o'zlashtirishga olib keladi (1.3.1-jadval).

Joriy yilda Samarqand viloyatida yiliga 3 ming dona yuk avtomobillari va priseptexnikasi ishlab chiqarish bo'yicha yangi majmuani yaratish (qiymati 69,38 million dollar), Andijon viloyatida "Jeneral Motors O'zbekiston" YoAJ avtomobillari uchun yiliga 900 ming dona disk va 123 ming dona shassi uzellari ishlab chiqarishni tashkil qilish, Farg'ona shahrida yuqorida zikr etilgan yangi model avtomobillar uchun yiliga 120 ming komplekt shtamppayvand detallar ishlab chiqarishni yo'lga qo'yish, shuningdek, avtomobil o'rindiqlari, oynalari, akkumlyatorlari, ko'targichlari, bamperlar, plastmassa detallar, eshik qoplamalari, radiatorlar, ventilyasiya va istitish tizimlarini ishlab chiqarishni yo'lga qo'yish bo'yicha loyihalar amalga oshiriladi.

"O'zbekengilsanoat" DAK tizimida 2012 yilda 150,07 million dollarlik investisiyalar, shu jumladan 87,57 million dollarlik to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investisiyalar o'zlashtiriladi. Bu investisiyalar yangi quvvatlarni ishga tushirish va mavjudlarini modernizasiya qilish hisobidan tayyor mahsulotlar ishlab chiqarish hajmini oshirish imkonini beradi.⁵

2012-2014 yillarda Navoiy mashinasozlik zavodi IChB bazasida qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlovchii yuqori texnologik uskunalar ishlab chiqarishni tashkil etish (20,51 milliard dollar qiymatiga ega) meva va sabzavotlarni qayta ishlash hajmini oshirish, ularning tannarxini qisqartirish vazifasini hal etish yo'lidagi yangi bir qadam bo'ladi.

⁵ Prezident Islom Karimovning 2011 yilning asosiy yakunlari va 2012 yilda O'zbekistonni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlarga bag'ishlangan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining majlisidagi ma'ro'zasi. // Xalq so'zi, 2012 yil 21 yanvar.

Korxonalar faoliyati milliy iqtisodiyot va uning tarmoqlariiga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir ko'rsatadi. Davlat korxonalar "taqdiriga", ularning ishlab chiqarish faoliyati yakuniy natijalariga befarq qarab tura olmaydi. Bankrotga uchragan korxonalar, zarar keltiruvchi ishlab chiqarish, iqtisodiy nochorlik – bularning barchasi korxona jamoasi uchun ham, davlat uchun ham og'ir yuk hisoblanadi. Quydagi 1.1.3- jadvalda Samarqand viloyatida faoliyat yuritayotgan korxonalar aks ettirilgan.

1.1.3– Jadval

Samarqand viloyati bo'yicha faoliyat yuritayotgan korxonalar dinamikasi
(ulushda) yil boshida:

	2009	2010	2011	2012
Jami:	92,3	92,1	76,0	88,3
Shaharlar:				
Samarqand	85,8	86,7	73,8	85,8
Kattaqo'rg'on	82,1	87,3	86,2	90,0
Tumanlar:				
Oqdaryo	88,8	91,8	73,0	87,2
Bulung'ur	96,8	95,7	76,9	87,6
Jomboy	89,1	92,5	81,0	91,6
Ishtixon	94,3	92,6	65,5	84,3
Kattaqo'rg'on	83,9	86,5	73,8	85,0
Qo'shrabot	94,3	93,7	78,0	95,2
Payariq	94,2	94,9	86	91,5
Pasdarg'om	91,9	91,8	73,4	92,0
Paxtachi	93,9	93,8	61,9	81,2
Samarqand	94,8	91,2	76,6	86,8
Narpay	93,7	93,2	80,3	96,5
Nurobod	95,5	94,6	79,9	88,4
Tayloq	97,5	95,1	78,9	91,8
Urgut	94,5	92,8	84,3	92,2

Manba: Samarqand viloyatining 2011-yil yanvar-dekabr oylaridagi ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi ma'lumotlari asosida tuzilgan.

Korxonalar qanchalik yaxshi, samarali va rentabelli ishlasa, butun iqtisodiyotning, jumladan, ularning o'zlarining ham ko'rsatgichlari yuqori bo'ladi. Shuni aytish mumkin, ro'yhatga olingan ro'yhatga olingan korxonalardan

Kattaqo'rg'on shaharda 2012-yil 90,0 foizini, Narpay tumanida 96,5 foizini va eng past ko'rsatgichni Ishtixon va Samarqand shahari tashkil qilmoqda.

Bozor iqtisodiyoti korxonlar faoliyatini erkinlashtiradi, ularning mustaqilligini mustahkamlaydi hamda ishlab chiqarishni tashkil va rentabellikning yuqori ko'rsatgichlarni erishishga keng imkoniyatlar yaratdi, deb hisoblanadi. Balki haqiqatdan ham shundaydir. Biroq korxona ayniqsa, davlatga tegishli bo'lgan korxona qanday ishlashi, uning jamiyatga keltiruvchi foydasi, rentabellik darajasi, xodimlarning bandligi qanday bo'lishi faqat korxonlarga katta imkoniyatlar yaratib berish bilan birga ularni belgilangan tartibda nazorat qilib ham boradi.

Jahon tajribasi shuni ko'rsatdiki, bozor iqtisodiyoti sharoitlarida barcha korxonalar ham raqobatchilikni yengib, samarali ishlab keta olmaydi hamda daromad yoki foyda ololmaydi. Natijada minglab korxonlar tashkil qilinib, xo'jalik faoliyati doirasiga qo'shiladi va deyarli shunchasi turli sabablarga ko'ra tugatiladi.

Shu sababli bankrotlik korxonalarning tugatilishi bozor iqtisodiyot sharoitlarida odatiy hol bo'lib, bu ahvolga tushib qolishdan ehtiyot bo'lish kerak bo'lsada, lekin bundan fojea ham yasash kerak emas. Tadbirkorlarni oldiga turgan asosiy vazifa korxonani bankrot bo'lishiga olib kelmaslik, uning iqtisodiy mustaqilligi, mehnat qobiliyati va daromadligi milliy iqtisodiyotga qo'shiladigan hissa bo'lishidan tashqari respublikamizda tobora ko'payib borayotgan aholini ish bilan ta'minlashda ham ahamiyat kasb etishini unutmaslik muhim. Ko'rinib turibdiki, istalgan korxonaning milliy iqtisodiyotdagi o'rni va ahamiyati ishlab chiqarilayotgan mahsulotlar, olinadigan foyda yoki daromad miqdoridan tashqari bu korxonaning aholini ish bilan ta'minlashdagi ishtirokiga ham bog'liq bo'ladi. Aholini ish bilan ta'minlar ekan, korxonalar o'zlarining bevosita ishlab chiqarish funksiyalarini bajarishdan tashqari ishsizlikning kamayishiga, ya'ni, mehnat faolligining ortishi va ijtimoiy ahvolning yaxshilanishiga ham sababchi bo'ladi.

O'zbekistonda ko'plab kichik, mikro va yirik ishlab chiqarish korxonalari faoliyat ko'rsatayotgan bo'lib, ular iqtisodiyotning deyarli barcha tarmoqlarini – og'ir sanoatdan engil sanoatgacha, qishloq xo'jalik mahsulotlarini qayta ishlashdan

ilmiy ishlab chiqarishgacha qamrab olgan. Ular o'z faoliyatida ishlab chiqarishning barcha omillaridan - yer, tabiiy va mehnat resurslari, texnika va texnologiyalar, investitsiyalar, hozirgi zamon fani tomonidan ishlab chiqarishning asosi yoki mamlakatning milliy boyligi deb ataluvchi zamonaviy axborot tizimidan foydalanadi. Ma'lumki, boylik yoki salohiyat bir nechta avlod va butun jamiyatning xatti-harakatlari evaziga yaratiladi. Korxonalarning vazifasi ushbu boylikni asrab-avaylash va undan samarali foydalanishda ifodalanadi.

Zamonaviy korxona-mustaqil xo'jalik yurituvchi sub'ekt bo'lib, ularning ishlab chiqarish vositalari va boshqa mulklari rejali iqtisodiyot sharoitlaridagidek davlatning o'zigagina tegishli bo'lmaydi. Shu sababli korxonalar *mulkchilik shakliga* ko'ra, davlat va nodavlat, *tarmoq belgilariga* ko'ra, mashinasozlik, energetika, metallurgiya, neft va gaz sanoati, qurilish kompleksi, oziq-ovqat, engil sanoat, savdo va hokazolar, *ishlab chiqarish miqyosi va xodimlar soniga* ko'ra, yirik, mikrofirma va kichik, *faoliyat yuritish muddatiga* ko'ra, uzluksiz, mavsumiy va uzlukli korxonalarga bo'linadi.

Biroq ushbu belgilardan qat'i nazar, deyarli har bir korxona **Nizom** asosida faoliyat yuritadi. Nizomda korxonaning nomi, manzilgohi, yuqori turuvchi organi va bu organning nomi, Nizom jamg'armasi, bank muassasalaridagi rekvizitlari, korxona rahbariyatining lavozimlari, rahbar shaxslarning majburiyatlari, tuzilmaviy bo'linmalar ro'yxati, hisobot tartibi va hokazolar ko'rsatilgan bo'ladi.

Amaldagi qonunchilikka asosan korxona davlat ro'yxatidan o'tganidan keyingina huquqiy shaxs sifatida tan olinadi.

Korxonalar faoliyati samaradorligini aniqlab beruvchi tashqi muhit – bu, birinchi o'rinda mahsulot iste'molchilari, xom ashyo va boshqa material etkazib beruvchilar, shuningdek davlat organlari hamda korxonaga yaqin joyda yashovchi aholi hisoblanadi.

Bozor iqtisodiyoti sharoitlarida korxonalar **faoliyatining asosiy yo'nalishlari** quyidagilar hisoblanadi:

- bozor va uning rivojlanish istiqbollarini kompleks ravishda o'rganish yordamida, xaridorlarning mahsulot va xizmat turlariga mavjud va yuzaga kelishi mumkin bo'lgan talablarini aniqlash;
- mahsulotning yangi modellari va namunalarini yaratish bo'yicha ilmiy-tadqiqot faoliyatini tashkil qilish;
- xaridorlar talablariga mos keluvchi tovarlarni ishlab chiqarish;
- ishlab chiqarishni rejalashtirish, dasturlash, muvofiqlashtirish va moliyalashtirish;
- mahsulotni taqsimlash va sotish tizimini tashkil qilish va uni mukammallashtirish;
- korxonaning barcha faoliyatini, jumladan, ishlab chiqarish, sotish, reklama, texnik xizmat ko'rsatish va hokazolarni boshqarish.

Albatta, zamonaviy korxonalarning ko'p qirrali faoliyati yuqorida sanab o'tilgan yo'nalishlar bilangina cheklanib qolmaydi. Amaliyotda ular fan-texnika taraqqiyoti va davlat tomonidan amalga oshirilayotgan iqtisodiy siyosatning yangi talablari bilan to'ldirilishi mumkin. Biroq, yuqorida aytib o'tilganlardan qat'i nazar, xo'jalik rivojlanishining har bir bosqichida korxonalar faoliyati quyidagi vazifalarni bajarishga qaratilishi zarur:

- korxona egasining daromad olishi;
- iste'molchilarni ishlab chiqarilayotgan mahsulotlar bilan ta'minlash;
- xodimlarni ish haqi bilan ta'minlash;
- korxonaga yaqin joylarda yashovchi aholi uchun ish joylari yaratish;
- atrof-muhitni muhofaza qilish;
- korxona faoliyatida to'xtab qolishga yo'l qo'ymaslik;
- ishlab chiqarishni tashkil etish va boshqarish shakllarini mukammallashtirish;
- ishlab chiqarishning barcha bosqichlarida tejamkorlikka rioya qilish.

Xo'jalik faoliyatining joriy va istiqboldagi vazifalarini bajarish korxonalardan quyidagi funktsiyalarni amalga oshirishni talab qiladi:

- ishlab chiqarish va shaxsiy iste'mol uchun mahsulotlarni tayyorlash;
- mahsulotlarni iste'molchilarga etkazib berish va sotish;
- sotuvdan keyin xizmat ko'rsatish;
- ishlab chiqarishning moddiy-texnika asosini ta'minlash;
- xodimlar mehnatini tashkil qilish va boshqarish;
- soliqlarni to'lash, byudjetga to'lanuvchi ixtiyoriy yoki majburiy badal va to'lovlarni amalga oshirish ;
- amaldagi standartlar, normativlar va davlat tomonidan chiqarilgan qonun-qoidalarga rioya qilish.

Bu funktsiyalar korxonalarning hajmi, qaysi tarmoqqa mansubligi, ijtimoiy infratuzilmaning mavjudligi, mahalliy hokimiyat idoralari bilan munosabatlarga asoslanib aniqlashtiriladi. Bugungi bozor iqtisodiyoti va fan-texnika taraqqiyoti korxonalarning amalga oshiruvchi funktsiyalarini kengaytirishi hamda ularning faoliyatidagi ishlab chiqarish ko'rsatkichlarini yanada yaxshilash uchun yangi vazifalar belgilab berishi mumkin.

1.2. Korxonalarni moderzatsiyalashtirish sharoitida yangi korxonalarni tashkil etish tamoyillari

Bugungi kunda yangi korxonalarni tashkil etishga alohida e'tibor berilmoqda. Iqtisodiyotning jadal rivojlanishi va ishlab chiqarish kuchlarining o'sishi faoliyat yuritayotgan korxonalardan tashqari, yangi korxonalarni tashkil qilish va ishga tushirishga tayanadi. Bunday qadam iqtisodiy jihatdan maqbullikka, resurslar imkoniyati va korxona mahsulotlariga bo'lgan talabga asoslanadi. Biron-bir mahsulotning taqchilligi yoki umuman yo'q bo'lishi ham, yangi korxona yoki ishlab chiqarishni tashkil qilishga sabab bo'lishi mumkin.

Yangi korxonani tashkil qilish quyidagi tashkiliy tamoyillar asosida amalga oshiriladi:

- korxonani tashkil qilish fikrining paydo bo'lishi;
- korxona muassislarini tanlash;
- taklif qilinayotgan mahsulotga bozordagi talabni o'rganish;

- korxona Nizom jamg'armasini tuzish uchun moliya manbalarini aniqlash;
- korxonaning ta'sis hujjatlari va biznes-rejasini tayyorlash;
- davlat ro'yxatidan o'tish;
- muhr, shtamp va boshqa rekvizitlarni tayyorlash;
- soliq idoralarida ro'yxatdan o'tish.

O'zbekiston Respublikasining qonunchiliga asosan, korxonalar mulk egasi (egalari) yoki u (ular) tayinlagan vakillik organi, mehnat jamoai yoki muassislar guruhining qarori bo'yicha belgilangan qonun-qoidalariga asosan tashkil qilinishi mumkin.

Shuningdek, korxonalar agar korxona mulki egasi yoki u tayinlagan vakillik organining roziligi bo'lsa, faoliyat yuritayotgan korxona tarkibidan bir yoki bir nechta tarkibiy bo'linmalarni, ushbu bo'linmalarning mehnat jamoalari tashabbusiga ko'ra, ajratib chiqarish natijasida ham tashkil topishi mumkin.

Korxona joriy va hisob-kitob raqamlari ochish va ular to'g'risidagi holatlarni tasdiqlash huquqiga ega bo'lgan, mustaqil huquqiy shaxs maqomidagi sho''ba korxonalari, filiallar, vakolatxonalar, bo'lim va boshqa tashkiliy bo'linmalarni tashkil qilishi mumkin.

Korxona qonun hujjatlarida belgilab qo'yilgan tartibda maxsus davlat organlarida ro'yxatga olingan kundan boshlab tashkil qilingan hisoblanadi va huquqiy shaxs maqomiga ega bo'ladi.

Yangi korxona tashkil qilishdan asosan quyidagi maqsadlar ko'zlanadi:

- iste'molchilar talab qilayotgan mahsulot ishlab chiqarishni ko'paytirish va uni sotishdan foyda (daromad) olish;
- ishlab chiqarishga ish bilan band bo'lmagan aholini jalb qilish va shu orqali ish bilan ta'minlashdagi ijtimoiy muammolarni hal qilish;
- ishlab chiqarishga mavjud qushimcha resurslarni jalb qilish;
- fan-texnika yutuqlaridan foydalangan holda yangi sanoat mahsulotlarini ishlab chiqarish;

- yakka tarzda yoki hamkorlikda faoliyat yuritish uchun kichik korxona (o'rtoqchilik kabi) tashkil qiluvchi alohida fuqarolar yoki shaxslar guruhi a'zolarining shahsiy ehtiyojlarini qondirish;

- ishlab chiqarishni mustahkamlash va rivojlantirish hamda bozor muhitini kengaytirish.

Korxonalar faoliyatini tartibga soluvchi qonun hujjatlarida ikki xil ta'sis hujjatlari belgilab berilgan, ya'ni korxona nizomi va tasis shartnomasi muhim ahamiyatga egadir.

Amaliyotda korxona faqat Nizom yoki faqat ta'sis shartnomasi asosida, shuningdek, bir vaqtning o'zida Nizom va ta'sis shartnomasiga asosan faoliyat yuritish hollari mavjud.

Shuni qayd qilib o'tish kerakki, korxonaning (huquqiy shaxsning) ta'sis shartnomasi kelishuv asosida tuziladi, Nizom esa muassis (muassislar) tomonidan tasdiqlanadi. Bitta ta'sischi tomonidan tuzilgan huquqiy shaxs shu ta'sischi tomonidan tasdiqlangan Nizom asosida faoliyat yuritadi.

Korxona Nizomi asosiy ta'sis hujjati bo'lib, unda korxonaning tashkiliy-huquqiy shakli, nomi va manzilgohi, Nizom jamg'armasining miqdori, daromadlarining tarkibi va taqsimlanish tartibi hamda korxona fondlarini tashkil qilish tartibi, korxonani tugatish va qayta tashkil qilish tartibi ko'rsatilishi shart. Boshqacha qilib aytganda, korxona Nizomi uning huquqiy maqomini, huquq va majburiyatlarini belgilab beradi.

Nizomda shuningdek, korxona faoliyat ko'rsatuvchi soha va tarmoq, atrof-muhit va odamlar sog'lig'ini muhofaza qilish kafolati, boshqaruv shakli, hisobga olish va hisobot tizimi ham aks ettirilishi lozim.

Korxona to'g'ri va to'liq tayyorlangan Nizom asosida mahalliy hokimiyat organlarida ro'yxatga olinadi, keyin esa o'z muhriga ega bo'lish va bankda hisob raqami ochish huquqini qo'lga kiritadi. O'z muhri va hisob raqamiga ega bo'lmagan korxona, huquqiy shaxs hisoblanmaydi va mustaqil korxonalar qatoriga kiritilmaydi.

Ta'sis shartnomasi korxonaning tashkil qilinishi va yakka tarzda yoki hamkorlikdagi faoliyatning boshlanishini tavsiflovchi hujjatdir. U shuningdek, tashkil etilayotgan korxonaning Nizomini to'ldiruvchi hujjat ham hisoblanadi. Ta'sis shartnomasida korxonani tashkil qilish tartibi, daromad va xarajatlarni qatnashchilar o'rtasida taqsimlash shartlari, korxona tashkilotchilari (muassislar) tarkibidan chiqish shartlari belgilab qo'yiladi.

Ta'sis shartnomasi asosida ko'pincha kichik korxonalar, xo'jalik o'rtoqlilari va shu kabi sub'ektlar faoliyat yuritadi. Masalan, o'rtoqlik yoki korxonaning ta'sis shartnomasida boshqaruv faqat barcha ishtirokchilarning roziligi bilangina emas, balki qaror ko'pchilik ovoz bilan qabul qilinishi mumkinligi ham belgilab qo'yilishi mumkin. Biroq ta'sis shartnomasida ishtirokchilar ovozini aniqlashning boshqa tartibi ham ko'rsatib o'tilishi mumkin. To'liq o'rtoqchilik korxonalarining daromad va xarajatlari agar shartnomada boshqa tartib ko'rsatilmagan bo'lsa, ishtirokchilar o'rtasida ularning umumiy kapitaldagi ulushiga mos ravishda taqsimlanadi.

Korxona mulkini shakllantirish va undan foydalanish Nizom va Ta'sis shartnomasining muhim qismi hisoblanadi. "Korxonalar to'g'risida" gi qonunga asosan quyidagilar korxona mulkini shakllantirishning manbalari hisoblanadi:⁶

- muassislarning pul va moddiy ko'rinishdagi badallari;
- mahsulot (ish, xizmat) sotishdan va boshqa turdagi faoliyatdan olingan daromadlar;
- qimmatbaho qog'ozlardan olingan daromadlar;
- banklar va boshqa kreditorlardan olingan kreditlar;
- byudjetdan olinuvchi mablag'lar (dotatsiya), kapital qo'yilmalar;
- korxona, tashkilot va fuqarolarning beg'araz va xayriya badallari, shuningdek, almashish, meros va sovg'a tariqasida olinuvchi mulk;
- qonun bilan taqiqlanmagan boshqa manbalar.

⁶ O'zbekiston Respublikasining "Xususiy korxonalar to'g'risidagi" qonuni, qonun va qarorlar . T.: "O'zbekiston", 2004., №3.

Yuqorida aytib o'tilganidek, korxona joylashgan manzilgohi bo'yicha davlat organlarida ro'yxatga olingan kundan boshlab tashkil qilingan hisoblanadi. Bu vazifani asosan hokimiyatlar bajarib, ular korxonani ro'yxatga olish to'g'risidagi ma'lumotlarni 12 kun mobaynida Moliya Vazirligiga yagona davlat reestriga kiritish uchun taqdim etishlari shart.

Davlat ro'yxatidan o'tish uchun korxonani tashkil qilish to'g'risidagi qaror, korxona Nizomi (ta'sis shartnomasi) va Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilab beriluvchi ro'yxatdagi boshqa hujjatlar taqdim etiladi.

Korxonani davlat tomonidan ro'yxatga olish zarur hujjatlar ilova qilingan ariza berilgan kundan boshlab 30 kun mobaynida amalga oshirilish lozim. Korxonalarni ro'yxatga olishdan, ularni tashkil qilish maqsadga muvofiq emas, degan sabab bilan bosh tortishga yo'l qo'yilmaydi.

Agar korxonani ro'yxatga olish o'z vaqtida amalga oshirilmasa yoki ta'sischi ro'yxatga olinmaslik sabablarini asossiz deb hisoblagan taqdirda ta'sischi sudga murojaat qilishi mumkin. Korxonani ro'yxatga olishdan asossiz ravishda bosh tortish mahalliy hokimiyat organlarining moddiy javobgarlikka tortilishiga olib kelishi mumkin.

Korxonani ro'yxatga olish uchun quyidagi ***hujjatlar*** talab qilanadi:

1. Korxonani ro'yxatga olish to'g'risidagi ariza.
2. Ta'sis shartnomasi yoki korxonani tashkil qilish to'g'risidagi qaror.
3. Korxona Nizomi.
4. Ta'sis shartnomasi yoki korxonani tashkil qilish to'g'risidagi qarorda ko'rsatilgan Nizom jamg'armasining kamida 50% miqdoridagi qismi to'langanligini tasdiqlovchi hujjatlar.
5. Davlat bojini to'laganlik haqida guvohnoma.
6. Monopoliyaga qarshi muassasaning korxonani tashkil qilishga roziligini tasdiqlovchi hujjat.
7. Davlat mulkini boshqarish va tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash qo'mitasi yoki uning quyi idoralari roziligi haqidagi hujjat.

Ro'yxatga olish korxonaga kelib tushuvchi hujjatlarni qayd qilish kitobida tartib raqami berish orqali amalga oshiriladi. Ko'rsatilgan jarayonlar amalga oshirilgach, korxona joylashgan manzilgohi bo'yicha soliq idoralarida hisobda turishi va buni tasdiqlovchi hujjat olishi hamda bankda hisob raqami ochishi mumkin.

Korxona tashkil etish jarayonida u qaysi tarmoqqa tegishli ekanligi muhim ahamiyatga egadir. Buning uchun korxonalarni tavsiflash maqsadga muvofiqdir.

Har bir korxona boshqa korxonalardan avvalo ishlab chiqarayotgan mahsuloti, shuningdek, ishlab chiqarishning tavsifi va miqyosi, joylashishi, xalq xo'jaligining boshqa tarmoqlari bilan aloqalari va boshqa ko'rsatkichlari bilan farq qiladi. Biroq ularning barchasi ishlab chiqarishni tashkil etish, rejalashtirish va boshqarish masalalarini har bir korxona uchun individual tarzda alohida ishlab chiqish kerak, degani emas, albatta. Alohida korxonalar guruhiga nisbatan qo'llash mumkin bo'lgan umumiy qarorlarni tayyorlash mumkinligi nazariy va amaliy jihatdan isbotlab berilgan.

Bu bilan korxonalarning ishlab chiqarish, mehnat va boshqaruvni tashkillashtirish masalalarini bir xil tipda hal qilish mumkin bo'lgan guruhlarini aniqlash maqsadida ularni tasniflashning maqbulligini izohlash mumkin.

Korxonalarning eng muhim xususiyatlari ularning qaysi tarmoqqa qarashliligi; hajmi; ishlab chiqarishning turli jabhalarini qamrab olganligi; ixtisoslashtirish darajasi va bir tipdagi mahsulotlarni ishlab chiqarish miqyosi; ishlab chiqarishni tashkillashtirish usuli hamda uni mexanizatsiyalash va avtomatlashtirish; tashkiliy-huquqiy shakllarini prognozlashtirishga bog'liq bo'ladi.

Qaysi tarmoqqa qarashliligiga ko'ra korxonalar ishlab chiqarish va noishlab chiqarish (mashinasozlik, ko'mir qazib chiqarish, sug'urta va hokazo) sohalariga mansub bo'lishi mumkin.

Ishlab chiqarilayotgan mahsulot turi va ko'rinishiga ko'ra, korxonalar sanoat, qishloq xo'jaligi, transport, moliya-kredit va boshqalarga bo'linadi.

Texnologik umumiylikiga ko'ra, korxonalar ishlab chiqarish jarayonini uzluksiz va diskret ravishda, kimyoviy yoki mexanik jarayonlarning ustunligi asosida yurituvchilarga bo'linadi.

Tayyor mahsulotning maqsadlariga ko'ra, barcha korxonalar ikkita katta guruhga bo'linadi: ishlab chiqarish vositalarini ishlab chiqaruvchilar va iste'mol mahsulotlarini ishlab chiqaruvchilar.

Foydalaniluvchi xom ashyo turiga ko'ra, sanoat korxonalari qazib chiqaruvchi va qayta ishlovchi korxonalarga taqsimlanadi.

Yil davomida ishlash muddatiga ko'ra, korxonalar mavsumiy va yil bo'yi faoliyat yurituvchilarga bo'linadi.

Hajmiga ko'ra, korxonalar yirik, mikrofirma va kichik korxonalarga taqsimlanadi. Quydagi 1.2.1 jadvalda tarmoqlar bo'yicha tashkil etilgan korxonalar aks ettirilgan.

1.2.1 – Jadval

Samarqand viloyatida tarmoqlar bo'yicha faoliyat ko'rsatayotgan korxonalar dinamikasi 2009-2011 yillar.

Tarmoqlar	2009 yil	2010 yil	2011 yil	Ulush %
Sanoat	1781	1839	2243	125,9
Qishloq va o'rmon xo'jaligi	1910	1848	1884	98,6
Transport va aloqa	279	302	300	107,5
Qurilish	1189	1150	1211	101,8
Savdo va umumiy ovqatlanish	3836	3664	3935	102,6
Boshqa sohalar	2222	2493	2791	125,6

Manba: Samarqand viloyat statistika boshqarmasi ma'lumotlari asosida tuzilgan.

Jadvaldan ma'lumki, Samarqand viloyati tarmoqlarida sanoatda 25,9 foiz, transport 7,5 foiz, boshqa sohalarda esa 25,6 foiz o'sishga erishildi. Qishloq va o'rmon xo'jaligida korxonalarni kengaytirish evaziga kamayib borgan va 98,6 foizini tashkil qilmoqda.

Mamlakatimiz Prezidentining 2003 yil 30 avgustdagi «O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1998 yil 9 apreldagi «Xususiy tadbirkorlik, kichik va o'rta biznesni rivojlantirishni yanada rag'batlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Farmoniga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish haqida»gi Farmoniga asosan ishlab chiqarish tarmog'ining o'rtacha yillik xodimlari soni 20 kishigacha bo'lgan hamda xizmat ko'rsatish va boshqa noishlab chiqarish sohasidagi o'rtacha yillik xodimlari soni 10 kishigacha bo'lgan; ulgurji, chakana savdo va umumiy ovqatlanish sohasida 5 kishidan oshmagan korxonalar **mikrofirmalar** qatoriga kiritiladi.⁷

Bugungi kunda kichik korxona va mikrofirmalar tashkil etishga alohida e'tibor berilmoqda.

Kichik korxona hisoblanadi:

– engil va oziq-ovqat sanoati, metalga ishlov berish va asbobsozlik, yog'ochni qayta ishlash, mebel sanoati va qurilish materiallari sanoatida 100 kishicha ishlaydigan;

– mashinasozlik, metallurgiya, yoqilg'i-energetika va kimyo sanoati, qurilish, qishloq xo'jaligi va boshqa ishlab chiqarish tarmoqlarida 50 kishigacha ishlaydigan;

– fan, ilmiy xizmat ko'rsatish, transport, aloqa, xizmat ko'rsatish sohasi (sug'urta kompaniyalaridan tashqari), savdo va umumiy ovqatlanish xamda boshqa noishlab chiqarish sohalarida 25 kishigacha ishlaydigan korxonalar.

Ixtisoslashuv darajasiga ko'ra, korxonalar ixtisoslashgan, universal va aralash korxonalarga bo'linadi. Ixtisoslashgan korxonalar qatoriga nomenklaturasi cheklangan mahsulotlar ishlab chiqaruvchi korxonalar, universal korxonalar qatoriga turli xil mahsulot ishlab chiqaruvchi korxonalar, aralash korxonalar tarkibiga esa ixtisoslashgan va universal korxonalar o'rtasidagi oraliq guruhni tashkil qiluvchi korxonalar kiritiladi.

⁷ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1998 yil 9 apreldagi «Xususiy tadbirkorlik, kichik va o'rta biznesni rivojlantirishni yanada rag'batlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Farmoni, 2003 yil 30-avgust.

Ishlab chiqarish jarayonini tashkil etish usullariga ko'ra, korxonalar ishlab chiqarishning oqim, partiyali va donalab ishlab chiqarish usullari ustuvor turuvchi korxonalarga bo'linishi mumkin.

Ishlab chiqarishni mexanizatsiyalashtirish va avtomatlashtirish darajasiga ko'ra, korxonalar to'liq va qisman avtomatlashtirilgan yoki mexanizatsiyalashtirilgan, qo'l-mashina va faqat qo'l mehnatiga asoslangan korxonalarga bo'linadi.

Xususiylashtirish va davlat tasarrufidan chiqarish jarayonlarini kengaytirish va chuqurlashtirish mamlakatimizda yangi tashkiliy-huquqiy turdagi - qo'shma, ijara, hissadorlik, xususiy, oilaviy, kooperativ va boshqa korxonalarning paydo bo'lishiga olib keldi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida xususiy mulk mulkchilik shaklining boshqa ko'rinishlari bilan bir qatorda daxlsizligi va davlat tomonidan muhofaza qilinishi belgilab qo'yilgan. Yangi qonunchilik hujjatlarida yangi iqtisodiy tushuncha - korxonaning tashkiliy-huquqiy shakli tushunchasi kiritilgan.

Korxonalarning qonun hujjatlari va boshqa xo'jalik huquqi normalarida ko'zda tutilgan mulkchilik shakli, ishlab chiqarilayotgan mahsulot turi va hajmi, kapitalning shakllanishi, turli xil firmalararo uyushmalarga a'zo bo'lish usullari va olib boruvchi raqobatchilik kurashlari bilan farq qiluvchi faoliyat tavsifi va mazmuniga bog'liq bo'lgan strukturaviy tuzilishining usul va ko'rinishlari **xo'jalik yuritishning tashkiliy-huquqiy shaklini** ifodalaydi.

1.3. Korxonalarni sababsiz va qayta tashkil etish omillari

Korxona faoliyatini to'xtatish uni tugatish yoki qayta tashkil qilish shaklida amalga oshirilishi mumkin. Ishlab chiqarishning barqaror emasligi, moliyaviy qiyinchiliklar, surunkali zarar ko'rish va to'lov qobiliyatining yo'qolishini korxonalarni tugatish yoki qayta tashkil qilishga asosiy sabab qilib ko'rsatish mumkin.

Korxonani **qayta tashkil qilish** – bu, uning birlashib ketishi, qo'shilishi, bo'linishi, ajralib chiqish va shaklini o'zgartirishi degani. Korxonani qayta tashkil

qilish ta'sischi (ta'sischilar) yoki korxona boshqaruvi qaroriga muvofiq amalga oshiriladi. Qayta tashkil qilish korxonaning ishlab chiqarish ko'rsatkichlari, moliyaviy va iqtisodiy ko'rsatkichlari avvalgiga nisbatan yaxshilanishiga xizmat qilishi lozim.

Korxonani **tugatish** huquqiy xatti-harakat bo'lib, ishlab chiqarish va xo'jalik yuritish faoliyatining to'xtatilishini anglatadi. Korxona tugatilganda u davlat ro'yxatidan chiqariladi, uning bankdagi hisob raqami yopiladi hamda muhr, shtamp va boshqa rekvizitlari haqiqiy emas deb hisoblanadi.

Korxonani tugatishga quyidagilar sabab bo'lishi mumkin:

- ishlab chiqarilayotgan mahsulot(ish, xizmat)ga bo'lgan talabning pasayib ketishi yoki umuman yo'qolishi;
- ishlab chiqarishning zarar keltirishi;
- ishlab chiqarishning atrof-muhit hamda aholi hayotiga xavf tug'dirishi;
- korxonaning bino va inshootlari, asbob-uskunalar va boshqa vositalaridan iqtisodiy jihatdan unumliroq, yanada sifatli va iste'molchilar talabiga javob beruvchi mahsulotlar ishlab chiqarishda foydalanish imkoniyatining yuzaga kelishi.

Korxonani tugatishda tugatish komissiyasi tuzilib, unga kreditorlarga korxona tugatilganini xabar qilish, kreditorlarni aniqlash va debitorlik qarzini undirish choralarini ko'rish, shuningdek, korxonaning tugatilishi sababli ishsiz qolgan xodimlar ish bilan ta'minlanishiga yordamlashish vazifasi yuklanadi. Korxonani tugatish jarayonida oraliq tugatish balansi tuzilib, unga tugatilayotgan korxonaning mulki, kreditorlarning talablari va ularni ko'rib chiqish natijalari ro'yxati kiritilishi lozim. Ushbu balans korxonaning ta'sischisi (ta'sischilari) yoki korxonani tugatish to'g'risida qaror chiqargan idora tomonidan tasdiqlanadi. Tugatish komissiyasi uning aybi bilan keltirilgan zarar uchun javobgar hisoblanadi.⁸

⁸ O'zbekiston Respublikasining "Bankrotlik to'g'risida"gi qonuni. // Xalq so'zi – 1998 yil, 29-sentabr.

Quyidagi 1.3.1- Jadvalda Samarqand viloyati bo'yicha o'z faoliyatini to'xtatgan korxonalar to'g'risida ma'lumot aks ettirilgan.

1.3.1 - Jadval

Samarqand viloyati bo'yicha faoliyatini to'xtatgan korxonalar dinamikasi (yil boshida)

	2009	2010	2011	2012	O'sish sur'ati %
Jami:	1562	1818	1634	2132	136,4
<i>Shaharlar:</i>					
Samarqand	840	802	825	816	97,1
Kattaqo'rg'on	19	63	32	66	347,3
<i>Tumanlar:</i>					
Oqdaryo	39	79	48	38	97,4
Bulung'ur	80	69	55	38	47,5
Jomboy	76	136	74	79	103,9
Ishtixon	48	16	41	90	187,5
Kattaqo'rg'on	56	99	75	80	142,8
Qo'shrabot	30	54	31	43	143,3
Payariq	30	109	79	166	559,3
Pasdarg'om	82	125	71	161	196,3
Paxtachi	22	40	54	74	336,3
Samarqand	32	66	76	117	365,6
Narpay	44	74	47	85	193,1
Nurobod	13	11	35	103	79,3
Tayloq	91	34	27	86	94,5
Urgut	60	48	64	90	150,0

Manba: Samarqand viloyat statistika boshqarmasi ma'lumotlari asosida tuzilgan.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, viloyat bo'yicha faoliyatni to'xtatgan korxonalar 36,4 foizni tashkil etgan bo'lsa, bu ko'rsatgich ayrim tumanlar kesimida tugatilish dinamikasi jumladan, Payariq tumanida 3,5 barobar, Kattaqo'rg'on shaharda 3,4 barobar va Paxtachi tumanida 3,3 barobarni tashkil etgan. Ayrim tumanlar ya'ni Bulung'ur tumanida 47,5 foizi va Nurobod, Tayloq tumanlarida ham to'xtatilayotgan korxonalar kamligini ko'rsatmoqda. Bu o'z navbatda korxona

tashkil etish jarayonida asosli ravishda biznes rejalar tuzilganligini va kelajakda rivojlanish istiqboli to'g'ri tashkil etilganligidan dalolat beradi.

II – BOB. SAMARQAND VILOYATIDA ISHLAB CHIQARISH KORXONALARINI MODERNIZATSIYALASHTIRISH VA QAYTA REKONSTRUKTSIYALASHTIRISHNI MOLIYALASHTIRISH HOLATINI TAHLILI

2.1 Viloyatdagi ishlab chiqarish korxonalarini rivojlantirishdagi investitsiyalarni roli

Tashkil etilayotgan va mavjud korxonalarni modernizatsiyalashtirish ko'p jihatdan investitsiyalarga bog'liqdir. Korxonalar xo'jalik yuritish va ishlab chiqarish faoliyatining muhim jihatlaridan biri ishlab chiqarish va iqtisodiy salohiyatni rivojlantirish va saqlab qolishdir. Korxonalarning bu yo'nalishdagi faoliyati investitsion faoliyat deb ataladi hamda "Investitsion faoliyat to'g'risida" gi Qonun va boshqa huquqiy hujjatlar bilan tartibga solinadi.

Investitsiyalar – korxonalar va xalq xo'jaligi miqyosida yangi ishlab chiqarish korxonalari yaratish yoki mavjud korxonalarni zamonaviylashtirish, ilg'or texnika va texnologiyalarni o'zlashtirish, mahsulot ishlab chiqarish va foyda (daromad) olishni ko'paytirish maqsadida uzoq muddatli mablag'lar kiritilishidir. Investitsiyalar ijtimoiy ishlab chiqarish tuzilmasini yaxshilash, ishlab chiqarishdagi nomutanosibliklarini bartaraf qilish va iste'mol bozorini ta'minlashda alohida e'tiborga ega.

Investitsiyalarni shakllantirish va ulardan foydalanish, mamlakat va xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning investitsion siyosati asosida amalga oshiriladi. Bu siyosat birinchidan, kapital qo'yilmalarning ustivor yo'nalishlarini, ikkinchidan, ishlab chiqarish kuchlarini to'g'ri joylashtirish va rivojlantirish, uchinchidan, fan-texnik taraqqiyoti va butun iqtisodiyotning rivojlanishini belgilab beradi. Investitsiyalarning "xo'jayini" sifatida korxonalarning o'zidan tashqari, davlatni, mahalliy hokimiyat idoralari va xususiy tadbirkorlarni ko'rsatish mumkin.⁹

Ko'pincha investitsiya deganda kapital qo'yilmalar ko'zda tutiladi, bu narsa investitsiyalar tabiatini inkor qilmaydi va ularning mohiyatini noto'g'ri aks

⁹ Maxmudov. E.X., Isakov M.Y. Investitsiyalar iqtisodiy o'sishning resurslar asosi // O'zbekiston iqtisodiyotini liberallashtirish yo'llarida" maqolalar to'plami . 5-qism. T.:TDIU, 2005.

ettirmaydi. Investitsiyalar, bozor iqtisodiyotidagi boshqa, jumladan, biznes, raqobatchilik, ishbilarmonlik tushunchalari kabi, ma'muriy-buyruqbozlik tizimidan bozor iqtisodiyotiga o'tilayotgan bugungi kunlarda xo'jalik yuritish nazariyasi va amaliyotida o'z o'rnini topmoqda. Shu bilan birga, "kapital qo'yilmalar" atamasining o'z izohlari ham mavjud.

Kapital qo'yilmalar asosiy fondlarni qayta tiklash va o'stirish uchun sarflanuvchi moddiy, mehnat va pul resurslaridir. Ular asosan bir vaqtning o'zida amalga oshiriladigan xarakterga ega bo'lib, ishlab chiqarish xarajatlari yoki mahsulot tannarxi shaklidagi, joriy xarajatlardan farq qiladi. Kapital qo'yilmalar maqsadli xarakterga ega bo'ladi hamda xodimlarga mukofot to'lash, xizmat safari (komandirovka) xarajatlari va hokazolarga sarflanishi mumkin emas.

Moliyaviy investitsiyalar qimmatbaho qog'ozlar, aktsiya va obligatsiyalar sotib olish, pul mablag'larini banklarga foiz olish maqsadida depozit hisob raqamlariga qo'yish bilan ifodalanadi.

Real investitsiyalar pul mablag'larini kapital qurilish, ishlab chiqarishni rivojlantirish va kengaytirishga kiritishni ifodalaydi. Real investitsiyalar korxona, tarmoq va butun xalq xo'jaligining kuch-quvvatini belgilab beradi.

Mamlakatimizda o'tgan yili mobaynida faoliyat ko'rsatayotgan korxonalarni modernizatsiya qilish, texnik va texnologik qayta jihozlash hamda zamonaviy, yuksak texnologiyalarga asoslangan ishlab chiqarishni tashkil etishni tezlashtirish borasida, faol investitsiya siyosatini olib borish natijasida 2011-yilda moliyalashtirishning barcha manbalari hisobi qiymati 10 milliard 800 million dollardan ortiq capital qo'yilmalar o'zlashtirildi, bu 2010 yilga nisbatan 11,2 foziga ko'pdir. Investitsiyalarning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi 23,9 foizni tashkil etdi. Investitsiyalarning real sektoriga qariyb 2 milliard 900 million dollar hajmida xorijiy investitsiyalar jalb qilindi, ularning 78,8 foizi to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalardir. Jami investitsiyalarning 73 foizdan ortig'i, mamlakatimizning ichki manbasi hisobidan korxonalar va aholi mablag'lari hisobidan, investitsiya jarayonlarida tobora faol o'zlashtirilib, tijorat banklari tomonidan shuningdek, davlat byudjeti va byudjetdan tashqari jamg'armalar

mablag'lari hisobidan shakllantirilgan. Jami investitsiyalarning 73,5 foizdan ortig'i ishlab chiqarish quvvatlarini barpo etishga yo'naltirilgan. Investitsiyalarning 45,3 foizi zamonaviy va yuksak samarali asbob-uskunalar harid qilishga yo'naltirilgan. Prezidentimizning I.A. Karimovning 2011 yilning asosiy yakunlari va 2012 yilda O'zbekistonni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining majlisidagi "2012 yil Vatanimiz taraqqiyotini yangi bosqichga ko'taradigan yil bo'ladi" mavzusidagi ma'ruzasida korxonalarni modernizasiya qilish, texnik va texnologik qayta jihozlash ishlarini amalga oshirishda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2006 yil 11 maydagi PF-3751 sonli farmoniga ko'ra tashkil etilgan O'zbekiston Respublikasi Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasining roli ortib borayotgani qayd etib o'tildi.

Iqtisodiyotning yetakchi, eng avvalo bazaviy tarmoqlarini modernizasiya qilish va texnikaviy qayta qurollantirish loyihalari amalga oshirilishini ta'minlash, mamlakatni muttasil, barqaror va mutanosib ravishda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishga erishish, shuningdek, samarali tarkibiy va investisiyaviy siyosatni amalga oshirish maqsadida tashkil etilgan mazkur jamg'arma o'ziga yuklatilgan vazifalarni muvaffaqiyatli ado etib kelmoqda.

Fondning nizom jamg'armasini 5 milliard dollardan 2014 yilga qadar bosqichma-bosqich 10 milliard dollarga yetkazish bo'yicha qabul qilingan qaror ijrosi natijasida 2012 yil boshiga kelib uning miqdori 9 milliard dollardan oshib ketdi.

Investisiya loyihalarini amalga oshirish uchun 2009 yilda 245,5 million dollar, 2010 yilda esa 330 million dollarlik jamg'arma mablag'lari o'zlashtirildi. "2012 yilda Jamg'arma mablag'lari hisobidan sanoat va ishlab chiqarish infratuzilmasining yetakchi tarmoqlarida 758 million dollardan ziyod hajmdagi 29 ta strategik investisiya loyihasini birgalikda moliyalash mo'ljallanmoqda, bu o'tgan yilga nisbatan 38,2 foizga ko'p demakdir"¹⁰.

¹⁰ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A. Karimovning 2011 yilning asosiy yakunlari va 2012 yilda O'zbekistonni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar

2012 yilda Jamg'arma chet ellik investorlar bilan hamkorlikda Ustyurt GKK qurilishi, Sho'rtan GKKda sintetik suyuq yoqilg'i ishlab chiqarishni tashkil etish, "Muborak gazni qayta ishlash zavodi" unitar sho'ba korxonasida gaz-kimyo kompleksini ishga tushirish, Tollimarjon IES quvvatini oshirish loyihalarini moliyalashtirishda ishtirok etadi.¹¹

Bu o'z navbatida mamlakatimizda yangi korxonalarni tashkil etish va rekonstruktsiya qilish shakllarini olib borish uchun muhim omillardan biridir.

Birgina Samarqand viloyatida 2011-yil yakunlari bo'yicha hududiy investitsiya dasturining bajarilishi tahlil etadigan bo'lsak 2011 yilda quydagi ishlar amalga oshirilgan. Samarqand viloyatida 2011 yilda hududiy investitsiya dasturiga asosan 33 ta loyiha bo'yicha 38,7 mln doll. miqdorida xorijiy investitsiyalar jalb etilishi belgilangan. 2011 yil yakuniga ko'ra, ushbu dastur doirasida qo'shimcha loyihalar bilan birga 38 loyiha bo'yicha jami 43280,4 ming doll. miqdorida investitsiyalar o'zlashtirildi va yillik prognozga nisbatan 111,7 foizini tashkil etdi yoki o'tgan yilning mos davriga nisbatan 132,9 foiz o'sishga erishildi. Shundan 20 ta loyiha bo'yicha 22788,7 ming doll. to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar jalb etilib (umumiy jalb etilgan investitsiyaning 52,6 foizi), prognoz ko'rsatgichi ijrosi 142,7 foiz yoki o'tgan yilning mos davriga nisbatan 2,3 marotaba oshishi ta'minlandi. (9,5 mln doll.)

Shu jumladan, jalb qilingan sarmoyalar quydagi manalarga bo'linadi:

- korxonalarning o'z mablag'lari hisobiga – 113184,9 ming doll.;
- To'g'ridan – to'g'ri investitsiyalar hisobiga – 22788,7 min doll.;
- Xorijiy kreditlar hisobiga – 2600,0 ming doll.;
- Mahalliy kreditlar hisobiga – 6506,8 ming doll.;

Ushbu dastur doirasida o'zlashtirilgan investitsiyalarning asosiy qismi Samarqand shahri korxonalariga 53,6 foizi to'g'ri keladi. Shu bilan birga Samarqand tumani – 14,2 foiz, Jomboy tumani – 12,2 foiz, Pasdarg'om tumani 5,7

Mahkamasining majlisidagi "2012 yil Vatanimiz taraqqiyotini yangi bosqichga ko'taradigan yil bo'ladi" o'quv qo'llanma. – T.: Iqtisodiyot. - 2012. 282 bet.

¹¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2011 yil 27 dekabrda "O'zbekiston Respublikasining 2012 yilga mo'ljallangan investision dasturi to'g'risida"gi 1668-sonli Qarori.

foiz, Urgut tumani 4,2 foiz. Amalga oshirilgan ishlar natijasida korxonalar tomonidan 5,3 mlrd. so'malik mahsulotlar ishlab chiqarilgan va 8,5 mlrd. so'mlik mahsulotlar eksport qilingan hamda 1509 ta yangi ish o'rinlari yaratildi.

Viloyatimizda 2008-2011 yillar mobaynida jalb qilingan xorijiy investitsiyalarga quydagi xorijiy mamlakatlarning ulushi mavjud: Turkiya – 22,8 foiz, Rossiya-19,4 foiz, BAA – 9,5 foiz, Koreya – 8,3 foiz, Xitoy – 7,7 foiz, Buyuk Britaniya – 6,0 foiz, Fransiya – 5,2 foiz, Shvetsariya – 4,4 foiz, Yaponiya – 4,1 foiz, AQSh – 3,6 foiz va boshqalar.

Jalb qilingan xorijiy investitsiyalar tarmoqlar qismida quydagilarga bo'linadi: Yengil sanoat – 35,9 foiz, qurilish mollari ishlab chiqarish – 11,6 foiz, metalni qayta ishlash va mashinasozlik – 11,1 foiz, qishloq xo'jaligi – 10,5 foiz, xizmatlar ko'rsatish - 9,1 foiz, oziq ovqat sanoat – 6,6 foiz, kimyo va neftni qayta ishlash – 4,9 foiz va boshqalar.¹²

Topshirilgan loyihalar asosida hozirgi kunda farfor buyumlari, farmatsevtika mahsulotlari, kartoshka urug'ini yetishtirish, alyumin romlar, profnastil va penoplast mahsulotlari, zamonaviy va sifatli pishiq g'isht, meva-sabzavot quritish shkaflari, sovutgich va muzlatgichlar, polietilen trubalar, gilam va gilam mahsulotlari, ip-kalava, tekstil galanteriya mahsulotlari, turli sharbatlar, atirlar, tibbiy xizmat ko'rsatish keng yo'lga qo'yilib, yil davomida 8505,5 ming AQSh dollarlik mahsulotni eksportga chiqarishga erishildi.

2012 yilning 1 yanvar holatiga ko'ra viloyatda 190ta xorijiy investitsiya ishtirokidagi korxona ro'yxatdan o'tkazilib, shulardan hozirgi kunda 168 tasi faoliyat yuritmoqda.

Investitsiyalar avvaldan o'ylab ko'rilgan maqsad va birinchi o'rinda investitsion loyiha asosida korxona ishlab chiqarish potentsialini mustahqamlash va rivojlantirish vazifasini bajaradi.

Investitsiya loyihasi kapitalni korxonani uning ishlab chiqarish quvvati va boshqa sifat ko'rsatkichlarini kuchaytirish maqsadida rivojlantirish va

¹² Samarqand viloyati Tashqi iqtisodiy aloqalar, investitsiyalar va savdo boshqarmasining 2011 yil yakunlari bo'yicha hududiy dasturi ijrosidan

kengaytirishga kiritishni rejalashtirish va amalga oshirish bo'yicha chora-tadbirlar majmuasidir. Investitsiya loyihasini tayyorlash va amalga oshirish quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- investitsiyaviy g'oya(fikr)ni shakllantirish;
- g'oyaning dastlabki asoslanishi;
- loyihada ko'zda tutilgan texnik qarorning tahlili;
- sertifikat talablarining bajarilishini tekshirish;
- investitsiya loyihasi bo'yicha davlat boshqaruv idoralari bilan kelishuv yuzaga keltirish;
- axborot memorandumini tayyorlash.

Yuqorida ko'rsatilganlarni amalga oshirgandan so'ng loyihani ishlab chiqish va texnik-iqtisodiy asoslab berish (tushuntirish xatidan to investitsion mo'ljallarning maqsad va vazifalari hamda kutilayotgan natijalar aks ettiriluvchi loyiha-smeta hujjatlarigacha) zarurati tug'iladi.

Quyidagi 2.2.1 – Jadvalda Samarqand viloyati bo'yicha investitsiya loyihalarini joriy etish haqida ma'lumot aks ettirilgan.

2.1.1 – Jadval

Samarqand viloyati bo'yicha 2011-2015 yillarda investitsiya loyihalarini joriy etish manbalari haqida ma'lumot. (ming doll.)

Yillar	Loyihalar soni	Jami ming doll.	Moliyalashitirish manbalari		
			O'z mablag'lari hisobidan	Kredit va chet el investitsiyalari hisobidan	Tijorat banklari krediti hisobidan
2011	85	43486	9456	5614	28418
2012	52	21529	4035	5217	12277
2013	28	3396	1674	250	1472
2014	26	4950	2317	1350	1282
2015	17	5113	1443	94	3576
Jami	208	78474	18925	12525	47024

Manba: Samarqand viloyati Tashqi iqtisodiy aloqalar, investitsiyalar va savdo boshqarmasi ma'lumotlari asosida tuzilgan.

Samarqand viloyati tumanlarida 2011-2015 yillarga mo'ljallangan 208 ta loyiha rejalashtirilgan, jami 78479 min doll. ajratilgan, shundan o'z mablag'lari hisobidan 18925 ming doll, chet el investitsiyalari hisobidan 12525 ming doll va tijorat banklari hisobidan 47024 ming AQSh doll ajratilgan. Bu asosan yangi korxonalarni tashkil etish va qayta rekonstruktsiya qilish miqdorida yo'naltirilganligidir.

Investitsiyalar, ayniqsa gap yangi qurilish, faoliyat ko'rsatayotgan korxonalarni kengaytirish yoki qayta tiklash haqida ketganda, investitsion jarayonlar bilan chambarchas bog'liq bo'lib, bu jarayonlar investitsion maqsadlarni zamon va makonda bog'laydi. Investitsion jarayonlarning quyidagicha tarkibiy qismlari mavjud: loyihalashtirishdan avvalgi asoslash, loyihalashtirish, bevosita ob'ekt qurilishi (korxonani kengaytirish yoki qayta tiklash) va ishga tushirilishi. Korxonalar uchun investitsiya jarayonining so'nggi bosqichi muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu bosqichda amalga oshirilgan yangiliklar ekspluatatsion sinovlardan o'tkazilib, amaldagi va loyiha ko'rsatkichlari baholanadi hamda investitsiya jarayonining xuddi shu jarayonida hal qilinishi lozim bo'lgan chetga og'ish va kamchiliklar aniqlanadi.¹³

2.2. Ishlab chiqarish korxonalarini modernizatsiyalashtirish va qayta rekonstruktsiyalashtirish.

Faoliyat ko'rsatuvchi korxonalar davlatga tegishli bo'lgan sobiq ma'muriy-buyruqbozlik tizimi sharoitlarida investitsiyalarning asosiy manbai davlat (byudjet) mablag'laridan tashkil topar edi. Garchi o'sha sharoitlarda ham jamg'arma fondlar - asosiy investitsion manbalar korxonalar foydasi (daromadi) hisobiga amalga oshirilgan bo'lsada, korxonalarning mablag'larni qaerdan olish va qaerga joylashtirish to'g'risida "boshi" og'rimas edi. Qo'shimcha manba sifatida korxonalarning amortizatsiya fondi xizmat qilardi.

¹³ Samarqand viloyati Tashqi iqtisodiy aloqalar, investitsiyalar va savdo boshqarmasining 2011 yil yakunlari bo'yicha hududiy dasturi ijrosidan

Mazkur tushunchalar (jamg'arma fondi, amortizatsiya fondi, foyda) hozirgi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan bo'lib, investitsiyalarning asosiy manbai hisoblanadi. Masalan, davlat korxonalari uchun asosiy investitsiya manbai quyidagilar: foyda, amortizatsiya fondi va byudjet mablag'lari, qo'shma korxonalar uchun - foyda, amortizatsiya fondi va kredit resurslari.

Rejalashtirish va boshqaruv tizimida shuningdek, investitsiya manbalarini aniqlashning ichki va tashqi turlaridan ham foydalaniladi.

Investitsiyalarning **ichki manaballari** quyidagilar:

- ishlab turgan asosiy kapitalga hisoblanuvchi amortizatsiya ajratmalari natijasida shakllanuvchi, korxonaning o'z moliyaviy vositalari;
- foydaning investitsiya ehtiyojlariga ajratiluvchi qismi;
- sug'urta kompaniyalari va muassasalari tomonidan tabiiy ofat va boshqa hodisalarda to'lanuvchi mablag'lar;
- korxonaning aktsiyalar chiqarishi va sotishi natijasida olinuvchi mablag'lar;
- yuqori turuvchi va boshqa organlar tomonidan qaytarib bermaslik asosida ajratiluvchi mablag'lar;
- xayriya va shu kabi boshqa mablag'lar.

Investitsiyalarning **tashqi manballari** quyidagilar:

- markaziy va mahalliy byudjetdan, tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlovchi turli xil fondlar tomonidan ajratiluvchi qaytarib bermaslik asosidagi mablag'lar;
- korxonalar Nizom jamg'armasida moliyaviy yoki boshqa moddiy va nomoddiy ishtirok shaklida, shuningdek, xalqaro moliya institutlari va alohida shaxslarning to'g'ridan-to'g'ri qo'yilmalari shaklida kiritiluvchi xorijiy investitsiyalar;
- davlat va turli xil fondlar tomonidan qaytarib berish sharti bilan beriluvchi kreditlar, jumladan imtiyozli kreditlar.

Korxonalarining mustaqil xo'jalik faoliyati sharoitlarida ichki mablag'lar tarkibida amortizatsiya ajratmalari asosiy o'rinni egallaydi. Uning korxona investitsion resurslaridagi ulushi 50% va undan ko'proqni tashkil etadi.

Investitsion maqsadlarga yo'naltiriluvchi mablag'lar tanqisligi sharoitida lizing investitsion faoliyatni faollashtiruvchi muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Investitsiyalardan (kapital qo'yilmalardan) foydalanishning asosiy yo'nalishlari quyidagilar hisoblanadi:

- yangi qurilish;
- korxonani kengaytirish va qayta tiklash;
- ishlab chiqarishni zamonaviylashtirish va texnik jihatdan qayta qurollantirish;
- harakatdagi quvvatlarni takomillashtirish.

Yangi qurilishga yangi maydonlarda maxsus ishlab chiqilgan loyihalar asosida quriluvchi korxona, bino, inshoot va qurilmalar mansubdir.

Faoliyat yuritayotgan **korxonani kengaytirish** qo'shimcha ishlab chiqarish majmualarining navbatdagi qismlarini yangi loyiha asosida qurish yoki asosiy, qo'shimcha, yordamchi va xizmat ko'rsatuvchi ishlab chiqarishning amaldagi tsexlarini kengaytirish yoki qurishni anglatadi. U asosan, faoliyat yuritayotgan korxona hududida yoki unga tutash maydonlarda amalga oshiriladi.

Qayta tiklash – bu, faoliyat yuritayotgan korxonani ma'naviy va jismoniy eskirgan qurilma va asbob-uskunalarni ishlab chiqarishni mexanizatsiyalashtirish va avtomatlashtirish, texnologik bo'g'inlar va yordamchi xizmatdagi nomutanosibliklarni yo'qotish yo'li bilan almashtirish yordamida to'liq yoki qisman o'zgartirishni anglatadi. Qayta tiklashda eski tsexlar o'rniga yangi tsexlarni qurishga ruxsat beriladi.

Texnik qayta qurollantirish alohida ishlab chiqarish turlarini zamonaviy talablarga asosan yangi texnika va texnologiyalarni kiritish, ishlab chiqarish jarayonlarini mexanizatsiyalashtirish va avtomatlashtirish, eskirgan qurilma va uskunlarni yangilash va almashtirish, ishlab chiqarish tuzilmasi va tashkil etilishini

yaxshilash yo'li bilan, korxonaning texnik darajasini oshirish bo'yicha chora-tadbirlar majmuasidir. U ishlab chiqarish intensivligini kuchaytirish, ishlab chiqarish quvvatlarini oshirish va ishlab chiqarilayotgan mahsulotlar sifatini yaxshilashga yo'naltirilgan.¹⁴

Moliyaviy resurslar va er tanqisligi sharoitlarida, ikkinchi tomondan esa, mavjud ishlab chiqarish quvvatlaridan unumliroq foydalanish uchun yangi qurilishni nisbatan cheklangan holatda, asosan juda zarur hollardagina amalga oshiriladi. Shu sababli bugungi kunda investitsiyalarning eng ko'p tarqalgan yo'nalishlari sifatida, umuman olganda yangi turdagi mahsulot ishlab chiqarishni ham ko'zda tutuvchi mavjud ishlab chiqarishni kengaytirish, qayta tiklash va texnik jihatdan qayta qurollantirishni ko'rsatish mumkin.

Yangi qurilish hamda mavjud ishlab chiqarishni kengaytirish va qayta tiklashga yo'naltiriluvchi kapital qo'yilmalar asosan quyidagi elementlardan iborat bo'ladi:

- qurilish-montaj ishlari xarajatlari;
- mashina va uskunalar sotib olishga sarflanuvchi xarajatlar;
- loyiha–qidiruv va boshqa ilmiy ishlanmalarga sarflanuvchi xarajatlar.

Kapital qo'yilmalarning yuqoridagi turlari *investitsiyalarning texnologik tuzilmasini* tavsiflaydi. Hozirgi paytda mamlakatimiz iqtisodiyotini rivojlantirishga yo'naltirilayotgan kapital qo'yilmalar hajmi ancha oshib, o'tgan yilga nisbatan ularning o'sish sura'tlari 109,3 foizni, yalpi ichki mahsulot tarkibidagi ulushi esa 24,5 foizni tashkil etishi kutilmoqda.

Shuningdek xorijiy investitsiyalar va jalb qilinadigan kreditlar hajmi 16 foizga ko'payib, 3 milliard 300 million dollardan oshadi. Mazkur mamablag'ning 2 milliard 300 million dollardan ortig'i yoki qariyb 70 foizini to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarning bo'lgan qiziqishi va ishonchi tobora ortib borayotganidan yaqqol daolat beradi.

¹⁴ Maxmudov E.X., Isakov.M.Y., Modernizatsiya-glavnoe napravlenie ekonomicheskogo il texnicheskogo proriva strani // Delovoy partnyor . Uzbekistan -2005

Birinchi darajali e'tibor mamlakatimiz iqtisodiyotining raqobatbardoshligini oshirish bo'yicha dastur tayyorlash va uni amalga oshirishga qaratilishi zarur. Bu maqsadning dolzarbligi ahamiyati avvalo shu bilan belgilanadiki, biz o'rta muddatli istiqbolda iqtisodiyotimizning rivojlangan demokratik davlatlar darajasiga olib chiqishni hozirgi bosqichdagi bosh strategik vazifa sifatida qo'yilgandir.

O'z-o'zidan ayonki, raqobatdosh iqtisodiyotni shakllantirmasdan, pirovard natijada esa raqobatdosh mamlakatni barpo etmasdan turib, biz qabul qilgan mamlakatimizda demokratik islohotlarni chuqurlashtirish va barqarorlik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasida ko'zda tutilgan maqsadli vazifalarni amalga oshirmasdan turib, bu haqda jiddiy so'z yuritish mumkin emas.

Bugungi kunda ko'plab rivojlangan va jahon iqtisodiyotida yetakchi o'rin tutadigan mamlakatlar tajribasi shuni so'zsiz isbotlab bermoqdaki, raqobatdoshlikka erishish va dunyo bozorlariga chiqish, birinchi navbatda iqtisodiyotni izchil isloh etish, tarkibiy jihatdan o'zgartirish va diversifikatsiya qilishni chuqurlashtirish, yuqori texnologiyalarga asoslangan yangi korxona va ishlab chiqarish tarmoqlarining jadal rivojlanishi ta'minlash, faoliyat ko'rsatayotgan quvvatlarni modernizatsiya qilish va texnik yangilash jarayonlarini tezlashtirish hisobidan oshirilishi mumkin.

Ishlab chiqarilish hajmini kengaytirish va raqobatdosh mahsulotlarning yangi turlarini o'zlashtirish bo'yicha qabul qilingan birinchi navbatdagi chora-tadbirlar dasturiga muvofiq, 2012-2016 yillarda hisoblar bo'yicha ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, texnik va texnologik qayta jihozlash bo'yiha tarmoq dasturlarini amalga oshirish ko'zda tutilmoqda.

Amaliyot shuni ko'rsatdiki, kapital qo'yilmalarning samarali tuzilmasi ularni tejash, eng ham harajatlar bilan eng ko'p foyda olishga tengdir. Quydagi 2.2.1-jadvalda Samarqand viloyat shahar va tumanlar kesimida ishlab chiqarish korxonalarini loyihalashtirish limitlari aks ettirilgan:

2.2.1 – Jadval

**Samarqand viloyat shahar va tumanlar kesimida ishlab chiqarish
korxonalarini loyihalashtirish limitlari**

	Jami	Moliyalashtirish manbalari		
		O'z mablag'lari hisobidan	Kredit va chel el investitsiyalari hisobidan	Tijorat banklari kredit hisobidan
Samarqand shahar	25828,4	3871,6	3061,0	18895,8
Kattaqo'rg'on shahar	931,5	280,3	0	651,2
Bulung'ur tumani	1514,0	133,7	0	1380,3
Jomboy tumani	3193,0	1045,2	600,0	1547,9
Ishtixon tumani	1126,9	185,4	0	941,5
Kattaqo'rg'on tumani	10752,6	1783,3	4200,0	4769,3
Narpay tumani	3783,5	685,8	2500,0	597,4
Nurobod tumani	274,7	39,0	0	235,8
Payariq tumani	858,9	380,8	0	478,2
Pasdarg'om tumani	14861,3	2472,1	1690,9	10697,3
Paxtachi tumani	1755,2	354,4	985,0	415,8
Samarqand tumani	3612,9	2495,7	1016,8	100,4
Urgut tumani	3918,4	1324,4	970,0	1624,0
Qo'shrabot tumani	330,6	126,9	0	203,7
Oqdaro tumani	1785,1	247,9	0	1537,2
Tayloq	3965,6	3502,1	0	463,5

Manba: Samarqand viloyati Statistika boshqarmasi ma'lumotlari asosida tuzilgan.

Chet el investitsiyalari hisobidan Samarqand shahri korxonalari ulushi 3061ming AQSh doll., jomboy tumaniga 600,0 ming dollar, Kattaqo'rg'on tumani 4200,0 ming doll., Narpay tumani 2500,0 ming doll., Pasdarg'om tumani uchun 1691,9 ming doll., Paxtachi va urgut tumanlari uchun ham ajratilgan.

Investitsiyalarning takror ishlab chiqarish tuzilmasi yangi qurilish hamda mavjud ishlab chiqarishni kengaytirish, qayta tiklash va texnik jihatdan qayta qurollantirishga sarflanuvchi xarajatlari o'rtasidagi o'zaro nisbatni ifodalaydi.

2.3. Korxonada asosiy fondlardan va ishlab chiqarish quvvatlaridan oqilona foydalanishning takomillashtirish yo'llari.

Mamlakatning qudrati, iqtisodiy-ijtimoiy rivojlanishi, jamiyat a'zolarining moddiy va ma'naviy ehtiyojlarini to'laroq qondirish shu mamlakat resurslari ayniqsa asosiy va aylanma fondlarining miqdori va sifati bilan belgilanadi. Mamlakat va uning sanoati, boshqa tarmoqlari korxona (firma) lari qanchalik ko'p resurslarga ega bo'lsa, u shunchalik qudratli rivojlangan bo'ladi. Agar u yana shu resurslardan to'la to'kis, oqilona foydalana olsa, albatta buyuk davlatga aylanadi.

Sanoat ishlab chiqarishi faoliyatida asosiy fondlarning alohida o'rni bor, chunki ularsiz birorsiz birorta ishni bajarish, hizmat ko'rsatish va mahsulot ishlab chiqarish mumkin emas. Ma'lumki har qanday ishlab chiqarish jarayonida mehnat buyumlari, mehnat qurollari (mehnat vositalari) va inson mehnat ishtiroki etadi.

Mehnat buyumlariga hom ashyo, asosiy va yordamchi materiallar, yarim tayyor mahsulotlar, yoqilg'i, elektr quvvat, tamirlash uchun ehtiyot qismlar va hokazolar kiradi. Mehnat vositalariga mashina va mehanizmlar, asbob-uskunalar, yuk tashuvchi va uzatuvchi vositalar, kompyuter laboratoriya anjomlari, bino inshootlar kiradi.

Mehnat buyumlari va vositalarining birgalikda qiymat shaklida ifodalanishi ishlab chiqarish fondlarini tashkil etadi. Ular ishlab chiqarish jarayonida qatnashish roliga ko'ra, Asosiy va Aylanma fondlarga ajratiladi. Mehnat qurollari asosiy fondlarni, mehnat buyumlari aylanma fondlarni tashkil etadi.

Asosiy ishlab chiqarish fondlari deb, chiqarish jarayonida uzoq davr bevosita va bilvosita qatnashadiga, moddiy boyliklar yaratishda ishtirok etadigan hamda tabiiy shaklini saqlagan holda o'z qiymatini tayyorlayotgan mahsulotga asta-sekin, tuzishga qarab o'tkazib boradigan, mehnat vositalariga aytiladi. Ular ish bajarishda, hizmat ko'rsatishda mahsulot ishlab chiqarishda qatnashadilar. Ishlab

chiqarish jarayonini amalga oshirish uchun sharoit yaratadilar. Mehnat buyumlari va tayyor mahsulotlarni narxlar va ularni bir o'rindan ikkinchi o'ringa tashish uchun xizmat qiladilar.

Asosiy fondlar ulardan foydalanish maqsadiga ko'ra ishlab chiqarishda bevosita va bilvosita qatnashishga qarab, ular ishlab chiqarish jaraonida qatnashadigan va qatnashmaydiga fondalarga ajratiladi.

Ishlab chiqarishda qatnashadigan asosiy fondlarning maqsadi moddiy boyliklar yaratishda ishtirok etishda qaratilgan bo'lsa, ishlab chiqarishda qatnashmaydigan asosiy fondlarning maqsadi hodimlarning moddiy va ma'naviy ehtiyojlarini qondirishdan iboratdir.

Asosiy fondlarni hisoblash, tahlil qilish va kengaytirilgan takror ishlab chiqarishni rejalashtirish va bashorat qilish maqsadida ularni guruhlariga ajratish kerak bo'ladi.

Hozirgi kunda asosiy fondlar turli tasnifga muvofiq va ishlab chiqarish vazifasining har turli va tabiiy moddiy belgilariga qarab quydagi guruhlariga bo'linadi:

1. Zarur mehnat sharoitlarini ta'minlaydigan bino va arxitektura qurilish oby'ektlari. Binolarga tsexlarni ishlab chiqarish korpuslari, depolar, garajlar, obmorxonalar, ishlab chiqarish xonalar va laboratoriyalar kiradi.
2. Inshootlar – ishlab chiqarish jarayonining bajarishga zarur va mehnat buyumlarini o'zgarishi bilan bog'lanmagan birorta texnik vazifalarga belgilangan, muhandis-qurilish oby'ektlari (nasos stansiyalar, tunellar, ko'priklar va hokazolar kiradi.).
3. Har xil energiya, suyuq va gazsimon moddalar uzatadigan uzatuvchi uskunalar.
4. Mashinalar va asbob-uskunalar; shu jumladan:
 - Energiyani suyuq va gazsimon, moddalarni ishlash va almashtirishga mo'ljallangan kuch mashinalari va asbob-uskunalar (generatorlar va gazogeneratorlar, elektrogeneratorlar, bug' qozonlari, havo kompressorlarlari);

- Ishchi mashinalari va asbob-uskunalar. Ular mehnat buyumlariga bevosita ta'sir o'tkazadilar. Bularga dastgohlar, presslar, konveerlar va boshqa turli yordamchi asbob-uskunalar. Ular mehnat buyumlariga bevosita ta'sir o'tkazadilar. Bularga dastgohlar, presslar, konveerlar va boshqa turli yordamchi asbob-uskunalar: o'lchov va to'g'irlash asbob-uskunolari, laboratoriya asboblari, hisoblash mashinalari, kompyuterlar kiritiladi.

5. Transport vositalari.

6. Har xil asboblari.

7. Ishlab chiqarish inventarlari.

8. Xo'jalik inventarlari.

9. Boshqa asosiy fondlar.

Mehnat buyumlariga ta'sir etish darajasiga qarab asosiy ishlab chiqarish fondlari aktiv va passiv fondlarga bo'linadi. Asosiy ishlab chiqarish fondlarining passiv turiga bino va inshootlar, aktiv turiga esa quvvat mashina va uskunalari, ishchi mashina va uskunalari, transport vositalari, texnologik liniyalar, ya'ni biron-bir turdagi mahsulot yaratishda foydalaniluvchi mehnat qurollari kiritiladi.

Korxonaning aktiv asosiy ishlab chiqarish fondlari eng harakatchan va ahamiyatli hisoblanadi. Fan-texnika taraqqiyoti davomida ko'plab korxonalarda aktiv ishlab chiqarish fondlarining salmog'i ortadi, ularning tarkibi va ko'rinishi o'zgaradi, asosiy fondlar guruh va turlarining ma'naviy eskirish tufayli almashinish sur'ati tezlashadi.

Passiv asosiy ishlab chiqarish fondlariga mehnat buyumlariga bilvosita ta'sir etuvchi, ya'ni ishlab chiqarish jarayonining normal o'tishiga kerak sharoit yaratuvchi ishlab chiqarish fondlariga kiradi. Asosiy fondlar tarkibini o'rganishda ularning strukturasi (tuzilmasi) masalasiga ham e'tibor berish kerak bo'ladi.

Ilmiy ishning tadqiqot obyekti bo'lgan, viloyat korxonalarida biri "SINO" OAJ korxonasi maishiy muzlatgichlar, xolodilnik va savdo rastlari uchun muzaltgichlar ishlab chiqarishga ixtisoslashgan. Shu bilan birgalikda korxonada ta'mirlash-mexanika sexi mavjud bo'lib, u yerda asbob-uskunalar hamda boshqa

jixozlar ta'mirlanadi va ehtiyot qismlar va asboblari yasash uchun buyurtmalar qabul qilinadi. Korxonada asosiy ishlab chiqarilayotgan muzlatkichlar sovutkich va kondisionerlar MDX mamlakatlari, Xindiston, Afg'oniston, Polsha va boshqa mamlakatlarga eksport qilinmoqda.

«Sino OAJ» korxonasi boshqa xo'jalik korxonalari bilan birgalikda ishlab chiqarish infratuzilmasini o'zida aks etib, yanada samarali va to'xtovsiz xizmat ko'rsatish, ishlarni bajarish, mahsulot ishlab chiqarish jarayonlarining bir me'yorda ketishini ta'minlaydi. Korxonada shundan kelib chiqib, texnik xizmat ko'rsatish tizimosti tarkibi tashkilotning ishlab chiqarish infratuzilmasini tashkil etadi, ya'ni unda u yordamchi sexlar, xizmat yoki xo'jalik ta'mirlash, energetik, asbob-uskunaviy, transportli, ta'minotli, omborli va boshqalar kiradi.

Biroq assortimentning kengligi va iste'mol bozorining kattaligiga qaramay, 2011 yilda ishlab chiqarilgan ushbu mahsulot turlari va uning natijasida olingan daromad ishlab chiqarish quvvatlaridan tula foydalanilmaganligidan dalolat beradi. Bu holat asosan korxonada marketing faoliyatining to'g'ri tashkil etilmaganligi, reklama tadbirlari amalga oshirilmaganligi bilan bog'liq. Bundan tashqari xom-ashyo ta'minoti tizimidagi kamchiliklar, ta'minotchilarning uzoqda joylashganligi ham ishlab chiqarish quvvatlaridan to'la foydalanish imkoniyatini chegaralab qo'ymoqda.

Shu bilan birga «SinoOAJ» korxonasida xom-ashyoni chetdan keltirish bilan bog'liq muammolar ham mavjud. Shu sababli korxona integrasion o'sish strategiyasini qo'llashi, ya'ni xom-ashyo va yarim tayyor mahsulotlarning bir qismini o'zida ishlab chiqarishni yo'lga qo'yishi zarur. Bundan tashqari boshqa butlovchi qismlar va materiallarni ham korxonada ishlab chiqarishi uchun xorijiy ta'minotchilar bilan hamkorlikda ish olib borilishi tannarxni kamaytirishga va korxona rentabelligining oshishiga olib keladi deb hisoblaymiz.

Bu borada korxonada 2006-2011 yillarda xolodilniklar, muzlatish uskunalari va kondisionerlar ishlab chiqarish bo'yicha texnologik uskunalarini modernizatsiyalash to'g'risida Biznes-rejasi ishlab chiqarilgan.

2.3.1- Jadval.

«Sino»OAJ da 2009-2011 yillarda ishlab chiqarilgan mahsulotlar turlari

№	Mahsulot	2009y		2010y		2011y	
		miqdori, dona	summa (ming. so'm)	miqdori, dona	summa (ming. so'm)	miqdori, dona	summa (ming. so'm)
	Jami xolodilnik va morozilniklar:	5044	1721619,5	10774	4618739,0	6218	2654333,1
1	X-k "Sino-303"	123	35 875				
2	X-k "Sino-307"	922	268 917	3 964	1 275 779	4 510	1830 758
3	X-k "Sino-308"					148	65 367
4	X-k "Sino-505 R"	105	57 060	100	66 667	2	1 383
5	X-k "Sino-504"	13	8125			0	
6	Xolodilnik Sino-522 "Lar R"	6	3025	10	5416,7		
7	Xol-k "Sino-BCDS-250A"	3 200	1 120 000	2 173	869 200	1 304	597 850
8	Xolodilnik s razd lin iz PVX L-5900 mm	2	7 500				
9	Xolod vitrina Sino steel (s pryam steklom)	55	35 974	118	83 583,3		
10	Xolodilnaya vitrina Sino steel Zakaz	6	3 785				
11	Xolodilnaya vitrina "Sino-504R"	12	6 220	20	12 917	0	0
12	Morozilnik Sino-188	270	56 250			2	650
13	Xolodilnik "Sino-503 R"	129	63 986	608	329 333,3	1	600
14	Xolodilnik "Sino-503 Tetra"			2 750	1604 166,7	213	141 008
15	Xolodilnik "Sino-517"			300	104 649	7	2 742
16	Xolodilnik "Sino-310"			123	50 249,97	11	5 350
17	Xolodilnik "Sino-309"			192	72 003	14	6 067
18	Xolodilnik "Sino-311"			40	12 333	1	333
19	Xolodilnik "Sino-516"			30	8 750	0	0
20	Xolodilnik "Sino-515"			102	29 750	1	292
21	Xolodilnik "Sino-111"			33	8 250	2	592
22	Xolodilnik Sino 312					1	542
23	Vitrina Parvina Elegant	20	11 570	45	31 875,0		
24	X-k "Sino-514"	181	43 333	154	44 916,7	0	0
25	Shkaf 4-x dverniy Sino-506			12	8 900	1	800
	Jami kondisionerlar, shu jumladan	1 700	979 166,7	1 000	550 000	1 197	1 022 512
1	Kondisioner "KFR 70"	400	366 666,7	200	183 333,3	997	726 346
2	Kondisioner "KFR 35W"	1 100	504 166,6	800	366 667	0	0
3	Kondisioner "KFR 50W"	200	108 333,3	0	0,0	200	296 167
	boshqa turdagi istemol tovarlari (shu jumladan maktab dasturi bo'yicha)		462618,4		70 909		0,0
	Yalpi mahsulot hajmi (fakticheskix senax bez NDS)	6 744	3 163	11 774	5 239,6	7 415	3 676,8

Manba: Jadval "Sino" OAJ korxonasi ma'lumotlari asosida tuzilgan.

Unga ko'ra korxona 2006 yilda AQSh dan 1 mln. dollarlik uskunalar, formalar va shtamplar sotib olgan. Quyilgan investisiyalarning 2,2 mln dollariga xom ashyo va materiallar sotib olingan. 2006 yilda 10000 dona xolodilnik 5000 dona kondisioner ishlab chiqarish mo'ljallangan va bunga erishilgan.

2007 yilda «Sino» OAJ rahbariyati tomonidan quyilayotgan mablag'lar quyidagilarga sarflangan:

- jami mablaglar 2 mlrd sum, yangi plastik shakllar sotib olish;
- shtamplar, maxsulot assortimentini kengaytirishga profik shakllar 3 xil kompleks xolodilnik va morozilniklar sotib olish uchun plastik buyumlar, termoplastavtomatlar sotib olishga, 1 komplekt PPU quyish mashinasi-eshiklar uchun, xolodilnik eshiklari va shkaf eshiklari uchun PPU kuyish mashinalari va ushbu uskunalar instruksiyalarini sotib olishga.

Shu bilan birga korxonaning o'z aktivlari va investisiyalardan foydalanish darajasi haqida aniq tasavvurga ega bo'lish muhimdir. Bunda moliyaviy tahlilning ayrim ko'rsatkichlaridan foydalaniladi.

«Sino»OAJ korxonasida yuqoridagilarni inobatga olgan holda ishlab chiqarish infratuzilmasiga quyidagi tushunchani keltirish mumkin: asosiy ishlab chiqarish jarayonini xom-ashyo, materiallar, yonilg'i, energiya, asbob-uskunalar, yordamchi moslamalar hamda texnologik va energetik uskunalarni ishlatish uchun ishlab chiqarishga tayyor holda saqlash hamda bu ishlarning majmuasi ishlab chiqarishni, texnik xizmat ko'rsatishni o'z ichiga oladi.

Korxona mahsulotlarni sotishdan sof tushum, yalpi foyda, korxona soliqlari va sof foydasi, tayyor maxsulot va savdoga chiqarilgan maxsulot hajmi va ularning manbalari haqidagi ma'lumot 2.3.2-jadvalda aks ettirilgan.

2.3.2- Jadval.

**«Sino»OAJ korxonasining 2006-2012 yillardagi asosiy moliyaviy faoliyati
ko'rsatkichlari (ming so'm)**

Ko'rsatkichlar	01.01.2009	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012
Mahsulotlarni sotishdan sof tushum	1 059 185	790 964	1 764 564	7 019 105
Sotilgan mahsulot xizmatlarning tannarxi	854 302	556 105	1 096 135	5 430 795
Mahsulotlarni sotishning yalpi foydasi	204 883	234 859	668 429	1588 310
Sotish harajatlari	88 407	80 402	35 069	130 056
Ma'muriy harajatlar	180 311	211 163	275 186	377 591
Boshqa operasion harajatlar	142 461	315 342	423 285	980 980
Davr harajatlari, jami	411179	606 907	733 540	1 488 627
Asosiy faoliyatning boshqa daromadlari	18 169	41774	71697	541 622
Asosiy faoliyatning foydasi	188 127	330 274	6 586	641 305
Moliyaviy faoliyatning daromadlari, jami	245 571	523 624	11939	114 885
Dividendlar shaklidagi daromadlar	765	510	540	405
Uzoq muddatli ijaradan daromadlar	3 418	3 418	4 364	
Valyuta kurs farqidan daromadlar		-	2 860	114 480
Moliyaviy faoliyatning boshqa daromadlari	241 388	241 388	4 175	
Moliyaviy faoliyat bo'yicha harajatlar, shu jumladan:	50 379	183 098	368	710 086
Foizlar shaklidagi harajatlar	24 445	183 098		368 130
Valyuta kurs farqidan zararlar	25 920		368	270 469
Moliyaviy faoliyat bo'yicha boshqa harajatlar	14			71 487
Umumxo'jalik faoliyatning foydasi	7 065	10 252	18157	46 104
Daromad solig'i		2 282	13 034	37 737
Foydadan boshqa soliqlar va yig'imlar	565	638	410	669
Sof foyda	6 500	7 332	4 713	7 698
O'tgan yilgi zarar				
Korxona faoliyatidagi sof foyda	6 500	7 332	4 713	7 698

Manba: Korxonaning moliyaviy hisobotlari asosida tuzildi.

«Sino»OAJ korxonasida misol uchun korxonaning asosiy uchastkalarini kerakli kimyoviy tozalash uskuna va moslamalar bilan ta'minlash ishlab chiqarishining to'xtovsiz va aniq ishlashi mahsulotni yuqori sifat darajasida qayta ishlash sharoitini hamda aniq va to'g'ri tashkillashtirilgan ishlab chiqarish jarayoni ana shu yuqori sifatni saqlash va buyurtmalarni bajarish muddatini qisqartirishga olib keladi.

Quyidagi 2.3.3-Jadvalda korxonaning asosiy vositalari haqidagi ma'lumot dinamikasi aks ettirilgan:

2.3.3-Jadval

“SINO” OAJ korxonasining asosiy vositalari holati dinamikasi haqida ma'lumot (2008-2011 yillar)

	2008 yil	2009 yil	2010 yil	2011 yil
Asosiy vositalar boshlang'ich qiymati	9140499	11 184871	11 184595	11 652041
Eskirish summasi	2308576	2 568592	2 568593	3221778
Qoldiq qiymati	6771873	8 616279	8 620011	8430262
Jami aktivlar	9971082	13 675942	13 987466	15107372

Manba: “Sino” OAJ korxonasi yillik hisoboti ma'lumotlari asosida tuzilgan.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, asosiy vositalar 2008 yili 9140499 ming so'mni tashkil etgan bo'lsa, modernizatsiyalash asosida 2011-yili 11652041 eskirish summasi 35,7 foizini tashkil etgan. Qoldiq qiymati 8430262 ming so'mdan iborat.

Prezidentimiz 2001-yilning 11-dekabrida bo'lib o'tgan “Idoralararo muvofiqlashtiruvchi kengash majlisida so'zlagan o'z nutqida tarkibiy masalaga alohida e'tibor berib, iqtisodiy tarkibiy o'zgarishlarni izchillik bilan amalga oshirish” yaqin kelajdagi ustivor vazifalardan biri ekanligini ta'kidlab o'tdi.¹⁵

Asosiy fondlarning strukturasi deb, uni tashkil etuvchi tarkibiy qismlarning, guruhlarining har birining umumiy qiymatidan nisbatga aytiladi.

Asosiy fondlar tuzilmasi qo'ydagi turlarga ajratiladi:

¹⁵ Karimov.I.A. Idoralararo muvofiqlashtiruvchi Kengash majlisida so'zlagan nutq, “Xalq so'z”, 2001 yil, yanvar soni.

1. Tasviriy tuzilma.
2. Texnologik tuzilma.
3. Tarmoq tuzilmasi.
4. Hududiy tuzilmasi.
5. Takror ishlab chiqarish tuzilmasi.

Tasviriy tuzilmaning har xil vaqtda o'zgarishidan sanoatning texnik darajasini va asosiy fondlardagi kapital sarflashning samarasini tasavvur qilsa bo'ladi.

Ishlab chiqarish korxonalarida asosiy fondlarni baholashning quydagi turlari qo'llaniladi: 1) dastlabki to'la qiymat orqali belgilangan baho; 2) qiymatini qaytadan tiklash orqali belgilangan baho; 3) qolgan qiymati orqali belgilangan baho; 4) ishlab chiqarishdan chiqarib tashlash bahosi.

Dastlabki to'la qiymat orqali belgilangan baho (Ob) asosiy fondlarning sotib olingan bahosi (Sb), asosiy fondlarni olib kelish uchun qilingan transport xarajatlari (Xt) va montaj xarajatlari (Xm) ni o'z ichiga oladi.

$$Ob = Sb + Xt + Xm$$

Bu baho korxona (firma)ning asosiy ishlab chiqarish fondlarini sotib olish va ishga tushirish uchun qilgan haqiqiy xarajatlarini ifodalaydi. Bu ko'rsatgich korxona (firma) balansida hisobga olinadi. Ammo asosiy fondlarning dastlabgi to'la qiymati orqali belgilangan bahosi ularning hajmini va turli yillarda qurib ishga tushirilgan korxona (firma)lar asosiy fondlarning taqqoslashda yetarli emas, shuning uchun asosiy fondlarni baholashda qiymati qaytadan tiklash orqali belgilangan bahodan foydalaniladi.

Asosiy vositalar va ishlab chiqarish ahamiyatiga ega bo'lgan moddiy aktivlar amortizatsiyasi degan tushuncha ham mavjud.¹⁶

Asosiy vositalar va ishlab chiqarish ahamiyatiga ega bo'lgan nomoddiy aktivlar amortizatsiyasi bo'yicha xarajatlar tarkibiga quydagilar kiradi:

- Asosiy ishlab chiqarish fondlarining dastlabki qiymatidan kelib chiqib hisoblangan amortizatsiya ajratmalarining summasi.

¹⁶ Maxmudov E.X. Korxona iqtisodiyoti: O'quv qo'llanma. – T.: O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti, 2004 yil.

- Lizing bo'yicha va belgilangan tartibda tasdiqlangan normalar qonun hujjatlarga muvofiq amalga oshiriladigan, jadallashtiriladigan amortizatsiya summasi.

Ishlab chiqarish ahamiyatiga ega bo'lgan nomoddiy aktivlar eskirish, har oyda xo'jalik yurituvchi sub'yekt tomonidan dastlabki qiymati va ulardan natijali foydalanish muddatidan (biror xo'jalik faoliyati yurituvchi sub'yekt muddatidan ortiq emas) kelib chiqib hisoblangan mahsulot (ishlar, xizmatlar) tannarxiga tegishli bo'ladi. Natijali foydalanish muhlatini aniqlash imkoni bo'lmagan nomoddiy aktivlar bo'yicha eskirgan normasi 5 yilga hisoblanadi.

Ma'lumki, amortizatsiya ajratmalari belgilangan normal bo'yicha tayyor mahsulotning tannarxiga kiritiladi va u quydagi formula yordamida aniqlanadi:

$$N_a = (F_1 - F_t) / (T_a * F_1) * 100 \%$$

bu yerda:

N_a – amortizatsiya normasi

F_1 – asosiy fondlarning dastlabki yoki tiklash qiymati;

F_t – asosiy fondlarning tugatish qiymati

T_a – asosiy fondlarning normative ishlash muddati (amortizatsiya vaqti)

Amortizatsiya normasining darajasi asosiy fondlarning eskirgan qismini tiklash uchun resurslar hajmini aniqlaydi. Amortizatsiya normasi bilan asosiy fondlarning aylanish tezligi belgilanadi va ularni qayta ishlab chiqarish jarayoni jadallashtiriladi.

Asosiy fondlarning to'liq tiklashni amortizatsiya ajratmalar jami qo'ydagi formulaga asoslanib hisoblanadi:

$$A_a = N_a * F$$

Bu yerda:

N_a – amortizatsiya normasi

F – asosiy fondlarning o'rtacha yillik qiymati.

Qo'ydagi 2.3.2 – jadvalda korxonaning ishlab chiqarish quvvatidan foydalanish darajasi aks ettirilgan.

2.3.4 – Jadval

“Sino” OAJ korxonasining asosiy fond va ishlab chiqarish quvvatidan foydalanish ko’rsatgichgi.

	2010	2011	Farq
Asosiy fondlarning o’rtacha qiymati ming. So’m.	10 162660	6 176899,5	+3985761
Eskirish summasi	2 468 584	2 895165,5	+426581,5
Ishlab chiqarish mahsulot qiymati	2 872 576	7 401561,0	+4 5528983
O’rtacha ishchilar soni	482	485	+3
Ustav fondi, ming so’m	-	638009	-
Asosiy aksionerlar:	-		-
- Davlat ulushi, %		88,8	
- Qolgan aksiadorlar		12,2	
Umumiy yer maydoni	6,92 ga	6,92 ga	-
Ishlab chiqarish quvvatidan foydalanish, %	48	48	-
Korxonaning yillik ishlab chiqarish quvvati, dona	5000	5000	-

Manba: “Sino” OAJ korxonasining yillik hisoboti ma’lumotlari asosida tuzilgan.

Asosiy fondlarni takror ishlab chiqarish, rejalashtirish, hisob-kitob qilish, ulardan foydalanishning samaradorligini ifodalash uchun juda ko’p ko’rsatgichlar kerak bo’ladi. Ularni bir necha guruhlariga bo’lish mumkin:

- Asosiy ishlab chiqarish fondlarning qiymatini ifodalovchi ko’rsatgichlar;
- Ulardan foydalanish darajasini, ularning samaradorligini ifodalovchi ko’rsatgichlar;
- Integral ko’rsatgichlar;

Korxonaning aksiyasini 88,8 foizi Davlat va 12,2 foizi boshqa aksiyadorlar ulushiga to’g’ri keladi. Ishlab chiqarish quvvat 48 foizni tashkil etadi. Odatda ishlab chiqarish korxonalarida asosiy foizlardan foydalanish ko’rsatgichlari muhimdir.

Korxona asosiy fondlarining turlar bo'yicha tuzilmasi, ko'p jihatdan kapital qo'yilmalarning texnologik tuzilmasi orqali, jumladan, ularning yangi qurilish va qayta ta'mirlash, amaldagi ishlab chiqarishni kengaytirish va qayta qurollantirish bilan avvaldan belgilab qo'yilgan bo'ladi. Asosiy fondlarning turlar bo'yicha tuzilmasiga ishlab chiqarishni ixtisoslashtirish va kontsentratsiya qilish darajasi ham katta ta'sir o'tkazadi. Yirik korxonalar, ishlab chiqarishni fondlar bilan ta'minlashda va fan-texnika taraqqiyoti yutuqlaridan keng foydalanishda kichik va o'rta korxonalarga qaraganda ko'proq imkoniyatga ega. Biroq kichik korxonalar harakatchanroq, ularning boshqaruvi moslashuvchanroq bo'lib, natijada ishlab chiqarishni texnik jihatdan qayta qurollantirish osonroq kechadi.

Ko'rsatgichlar tizimida ayniqsa, fond qaytimi ko'rsatgichi va fondrentabelligik ko'rsatgichi alohida o'rin egallaydi.

Fond qaytimi – bir so'mlik so'mlik asosiy fond ishtirokida qancha mahsulot ishlab chiqarish mumkinligini ifodalaydi va quydagi formula yordamida hisoblanadi:

$$F_k = Q / F_{as} [7401561 : 6176899,5 = 1198 \text{ so'm. }]$$

Bu yerda: F_k – fond qaytimi (so'm hisobida)

Q – ishlab chiqarilgan mahsulot qiymati (so'm hisobida)

F_{as} – asosiy fondlarning o'rtacha yillik qiymati.

Fond sig'imi – bu fond qaytimiga teskari ko'rsatgich bo'lib, ma'lum miqdordagi mahsulot ishlab chiqarish uchun qancha asosiy fond kerakligini ifodalaydi va quydagi formula asosida hisoblanadi:

$$F_s = F_{as} / Q [6176899,5: 7401561=0,834]$$

Mehnatning fond bilan ta'minlanganligi har bir ishlovhchi hisobiga qanchadan asosiy vositalar to'g'ri kelishini bildiradi va u quydagi formula bilan ifodalandi:

$$F_{bt} = F_{as} / X_{ym} [6176899,5:485=12735,8]$$

Bu yerda, X_{ym} – hodimning yillik o'rtacha miqdori (kishi hisobida)

Asosiy fondlardan foydalanishni ifodalaydigan ko'rsatgichlardan yana biri – bu jihozlardan foydalanish ko'rsatgichlari:

- a) Ekstensiv foydalanish koeffitsienti (K_e). U jihozlarning rejali ish vaqti fondida (T_{jr}) haqiqiy ishlagan vaqti (T_{jx}) darajasini ko'rsatadi:

$$K_e = T_{jx} / T_{jr}$$

- b) Intensiv foydalanish koeffitsienti (K_{in}). U jihozlarning minimum mahsulot ishlab chiqarishi mumkin bo'lgan miqdorda (M_m) nisbatan haqiqiy ishlab chiqarilgan mahsulot miqdori (M_x) darajasini ko'rsatadi:

$$K_{in} = M_x / M_m$$

Korxonalar uchun ishlab chiqarish samardorligini oshirishning asosiy yo'llaridan biri mavjud ishlab chiqarish fondlaridan foydalanishni yaxshilashdir. Ulardan samarali foydalanish masalasi ayniqsa, bozor iqtisodiyotiga o'tish sharoitida yanada dolzarblashadi. Shuning uchun ham O'zbekistonda ulardan har taraflama unumli foydalanishga alohida e'tibor berib kelinmoqda. Ishlab chiqarish quvvati korxonaning texnik darajasi, unumdorligi, kadrlar malakasi, xomashyolarning sifati va mahsulotlarning assortimentiga qarab o'zgara boradi.

Korxonalarda ishlab chiqarish quvvatini hisoblash uchun quydagi ma'lumotlar bo'lishi lozim:

- a) Mavjud uskunalar va agregatlarning soniga (ta'mirlashdagi uskunalar) rejalashtirish davrida yangidan kiritilgan uskunalar qo'shiladi, sekin jismoniy va tabiiy sharoit ta'sirida yemirilgan uskunalar hisobga kiritilmaydi;
- b) Korxonalar va tsexlarning ishlab chiqarish rejimi, ya'ni smenalar soni (ta'mirlashga to'xtash vaqtisiz) ish vaqti fondi;
- c) Uskunalar va agregatlarning unumdorlik normasi.

Ishlab chiqarishda turli uskunalardan foydalanish, korxonaning quvvati asosiy texnologik jarayonlarni bajariladigan yetakchi tsexlar, bo'linmalar yoki agregatlarning quvvatlariga binoan hisoblanadi.

Turli korxonalar (birlashmalar)ning ishlab chiqarish quvvatini hisoblashda ularning xususiyatlari inobatga olinadi va quydagi formula yordamida hisoblanadi:

$$Q = D_s * D_u * D_{iv}$$

Bu yerda, Q – korxonaning ishlab chiqarish quvvati;

D_s – bir turdagi dastgohlar soni;

D_u – vaqt birligidagi bir dona dastgohning unumdorligi;

D_{iv} – dastgohlarning ishlash vaqti;

Korxonaning ishlab chiqarish quvvati ilg'or (asosiy) tsexlar quvvati bilan, tsexlar quvvati bosh uchastkalar quvvati bilan, uchastkalar quvvati esa bosh uskunalar quvvatiga asosan aniqlanadi. Korxona ishlab chiqarish quvvati kattaligini belgilab beruvchi ko'rsatkichlar qatoriga quyidagilarni kiritish mumkin:

- uskunalar tarkibi va turlar bo'yicha soni;
- uskuna, agregat va dastgohlardan foydalanishning texnik-iqtisodiy norma (normativ) lari;
- uskunalarining ishlash vaqti fondi;
- ishchilar soni;
- ishlab chiqarilayotgan mahsulot nomenklaturasi va assortimenti (turlari va xilma-xilligi).

Korxona ishlab chiqarish quvvatining **boshlang'ich** (yil boshida), **yakuniy** (yil oxirida), **o'rtacha** yillik hamda **loyiha quvvati** turlari mavjud. Loyiha quvvati qurilish loyihasida ko'zda tutilgan bo'ladi. Qayta tiklash, kengaytirish va texnik jihatdan qayta qurollantirish davomida loyiha quvvati kattalashtirilishi mumkin. Shu sababli amaliyotda loyiha quvvati ko'pincha korxonaning amaldagi quvvati bilan solishtiriladi. Korxonaning amaldagi quvvati korxona ishlab chiqarish dasturini tayyorlash uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Korxona ishlab chiqarish quvvatini aniqlashda zahiradagi uskunalaridan tashqari, barcha o'rnatilgan uskunalar hisobga olinadi. Ba'zi bir tsexlarda (yig'uv, quyuv va boshqa tsexlarda) ishlab chiqarish quvvati ishlab chiqarish maydonlariga asosan hisoblanadi.

Ishlab chiqarish quvvatini aniqlashda mahsulot birligiga sarflanuvchi vaqt normasi yoki har bir uskunaning unumdorlik normalari muhim ahamiyatga ega bo'lib, ular ilg'or hamda progressiv bo'lishi talab qilinadi.

Korxona bosh bo'g'inining (asosiy tsexining) ishlab chiqarish quvvati quyidagi formula asosida hisoblanadi:

$$M = \frac{n \times F_{maks}}{M_t}$$

Bu erda:

M - tsex yoki uchaskaning qabul qilingan o'lchov birligidagi ishlab chiqarish quvvati;

n - tsex yoki uchastkadagi ilg'or uskunalar soni;

F_{maks} –bosh uskunadan foydalanish mumkin bo'lgan maksimal muddat, soat;

M_t –bosh uskunada mahsulot tayyorlashning progressiv mehnat sig'imi, soat.

Amaliyotda ishlab chiqarish quvvati va uskunalarining yuklanishini hisoblashda ba'zida xatolar, ular o'rtasidagi farqni sezmaslik hollari ham uchray turadi. Korxona quvvati asosiy ishlab chiqarish fondlari, yangi texnika va aniqlangan zahiralaridan foydalangan holda mahsulot ishlab chiqarish mumkin bo'lgan maksimal darajani tavsiflaydi, uskunalarining yuklanishni hisoblash natijalari esa, ushbu quvvatlardan rejadagi davrda foydalanishning darajasini aniqlaydi.

Ishlab chiqarish dasturining korxonada mavjud bo'lgan quvvatlarga mos kelishini aniqlash uchun, *o'rtacha yillik ishlab chiqarish quvvati* hisoblab topiladi. Uni hisoblash uchun quyidagi formuladan foydalaniladi:

$$M_{o'r.yil} = Mn + \frac{M_v \times n_1}{12} - \frac{M_l \times n_2}{12}$$

Bu erda:

$M_{o'r.yil}$ – korxonaning o'rtacha yillik quvvati;

M_n – korxonaning yil boshidagi quvvati;

M_v – yil mobaynida kiritiluvchi quvvati;

M_l – yil davomida ishlab chiqarishdan chiqariluvchi (yo'q qilinuvchi) quvvat;

n_1 , n_2 – ishlab chiqarish quvvatlarini ishga tushirishdan yoki tugatilgan ishlab chiqarish quvvatlari yo'q qilingandan to yil oxirigacha o'tgan to'liq oylar soni.

Asosiy ishlab chiqarish fondlaridan foydalanishni yaxshilash bilan bog'liq bo'lgan mazkur chora-tadbirlar, ko'pincha ishlab chiqarish quvvatlari balansini tuzish yo'li bilan amalga oshirilib, korxonaning ishlab chiqarish quvvatlari va ularni ta'minlash manbalariga bo'lgan ehtiyoji aniqlanadi.

Uskunalaridan intensiv foydalanishni yaxshilash uchun korxonaning texnika va texnologiyasini takomillashtirish, mashinalarning ish tezligini oshirish, metal qo'yishga, kimyoviy jarayonlarga sarflanadigan vaqtni qisqartirish, shuningdek, kadrlar malakasining texnikaviy saviyasini oshirish, korxonalarni yiriklashtirish va ixtisoslashtirish va hamkorlik asosida mahsulot ishlab chiqarishni tashkil etish zarur.¹⁷

¹⁷ Maxmudov E.X. Korxona iqtisodiyoti: O'quv qo'llanma. – T.: O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti, 2004 yil.

III-BOB. HUDUDLARDA REKONSTRUKTSIYAQILISH VA YANGIDAN TASHKIL QILISH ORQALI AHOLINI ISH O'RINLARINI YARATISH MANBALARI

3.1 Ish o'rinlarini tashkil etishda mehnat bozori holatini tahlil qilish va takomillashtirish yo'llari

Hozirgi vaqtda o'tish davri iqtisodiyotning oldida turgan dolzarb muammolardan biri mehnat bozorini samarali shakllatirish va rivojlantirishdir. Buning uchun, avvalo, ijtimoiy samarali foydalanish zarur.

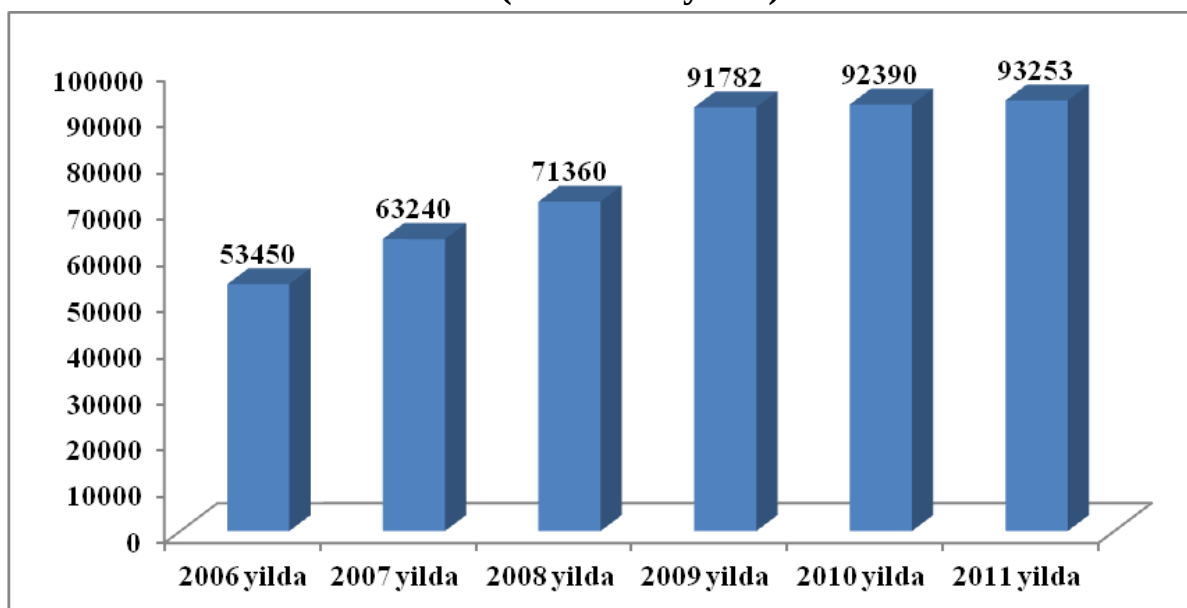
Mehnat bozori bozorning boshqa tizimchalari uzviy bog'langan. Haqiqatdan ham talabga ega bo'lish uchun ishchi kuchi jismoniy, aqliy va kasbiy qobiliyatlarning belgilangan majmuasiga ega bo'lishi kerak. Ishlab chiqarish jarayoniga bu qobiliyatlarni tatbiq eta turib, u o'z iste'mol sifatlarini yo'qotmasligi uchun doimo qayta ishlab chiqarilishi lozim. Nafaqat o'zini qayta ishlab chiqarish, balki mehnat resurslari va butun aholining sifat ko'rsatgichlari ham yaxshilanish darajasini oshirish yoki pasaytirib, ushbu tengsizlikni yo'q qilishi mumkin. Ishchi kuchiga jami talab investitsiya va ishlab chiqarish hajmlari bilan tartibga solinadi.

Samarqand viloyatida har bir tuman shaharlardagi mehnat bozorlaridan kelib chiqib, 2011 yil uchun aholi bandligini ta'minlash va yangi ish joylarini barpo qilish dasturiga ko'ra, 2011 yilda 93253 mingta ish o'rinlari yaratildi.

Shunday bo'lsada joylarda tuman va shahar ishchi komissiyalari tomonidan bu boradagi ishlarni muvofiqlashtirmaganligi, hukumat qarorlari bilan belgilangan soliq imtiyozlar kafolatlardan to'liq foydalanmaslik, ish joylarining Hukumat qarorlari talablariga mos kelmaslik, ish haqlari, buyurtmalar kechiktirib berilishi hamda mehnat munosabatlari to'liq yuritilmaslik holatlari aniqlangan. Qo'ydagi 3.1.1-jadvalda Samarqand viloyati bo'yicha 2006-2011 yillar davomida yaratilgan yangi ish o'rinlari dinamikasi aks ettirilgan.

3.1.1-Jadval

Samarqand viloyati bo'yicha yaratilgan yangi ish o'rinlari dinamikasi (2006-2011 yillar)

Manba: Samarqand viloyati mehnat va aholini ijtimoiy muhofaza qilish Bosh boshqarmasi ma'lumotlari asosida tuzilgan.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki Samarqand viloyatida Mehnat va aholini ijtimoiy muhofaza qilish boshqarmasi dasturiga binoan 2011 yil davomida aholining ishsiz qatlamlari shu jumladan, xotin-qizlar uchun barqaror ish joylari tashkil qilish quydagi asosiy yo'nalishlar hisobiga yaratilishi prognoz qilinmoqda.

Birinchidan: dastur parametrlari hududlar va iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirishning ustuvorliklar, investitsiya, lokalizatsiya va alohida tarmoqlar va hududlarni rivojlantirish dasturlari, inqirozga qarshi chora-tadbirlarning asosiy yo'nalishlarini muvofiqlashtirish;

Ikkinchidan: alohida hududlar kesimida juda katta harajat qilmagan holda ish joylarini ko'paytirishning imkoniyatlarini ishga solish va zahiralaridan to'liqroq foydalanishni nazarda tutish;

Uchinchidan: kichik biznes, fermerlikni, hizmat ko'rsatish va servis sohalarini, ishlab chiqarish, ijtimoiy va bozor infratuzilmasining ustvor tarzda rivojlanishini, shuningdek aholi bandligini ta'minlashning boshqa samarali

shakllarini, shu jumladan uy mehnati, milliy hunarmandchilik va oilaviy tadbirkorlikni keng tashkil qilishga yo'naltirish;

To'rtinchidan: korxonalar, tadbirkorlar, manfaatdor tashkilotlar, tijorat naklari mablag'lari hisobidan ajratilgan emtiyozli kreditlar hisobiga kichik biznesni rag'batlantirish;

Bozor munosabatlariga o'tish davrida davlatning ijtimoiy siyosati faqat jamiyat a'zolarining manfaatlarini ishonchli ravishda himoya qilishdagoina iborat bo'lmasdan, balki mehnatga layoqatli aholining ish bilan bandligini ta'minlashga ham o'z ichiga oladi. Ayniqsa, aholining o'sishi yuqori sur'atlari bilan borayotgan va o'ziga xos aholi tarkibiga ega bo'lgan bizning Respublikada ish bilan bandlik masalasi eng muhim muammolardan biri hisoblanadi. Iqtisodiy islohotlar davrida ushbu masalani hal etish uchun bir qator tadbirlarni amalga oshirish rejalashtirilgan.¹⁸

Prezidentimiz I.Karimov tomonidan o'tgan 2011 – yilni “Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik yili” deb e'lon qilinishi, mamlakatimizda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni kengaytirish orqali yangi ish o'rinlarini yaratish, Xorijiy investitsiyalarni jalb qilish va kadrlar salohiyatini oshirish, esportbop mahsulotlarni ishlab chiqarib, eskport salohiyatini oshirish, qishloq joylarda kasanachilikni rivojlantirish va qishloq xo'jalik xom-ashyosini qayta ishlash kabi bir qator tadbirlarni rivojlantirishga qaratilgan.¹⁹

Xususan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasi 2011-yilda respublikani ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2012- yil iqtisodiy dasturining eng muhim ustivor vazifalariga bag'ishlangan majlisida, Prezidentimiz I.Karimov o'z ma'ruzalarida, aholi bandliginita'minlash va bu bilan bog'liq aholi daromadlarini oshirish hamda turmush sifatini yaxshilash muammolarini hal etish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilishi natijasida, 2011-yilda bir millionga yaqin ish o'rinlarini, ya'ni 68 foizdan ko'proq tashkil etilganini, jami yangi ish o'rinlarining 64 foiz kichik biznes xususiy tadbirkorlik va fermerlik

¹⁸ Shodmonov.Sh.Sh, G'afurov U.V. “Iqtisodiyot nazariyasi” T: Fan va texnologiya, 2005 yil, 578-582 betlar.

¹⁹ <http://www.minjust.uz/uz/content.scm?contentId=34823>

sohasida tashkil etilganini va aholining daromadlari hajmi keyingi o'n yilda 8,1 barobar oshganligini aytib o'tdilar.²⁰

Shu o'rinda Prezidentimiz ta'kidlab o'tganlaridek, "Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning yalpi ichki mahsulot ishlab chiqarishda nafaqat hal qiluvchi mavqe egallashi, ayni vaqtda uning aholi farovonligi va daromadlari ortishida, ishsizlik muammolari yechishda ham muhim omilga aylanishiga erishmog'imiz lozim",²¹

Mehnat bozori shakllanishiga ishchi kuchining mehnatga bo'lgan qobiliyati tovarga aylanishi, erkin taklifi, ish beruvchilarning ishchi kuchiga mustaqil talabi, iqtisodiyotning tarkibiy o'zgarishi, ko'p mulkchilikning rivojlanishi kabi iqtisodiy, ijtimoiy va huquqiy shart-sharoitlar bevosita ta'sir etadi.

Bozor iqtisodiyoti ishchilarni ish bilan ta'aminlash imkoniyatlarini yaratish uchun sanoat korxonlarida ish o'rinlarini ko'payitish muhim ahamiyatga egadir. Bugungi kunda mehnat taqsimoti va kooperatsiyasining har qanaday shakllarida ijrochilarning samarali, yuqori unum bilan ishlashining zarur sharti ish o'rinlarini tashkil etish va ularga imkoniyatlar yaratishdir. Ish o'rni har qanday ishlab chiqarish va mehnat jarayonining birinchi bo'g'ini bo'lib, aynan ishlab chiqarish jarayonida uchta elementining hammasi: mehnat ashyolari, mehnat vositalari va ishchi kuchi ya'ni ijrochi xodimning jonli mehnati yagona bo'lib birlashadi, bu hamkorlik natijasida esa yangi iste'mol qiymatlari, mehnat mahsulotlari yaratiladi. Shuning uchun ham ish o'rinlarini tashkil etishga katta e'tibor beriladi.

Ish o'rni-ishlab chiqarish makonining bir qismi bo'lib, unda barcha asosiy va yordamchi texnologiya uskunalari, moslamalar, asboblari, ish mebellari va maxsus qurilmalar joylashitirilgan bo'ladi va ular muayyan turdagi ishlarni bajarish uchun mo'ljallangan bo'ladi. Ish o'rni ichida ish zonasi ajratiladi, bu uch o'lchovli makon bo'lib, uning doirasida xodimning barcha asosiy mehnat xarakatlari amalga oshiriladi. Bu zona ish o'rinlarining eng faol qismi hisoblanadi va uni tashkil etishga alohida talablar qo'yiladi: insonning antropometrik va biomehanik

²⁰ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.Karomovning ma'ruzasi / Xalq so'zi, 2012-yil, 21-yanvar.

²¹ Karimov.I.A. Ozod va obod vatan, erkin va farovon hayot pirovard maqsadimiz. T: O'zbekiston, 2000, 17 bet.

parametrlariga mos kelishi, fiziologik jihatdan oqilona ish vaziyatini, tana a'zolarining mehnat ashyolariga, asbob yoki mashinalar mehnat harakatlarining havfsizligi va mehnat sharoitlarining zararsizligini kafolatlaydi. Ish o'rni va ish zonasini tashkil etishga qo'yiladigan talablarni fanning maxsus tarmog'i ergonomika ishlab chiqiladi. Bu fanning vazifasi - insonning mehnat jarayonlaridagi funksional imkoniyatlarini o'rganish va eng maqbul mehnat sharoitlarini yaratish yuzasidan tavsiyanomlar ishlab chiqishdir. Bu sharoitlar asbob – uskunlar, mehnat sharoitlar va texnologiyaning tuzilish inson organizmining psixofiziologik xususiyatlariga mos kelishini ta'minlaydi.

Mehnat bozori shakllanishida asosiy muammo bo'lgan ishchi kuchiga talabning ortishi va taklifning kamayishi turli omilar, tamoyillar va cheklovlar ta'sirida amalga oshiriladi.

Mehnat bozoridagi umumiy ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar jamoa va shaxsiy shartnomalar asosida tartibga solinadi.

Mehnat bozorini yaqin kelajakda rivojlanishining bosh maqsadi-mehnat resurslari bilan ko'p ta'minlangan hududlarda ishchi kuchiga talabni oshirish va uning taklifini kamaytirish.

Mehnat bozorining rivojlanish bosqichlarida qayd etilgan tadbirlarning amalga oshirilishi yaqin kelajakda ishchi kuchiga talab va taklif o'rtasidagi bozor muvozanatga erishish, pirovardida mehnat resurslarining oqilona bandligini ta'minlash va ishsizlikni kamaytirishga olib keladi.

Quyidagi 3.1.2- jadvalda 2011-yilda tashkil etilgan yangi ish o'rinlari haqida ma'lumot aks ettirilgan:

3.1.2 – Jadval

2011-yilda Samarqand viloyati bo'yicha yaratilgan ish o'rinlari haqida ma'lumot

№	Tuman va shaharlar nomi	Barcha yo'nalishlar bo'yicha yaratilgan ish o'rinlari jami (ish o'rni)	Yangi ishlab chiqarish ob'yektlarini ishga tushirish, mavjud korxonalarni kengaytirish	Shundan		Kichik korxona va mikrofirmalarni tashkil etish
				Ishlab chiqarish ob'yektlarini ishga tushirish	mavjud korxonalarni kengaytirish va quvvatlarni yangilash	
1	Samarqand shahar	13 830	434	152	282	6 532
2	Kattaqo'rg'on shahar	2 282	250		250	803
3	Oqdaro tumani	4 166	110		110	1 496
4	Bulung'ur tumani	5 454	128		128	1 716
5	Jomboy tumani	4 322	159	129	30	1 358
6	Ishtixon tumani	5 815	182		182	2 585
7	Kattaqo'rg'on tumani	5 530	191		191	2 416
8	Qo'shrabot tumani	3 650	162		162	498
9	Narpay tumani	5 330	232		232	2 023
10	Payariq tumani	6 240	185		185	2 727
11	Pasdarg'om tumani	4 603	110	40	70	1 869
12	Paxtachi tumani	5 990	120		120	2 432
13	Samarqand tumani	7 315	195		195	2 849
14	Nurobod tumani	4 327	92		92	604
15	Urgut tumani	9 818	205		205	3 969
16	Tayloq	4 581	95		95	1 657
	Viloyat jami	93 253	2 850	321	2 529	35 534

Manba: Samarqand viloyati mehnat va aholini ijtimoiy muhofaza qilish Bosh boshqarmasi ma'lumotlari asosida tuzilgan.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, Samarqand shahrida 13728 ta dasturda tashkil etish rejalashtirilgan bo'lsa, amalda 13830 ta ya'ni 102 taga ko'p ish o'rni yaratilgan, korxonlarni kengaytirish hisobidan 2850 ta ish o'rni tashkil etildi.

Xulosa o'rnida Samarqand viloyatida har bir tuman va shaharlaridagi mehnat bozoridagi ehtiyojlar hisob-kitob qilib chiqilib, 2010 yil uchun aholi bandligini ta'minlash va yangi ish joylarini barpo qilish dasturlari ishlab chiqilgan va dastur parametrlari O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik Palatasining 1082-1 sonli va Oliy Majlis Senatining 694-1 sonli qarori bilab tasdiqlandi.

2011-yil uchun aholi bandligini ta'minlash va yangi ish joylarini barpo qilish dasturiga ko'ra 2011 yilda, 92 ming 700 ta ish joylari tashkil qilinishi belgilandi va amalda 92259 mingta ish o'rinlari tashkil qilindi va dastur talabi 100,6 foizga bajarildi.

Shunday bo'lsada, joylarda tuman va shahar ishchi komissiyalari tomonida bu boradagi ishlarni muvofiqlashtirmaganligi, Hukumat qarorlari bilan belgilangan soliq imtiyozlari, kafolatlardan to'liq foydalanmaslik, ish joylarining barqarorligini ta'minlanmaslik, ish joylarining Hukumat qarorlari talablariga mos kelmaslik, ish haqlari, buyurtmalar kechiktirib berilishi hamda mehnat munosabatlari to'liq yuritilmaslik holatlari aniqlangan.

3.2. Hududlarda yakka tadbirkorlikni va kasanachilikni tashkil etish orqali ish o'rinlarini yaratish imkoniyatlari.

Iqtisodiyotning sifat jihatdan bir-biridan farq qiluvchi har bir rivojlanish bosqichi uchun ish bilan ta'minlashning muayyan modeli (konsepsiyasi) mos keladi, chunki uning xususiyatlari jamiyat faoliyatining muhim jarayonlarini ochib beradi.

Tajriba shuni ko'rsatdiki, jamiyat muammolari ichida insonning shaxsini, talab ehtiyojlarini hisobga olmasdan hal qilishga urinish omadsizlikka olib keladi. Shuning uchun avvallari olimlar ish bilan bandlik muammolarini ko'rib chiqayotganlarida asosan, uning iqtisodiy jihatlariga e'tibor bergan bo'lsalar,

keying paytda ish bilan bandlikning ijtimoiy jihatlari to'g'risida tobora ko'proq gapirilayotganligi bejiz emas.

Aholining ish bilan konsepsiyasi – jamiyat ijtimoiy iqtisodiy rivojlanishining muayyan bosqichlaridagi ish bilan ta'minlanishining xususiyatini ochib beradigan qarashlar, tasavvurlar tizimidir. Bunday nazariy tushunchalar markaziga uni rivojlantirishning ijtimoiy bozor tipidagi davlat uchun bo'lgan obyektiv jarayonlarini hisobga oluvchi ish bilan ta'minlanishning shakllanishi qo'yiladi. Bu o'z navbatida muayyan davr mobaynidagi qo'yilgan maqsadlarga erishishning real imkoniyatlari bilan cheklanmaydi.

Ish bilan bandlik ijtimoiy rivojlanishning har bir bosqichiga xos bo'lgan turli ko'rinishlar va shakllarda namoyon bo'ladigan o'ziga xos hodisadir. Ibtidoiy jamoa tuzumi jamiyat a'zolarining to'liq ish bilan bandligiga asoslangan edi, uning boisi ishlab chiqaruvchi kuchlarning past darajada rivojlanganligida edi. Quldorlik va feodal formatsiyalar asosan qullar va krepostnoylarning majburiy ish bilan bandligiga asoslangan bo'lib, quldorlar va krepostnoylar ishlamasdan hayot kechirar edilar. Inson huquqiy jihatdan erkin bo'lgan va yollanma hodim sifatida namoyon bo'ladigan bozor iqtisodiyotiga ega bo'lgan kapitalistik formatsiyada ish bo'lamslik tabiiy va noiloj ishsizlik shaklida bo'ladi. Sotsializm sharoitida to'liq ish bilan bandlik e'lon qilingan bo'lib, bu esa odamning ijtimoiy ishlab chiqarishda qatnashishga majburligi bilan mustahkamlangandi.

Hozirgi vaqtda ish bilan band aholiga barcha yollanib ishlayotgan xodimlar, o'quvchilar, harbiy hizmatchilar bilan bir qatorda o'zini o'zi mustaqil ravishda ish bilan ta'minlaydigan fuqarolar va tadbirkorlik faoliyati shug'ullanadigan fuqarolar kiritilgan.

Ish bilan bandlik: a) pul bilan to'lanadigan yoki natura holidagi haq evaziga yollanib, shuningdek o'z faoliyatievaziga qancha muddat haq yoki daromad olishidagi qat'iy nazar, foyda yoki oilaviy daromad uchun yollanmasdan haftasiga kamida 2 soat ish bajarganlar; b) kasalligi yoki jarohatlanganligi tufayli, bemorlarga qarab turuvchilar; yillik mehnat ta'tili yoki dam olishkunlarida, o'z ish joyidan tashqarida ta'lim olganlar; ma'muriyat tashabbusi bilan ta'minoti saqlab

qolingani yoki saqlanmagan holda mehnat ta'tilda bo'lgan va boshqa shunga o'xshash sabablar bilan vaqtincha ishda bo'lmaganlar; v) oilaviy korxona haq olmasdan ish bajargan shaxslardan tashkil topadi. Ish bilan band bo'lgan aholiga ikki guruh fuqarolar kiradi:

1. Ko'ngilli ravishda ish bilan band bo'lmagan, er-xotindan birining, otasini va boshqalarning mablag'lari hisobiga yashaydigan fuqarolar;
2. Noilojdan ish bilan band bo'lmagan xodimlar kiradi, ular o'z navbatida quyidagilarga: a) mustaqil ravishda ish qidirayotganlar; b) ish bilan band xizmati yordamida ish qidirayotgan; rasmiy maqomga ega bo'lgan ishsizlik yuzasidan nafaqa oladigan ishsiz fuqarolarni o'z ichiga oladi.

“Aholini ish bilan ta'minlash to'g'risida”gi Qonun 1992 yil 13 yanvarda qabul qilingan bo'lib, unga 1998 yil 1 mayda ba'zi o'zgartirishlar va qo'shimchalar kiritiladi. Qonunda aholining ish bilan bandligining asosiy printsiplari ifodalab berilgan, bu tamoyillar ish bilan bandlik munosabatlariga bozor xususiyatidan kelib chiqadi va bir necha tamoyillar bilan ifodalanadi. Birinchi tamoyil fuqarolarning umumli va ijodiy mehnat qilishiga bo'lgan o'z qobiliyatlaridan foydalanishdan iborat favqulodda huququdir. Mehnat qilishga majbur etishga (qanday shaklga bo'lmasin) yo'l qo'yilmaydi. Faqat qonunda alohida belgilangan hollar bundan mustasnodir.

Respublikamiz uchun mehnatga qobiliyatli aholining ish bilan bandligini oshirish bo'yicha muammoni hal qilishning eng samarali vositalaridan biri bo'lgan mehnat bozorining ijtimoiy-iqtisodiy mazmunini tadqiq qilish katta ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. ularni o'rganish quyidagi demografik va ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatlarning inobatga olinishini taqozo etadi:

- respublikada mehnatga qobiliyatli aholining 60% dan ortig'i qishloq joylarda yashaydi va yalpi ichki mahsulotning (YaIM) 40% dan ko'prog'ini ishlab chiqaradi;
- noqishloq xo'jaligi ishchi joylari yetishmasligi sababli ish bilan band bo'lmagan qishloq mehnat resurslari ulushi respublikaning ish bilan band

bo'lmagan butun aholisining 60% dan ortig'ini tashkil qiladi va ularning soni o'smoqda;

- mehnatga qobiliyatli, ish bilan band bo'lmagan qishloq mehnatkashlari malakasi va safarbarligining pastligi ularning yashash joylaridan shaharga va mamlakatning kam mehnat bilan ta'minlangan hududlariga hamda xorijiy davlatlar obyektlariga qarab harakat qilishlariga asosiy to'siq bo'lmoqda;

- mehnat resurslarining sonini mehnatni tatbiq etish mintaqalarga nisbatan tezroq o'sishi yashirin ishsizlikni, ayniqsa, qishloq xo'jaligida ishchi kuchini taklif etish unga talabdan oshib ketadigan darajada ko'payishiga bevosita yordam beradi;

- qayta ishlash sanoati, qurilish va xizmat ko'rsatish korxonalari hamda xususiy xo'jaliklarda yangi ishchi joylarini yaratish yo'li bilan ishchi kuchi talabi va taklifi o'rtasidagi rasional nisbatni ta'minlash uchun haqiqiy imkoniyatlar mavjud.

Bozor iqtisodiyotiga o'tish davri sharoitlarida mehnat bozorini «mehnatkash qobiliyatli» ishchi kuchini xarid qilish-sotishni amalga oshiruvchi tizim sifatida ko'rib chiqish o'rinli emas. Shuning uchun u ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyoti va ijtimoiy mehnat sohasining ochiq, murakkab, ko'p aspektli va o'suvchi tizimchasi bo'lib, ishchi kuchiga talab va taklifning hajmi, tarkibi va nisbatini shakllantiruvchidir. Mazkur bozor ishchi kuchiga talab va aholining taklifini tartibga solishda bevosita ishtirok etadi va oqilona bandlikning shakllanishi hamda ishsizlikni kamaytirishga ko'maklashadi.

Mehnat bozori tarkibiy qismining asosiy elementlariga quyidagilar kiradi: ishchi kuchiga talab va uning taklifi, qiymati, bahosi va yollashdagi raqobat. **Talab** iqtisodiyot tarmoqlari, ishlab chiqarish - ijtimoiy infratuzilmasi va boshqa sohalarning mehnat bozoriga buyurtma bergan, ish haqi fondi, shaxsiy yordamchi xo'jaliklardan daromadlar va boshqa hayotiy vositalar bilan ta'minlangan ishchi kuchi **ehtiyojining hajmi va tarkibini aks ettiradi**. **Taklif** yollanma sharti bilan ishga ega bo'lishdan manfaatdor ishchi kuchining **miqdor va sifat** (soni, jinsi, yoshi, ma'lumoti, kasbi, malakasi, millati,

ishlab chiqishi, daromadi va boshqalar bo'yicha) **tarkibini ifodalaydi.**²²

Mehnat bozoridagi ishchi kuchining taklifi murakkab demografik tuzilishga ega. Avvallambor aholining umumiy sonidan yollanib ishlashga qodir, ya'ni mehnat qobiliyatiga ega bo'lib, uning egasi - xodim mehnat bozorida uni taklif qilishdan, tadbirkor esa uni o'z korxonasida belgilangan vaqt davomida foydalanish uchun yollanishidan manfaatdor qismini ajratish kerak.

Aholining umumiy sonidan ikkita yirik guruhni ajratish mumkin:

- 1) Yollanib ishlashga qodir mehnatga layoqatli va undan yuqori yoshdagi aholi;
- 2) Yollanib ishlashga qodir bo'lmagan mehnatga layoqatli yoshdan kichik va kattaroq aholi.

Birinchi guruh quyidagi guruhchalarga bo'linadi:

- a) iqtisodiyot sektorlarida yollanish bo'yicha band bo'lganlar;
- b) yollanish bo'yicha band bo'lmaganlar;
- v) ish qidirib erkin harakat qiluvchi shaxslar.

Ikkinchi guruh ham guruhchalarga bo'linadi:

- a) mehnatga qobiliyatli yoshdan kichik aholi, ya'ni 16 yoshgacha bo'lgan o'smirlar;
- b) mehnatga qobiliyatli yoshdan keksaroq aholi, ya'ni yoshi va nogironligi tufayli ishlamayotgan nafaqaxo'rlarning asosiy qismi.

Mehnatga layoqatli aholi, ayniqsa uning **iqtisodiy faol qismi** mehnat bozorining shakllanishida asosiy demografik manba hisoblanadi.

Respublikamizning ijtimoiy-iqtisodiy hayotida umuminsoniy qadriyatlarni mustahkamlash uchun muayyan qadam qo'yilgan bo'lib bu qadriyatlar orasida eng muhim mehnatning ixtiyorligidir. Endilikda ijtimoiy mehnatda ishtirok etish keyin yoki kerak emasligini tanlashdan iborat ustuvor huquq insonning o'ziga tegishlidir.

Milliy iqtisodiyotda aholini mehnat bilan ta'minlash endilikda amalda ijtimoiy foydali faoliyatning birdan-bir sohasi hisoblanmaydi. Mehnatning

²² Abdurahmonov Q.X. "Mehnat iqtisodiyoti" (nazariya va amaliyot). –Toshkent: "Mehnat", 2004.

umumiyligi huquqiy burch sifatida mustahkamlangan vaqtda u ana shunday edi. Mehnat sohasi ijtimoiy foydali ish bilan bandlikning o'qish, uy-ro'zg'or ishlari, bolalarni tarbiyalash va hokazolar kabi teng huquqli va hamma uchun qulay sohalaridan biriga aylanmoqda. Ixtiyoriy ish bilab bandlikka barham berish sababi bitta – u ham bo'lsa, tirikchilik vositalarining g'ayriqonuniy manbaidir.

O'zining mehnatga bo'lgan qobiliyatidan foydalanishdan iborat favqulodda huquq tamoyili insonning o'ziga ma'qul bo'lgan joyda o'zi hohlagan vaqt mobaynida ishlash huquqini nazarda tutadi. Har kim o'zi uchun qulay vaqt va ish bilan bandlik usulini mustaqil nazar, hammaga doimiy, qisman, vaqtincha bo'ladigan ish bilan bandlik, o'rindoshlik bilan ishlash ish vaqtini tashkil etishning moslashuvchan grafiklariga xosdir. Kasb tanlashdagi huquqning cheklanmaganligi va iqtisodiyot sohalaridan birida mehnat qilish huquqi ham muhim hisoblanadi (bunga yakka tartibda mehnat qilish ham kirishi mumkin).

Favqulodda tanlash huquqi jamiyatda har kimning y yoki bu ish bilan bandlik turi yoki kasbga bo'lgan ehtiyojini qondirish majburiyati bilan tenglashtirish to'g'ri bo'lmaydi. Jamiyat barchaga o'z qobiliyatlarini ro'yobga chiqarish uchun teng huquqiy shart-sharoitlar yaratib berishi kerak, ya'ni agar biror kishi tadbirkor bo'lmoqchi ekan, jamiyat uning uchun huquqiy shart-sharoitlar berilishi lozim, lekin bu kishi tadbirkor bo'lish-bo'lamsligi uning shaxsiy fazilatlariga bog'liqdir.

Bunday ish bilan bandlikning ikkinchi tamoyili fuqarolarning mehnat huquqini ro'yobga chiqarish uchun davlatning shart-sharoitlar yaratib berishi kerakligi oydin bo'ladi. Ish bilan bandlik siyosatida uni qattiq tartibga solishdan voz kechish, ijtimoiy sohada mehnat qilishning majburiy emasligi, ijtimoiy foydali mehnat qilishning har qanday sohasini tanlash erkinligi va ixtiyoriyligi orqali inson manfaatlari va ehtiyojlarining namoyon bo'lishiga yordam berish asos qilib olingan.

Davlatning ish bilan bandlikka ko'maklashish tamoyili asosida mehnat qilish huquqini ro'yobga chiqarish uchun shart-sharoitlar yaratib berishi ijtimoiy ishlab chiqarishning iqtisodiy jihatdan erkin ishtirokchilar iqtisodiy hulq-atvoriga bevosita usullar bilan tuzatish kiritishdan iboratdir. Bunda davlatning ish bilan

bandlikka bevosita ta'sir ko'rsatish choralari rag'batlantiruvchi tadbirlarining ustuvorligiga asoslanadi. Bu o'rinda mehnatkashlarning tadbirkorlar va hududlarning ijtimoiy va iqtisodiy huquqlarini hamda erkinliklarini buzadigan vositalar bo'lamasligi kerak. Ish bilan bandlikka ta'sir ko'rsatishning o'zini ochib berish asosida uni (bandlikni) istalgan yo'nalishda shakllanitirish jarayonini bevosita to'g'ri yo'lga solish yotadi. Ish bilan bandlikka ko'maklashish tamoyili ijtimoiy mehnat munosbatlari subyektlarining taraqqiyot yo'nalishlarini ishlab chiqishda va uni tartibga solishda faol va manfaatdorlik bilan ishtirok etishlaridan iboratdir. Bu subyektlar yollanma xodimlar, ish beruvchilar bo'lib ular kasaba uyushmalariga, assotsiatsiyalar va ittifoqlarga birlashganlar.

Bu kuchlarning ish bilan bandlikni rivojlantirishda yaqindan o'zaro yordam berishlari ish bilan bandlikning holatiga faol ta'sir ko'rsatib, uning sifat jihatlarining har tomonlama yaxshilanishga yordam beradi. Bunday jihatlarga ish band aholining ma'lumot va kasb-malaka tarkibi, uning tarmoq va demografik tuzilishi, yuqori ijtimoiy iqtisodiy harakatchanligi, raqobatdoshlik va shu kabilar kiradi.

Ish bilan bandlik maslalarini ko'rib chiqayotganda mehnat va ish bilan bandlik o'rtasidagi aniq farqni ajrata bilish kerak. Mehnat – insonning o'ziga xos xususiyatlariga ega bo'lgan faoliyati bo'lib, harakatlarni anglatganligi, kuch-quvvat sarflanishi, natijadorlik, ijtimoiy va hozakolar shular jumlasiga kiradi. Mehnat vaqt xususiyatiga ega, u bo'linadi va dam olish bilan almashinib tuardi. Mehnat ish kuchini ishlab chiqishda ishlatish jarayonidir. Ish bilan bandlik insonning insonning mehnat qilish munosabati bilan bog'liq holda kechadigan ijtimoiy rivojlanishning muhim tomonlaridan biridir. Mehnatdan farqli o'laroq, ish bilan bandlikni odamlarning aniq ish joyidagi amaliy faoliyatiga tenglashitirib bo'lmaydi. Ish bilan bandlik mehnatga layoqatli odamlarning ish bilan qanday ta'minlanganligini ko'rsatadi. Boshqacha qilib aytganda, odamni ish bilan band hisoblash uchun u biron-bir jamoaning a'zosi bo'lishi yoki o'z ishini yaratish kerak.

Bizga ma'lumki iqtisodiyot va insonning ehtiyojlariga to'g'ri kelishi

darajasiga qarab oqilona, samarali masulotlar va eng maqbul ish bilan bandlik darajalariga ajratiladi.

Oqilona ish bilan bandlik agregatsiyalangan ijtimoiy-iqtisodiy tushunchadir. Uning mazmuni bir necha shunday blokni o'z ichiga oladiki, ularning mehnat bozorida bor-yo'qligiga qarab ish bilan bandlik oqilona ekanligi yoki oqilona emasligini aniqlash mumkin. Bular, jamiyat, ijtimoiy guruh va ayrim shaxsning manfaatlarini hisobga olish; jamiyatning iqtisodiy jihatdan yuqori darajada rivojlanishini ta'minlash; jamiyat ishab chiqaruvchi kuchlarining o'zgarishlariga hozirjavoblik kabilardir. Oqilona ish bilan bandlikni iqtisodiy faol aholi umumiy sonida mahsuldor ish bilan bandlar ulushi tavsiflaydi. Ish bilan bandlikning oqilona ish bilan bandlik kabi shakli mavjudligini barcha olimlar ham tan olavermaydi. Ko'pchilik faqat to'liq va samarali ish bilan bandlikni ajratishga moyildir. Holbuki, oqilona ish bilan bandlik tasniflash elementi bo'lishi lozim va avvalo, shuning uchun lozimki, ish bilan bandlikni samarali deb qator yillar o'tganidan keyin, uzoq istiqboldagina baholash mumkin, mehnat sohasida va ish bandlik borasida jarayonlarni boshqarish uchun esa qisqa va o'rta muddatli istiqboldagi ish bilan bandlikni samarali ish bilan bandlikka qarama-qarshi qo'ymaslik kerak. Oqilona ish bilan bandlik – samarali ish bilan bandlikning shart-sharoiti, unga erishishdagi pillapoyadir. Oqilona ish bilan bandliksiz samarali ish bilan bandlik ha bo'lmaydi. Mahsuldor ish bilan bandlik shunday ish bilan bandlikki, u ishlab chiqarish samaradorlikni oshirish, fan-texnika taraqqiyotini yutuqlarini joriy etish, mehnat unumdorligini oshirish maqsadlariga javob beradi, yuqori malakali, yaxshi o'qitilgan va harakatchan xodimlar sog'lom avlodini takror yetishtirish uchun shart-sharoitlar yaratadi. Xalqaro Mehnat Tashkiloti (XTM) ning ta'rificha, mahsuldor ish bilan bandlik – mehnat mahsullari jamiyat tomonidan qabul qilinib, haqi to'lanadigan odamlarning ish bilan bandligidir.

Quyidagi 3.2.1-jadvalda Samarqand viloyati bo'yicha umumiy aholi soni va oqilona bandlikni ta'minlash haqida ma'lumot aks ettirilgan.

3.2.1 – Jadval

Samarqand viloyati bo'yicha o'rtacha aholi soni va band bo'lgan aholi haqida ma'lumot 2011 yil (ming kishi)

№	Tuman va shaharlar nomi	Mehnat resurslari			
		Yanvar-Dekabrida doimiy aholining o'rtacha soni, ming kishi	Mehnatga layoqatli yoshdagi mehnatga layoqatli aholining o'rtacha soni, ming kishi	O'rtacha band aholi soni, ming kishi	Ish qidiruvchi sifatida ro'yhatga olinganlar
1	Samarqand shahar	401,7	327,5	258,9	171
2	Kattaqo'rg'on shahar	78,6	49,4	43,1	5197
3	Oqdaro tumani	123,6	77,1	44,2	97
4	Bulung'ur tumani	151,6	69,7	50,9	49
5	Jomboy tumani	136,5	70,2	51,8	39
6	Ishtixon tumani	197,0	96,0	63,2	29
7	Kattaqo'rg'on tumani	222,0	114,6	80,5	38
8	Qo'shrabot tumani	104,6	53,0	35,8	132
9	Payariq tumani	204,9	109,8	77,3	47
10	Pasdarg'om tumani	280,6	146,3	84,7	48
11	Paxtachi tumani	122,6	70,2	54,1	97
12	Samarqand tumani	286,2	154,4	96,2	53
13	Narpay tumani	171,7	92,6	58,4	41
14	Nurobod tumani	118,3	59,6	48,1	49
15	Tayloq	156,4	84,4	54,5	35
16	Urgut tumani	383,8	198,3	128,2	48
	Jami	3140,0	1773,1	1229,9	1024

Manba: Samarqand viloyati mehnat va aholini ijtimoiy muhofaza qilish Bosh boshqarmasi ma'lumotlari asosida tuzilgan.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki viloyat aholisi soni 2010 yilda 3140,1 ming kishini band aholi soni esa 1229,9 ming kishidan iborat.

Samarali ish bilan bandlik ijtimoiy boshqaruvning jamiyat rivojining mazkur bosqichida turmush tarzining mezonlari taqozo etadigan xodimlarini rivojlantirishning ijtimoiy-iqtisodiy shart-sharoitlarini tiklab borishga qodirligini nazarda tutadi. Ish bilan bandlikning samarali tusda bo'lishi daromad keltirgan

ijtimoiy foydali faoliyat bilan band bo'lishni hamda ish o'rinlarining iqtisodiy va ijtimoiy jihatdan maqsadga muvofiq bo'lishini nazarda tutadi. Samarali ish bilan bandlik, shuningdek, ko'plab variantlar orasidan iqtisodiy va ijtimoiy samaradorlik mezonlari yig'indisi bo'yicha aniqlangan eng yaxshisini tanlab olishni ham nazarda tutadi.

Eng maqbul ish bilan bandlik insonning doimiy ish bilan band bo'lishga davlat tomonidan kafolat bo'lmagan tadirda jamiyatda muayyan mavqe egallashni ta'minlaydigan shaxsiy tarkibda haq to'lash shart-sharoitlari asosida moddiy va ma'naviy ne'matlar yaratish maqsadida mehnat jarayonida qatnashishidir.

Mehnatga layoqatli aholini qamrash ish bilan bandlik to'liq va to'liqsiz (qisman) ish bilan bandlik bo'lishi mumkin. To'liq ish bilan bandlik – jami mehnatga layoqatli aholiga ijtimoiy foydali mehnat bilan shug'ullanishning haqiqiy imkonini berishdir.²³

Biroq 100 % dan kamroqni tashkil qiladigan ish bilan bandlikdir. To'liq ish bilan bandlik noiloj ishsizlikning mavjud emasligiga tengdir.

To'liqsiz (qisman) ishsizlik to'liqsiz ish vaqtining miqdoriy xususiyatlari bo'yicha qo'ydagi shakllarga ajratiladi:

- to'liqsiz ish mobaynida bandlik (qisqartirilgan ish xaftasi, qisqartirilgan ish kuni) bu ish ish vaqtining inqirozli qisqartirilishi natijasidir. Bunday tartib korxonalarining malakali va tajribali xodimlarni saqlab qolishlari va ishsizlikning oldini olishlariga imkon beradi;
- qisqa to'liqsiz ish xaftasi qisqa ish haftasi son jihatdan kamroq (to'rt yarim, to'rt, uch) ish kuniga taqsimlangan ish haftasining me'yoriy uzunligidir. Bu ish kunining uzayishiga olib keladi, uch kun va undan kamroq ish kunida ishlab beriladigan uzunligi 30-34 soat bo'lgan to'liqsiz qisqa ish haftasi qisqa ish haftasining o'ziga xos tartibidir. Ish bilan bandlik nuqtai nazaridan ushbu tartib davomida har kuni ishlanadigan taqdirda mavjud bo'lishi lozim bo'ladigan ish o'rinlari sonini ikki hissa ko'paytirish imkonini beradi.

²³ Abdurahmonov Q.X. "Mehnat iqtisodiyoti" (nazariya va amaliyot). –Toshkent: "Mehnat", 2004.

- Ish o'rinlarini bo'lish. Bu shuningdek, ish vaqtining inqirozli bo'linishidir. Bir ish o'rni ikki xodim o'rtasida bo'linadi. Odamlar ish soatlari, ish haqi, dam olish kunlari, ijtimoiy imtiyozlarni bo'ladilar. Bu ish bilan bandlik siyosatining moslashuvchanligini ta'minlashga va malakali ishchi hodimlarni saqlab qolishga yordam beradi.
- Ish vaqtining muqobil tartibi. Bu ikki hodimning to'liqsiz ish bilan bandlik shart-sharoitlarda ishlatish tartibi bo'lib, u kamroq qo'llaniladi. U, shuningdek, ish o'rinlarini bo'lish hamdir, lekin bunda ikki kishi bir ish o'rinida navbati bilan (masalan, hafta oralatib) ishlaydi.

Ishga joylashish bo'yicha ish bilan bandlik rasmiy va norasmiy bandlikka bo'linishi mumkin. Rasmiy ish bilan bandlik – rasmiy iqtisodiyotda ro'yhatga olingan ish bilan bandlikdir. Norasmiy ish bilan bandlik – rasmiy iqtisodiyotda ro'yhatga olinmagan ish bilan bandlikdir. Ish bilan bandlik sohasida iqtisodiyotning norasmiy sektori va uning ayrim turlarini ish o'rinlarining muhim manbai sifatida tan olinishi lozim. Yuksak rivojlangan mamlakatlarda uydagi ishlab chiqarish tizimi kattagina ahamiyatga ega. Uydagi ishlab chiqarish tizimlarining mohiyati shundaki, uy xo'jaliklari Tovar va xizmatlar sotib oladi-da, unga mehnat qo'shgan holda ushbu mahsulotni iste'mol qilishiga tayyor holatga yetkazdi. Bunday faoliyat “o'zini o'zi ta'minlash” (self provisioning) nomi bilan ataladi. Bu mehnat yollanma xodimlar mehnatidan farq qiladi, chunki bu mehnatning oldidan mehnat bozoriga chiqilmaydi va ayni paytda u tadbirkorlik mehnati ham emas, nega deganda ishlab chiqarilgan tovarlar va xizmatlar muayyan bozorlarda sotilishini taqozo etmaydi.²⁴ Quydagi 3.2.2-jadvalda viloyat bo'yicha yakka tartibdagi tadbirkorlik faoliyati bilan band bo'lgan aholi haqida ma'lumot berilgan.

²⁴ Abduraxmonov.Q.X. «Mehnat iqtisodiyoti» (Darslik), T.:–“Mehnat” nashriyoti 2005.

3.2.2 – Jadval

Samarqand viloyati bo'yicha yakka tartibdagi tadbirkorlik va kasanachilik bilan band bo'lganlar haqida ma'lumot 2011 yil (ming kishi)

№	Tuman va shaharlar nomi	Yakka tartibdagi tadbirkorlikni rivojlantirish	Kasana-chilikning barcha shakllarini rivojlantirish	Shundan:		
				Korxonalar bilan kooperatsiya-da mehnat shartnomalari asosida	Korxonalar bilan pudrat shartnomalari asosida	Oilaviy tadbirkorlik va hunarmandchilik faoliyatini rivojlantirish
1	Samarqand shahar	2392	2176	711	430	1035
2	Kattaqo'rg'on shahar	242	670	105	345	220
3	Oqdaro tumani	650	700	130	150	450
4	Bulung'ur tumani	972	712	132	151	429
5	Jomboy tumani	770	863	152	180	531
6	Ishtixon tumani	623	621	152	132	337
7	Kattaqo'rg'on tumani	517	690	202	153	335
8	Qo'shrabot tumani	461	1667	155	122	1390
9	Narpay tumani	576	923	155	207	575
10	Payariq tumani	675	988	200	216	572
11	Pasdarg'om tumani	655	723	150	152	421
12	Paxtachi tumani	542	937	152	201	584
13	Samarqand tumani	1421	1041	200	231	610
14	Nurobod tumani	630	908	227	187	494
15	Urgut tumani	1467	1536	252	332	952
16	Tayloq	435	575	100	120	355
	Viloyat jami	13028	15744	3175	3309	9260

Manba: Samarqand viloyati mehnat va aholini ijtimoiy muhofaza qilish Bosh boshqarmasi ma'lumotlari asosida tuzilgan.

Viloyatda yakka tartibdagi ish faoliyatini rivojlantirishda alohida e'tibor berilib 13028 ta ish o'rinlari tashkil etildi. Uy mehnatining barcha shakllarini rivojlantirish orqali 15744 ta ish o'rinlari ochildi. Shundan korxonalar va kooperatsiya mehnat shartnomasi asosida 3175 ta, pudrat shartnomalarini tuzish orqali 3309 ta va Oilaviy tadbirkorlik va hunarmand-chilik faoliyatini

rivojlantirish orqali 9260 ta ish o'rinlari tashkil etildi.

Bizga ma'lumki, bozor xo'jaligida uy xo'jaligining ne'matlarga talab sub'yekti va resurslar sotuvchisi sifatidagi roli katta. Iste'mol tovarlariga talab bozor iqtisodiyotiga hayotiy kuch baxsh etadi. Uy xo'jaliklarining muhim ishlab chiqarish resurslari – mehnat va pul mablag'kari taklifining subyektlari sifatidagi roli ham huddi, shuningdek muhimdir. Biroq rasmiy iqtisodiyot sohasidagi mehnat munosabatlari oilaviy iqtisodiyotga ta'sir ko'rsatadi. Pirovard natijada oilaviy ishlab chiqarish ish bilan bandlik dinamikasida hamda iqtisodiyotning boshqa sektorlaridan mehnat munosabatlari tizimi rivojlanishida mavjud bo'lgan salbiy tendentsiyalarni yumshatadigan oraliq omil bo'lib xizmat qiladi.

Kommunal ishlab chiqarish tizimida transportga egalik, uy joyga qarash, bolalar va bemorlarni parvarish qilish bo'yicha norasmiy birlashmalar, ko'ngilli tashkilotlar va shu kabilar kiradi. Bunda almashinuv oqimlari kvazipul ayriboshlash negizida amalga oshiriladi va ko'proq nokvantlangan faoliyat almashinuvi bo'ladi. Ushbu sektorga rasmiy ishlab chiqarishdan mahsulotlarning bir qismini norasmiy negizida olishlari ular uchun manfaatliroq bo'lib qoladi. Oqibatda rasmiy sektorning mahsulotiga talab qisqarib, ishsizlik oshadi.

Shaxsiy yodramchi xo'jalik (ShYX). Hozirgi sharoitda ish bilan bandlik aholining hayotida alohida ahamiyatga ega bo'ladi. Shaxsiy yodramchi xo'jalik – bir oila doirasi bilan cheklangan xo'jalik. U kichikroq miqyosida olib boriladi, unda asosan, oddiy takror ishlab chiqarish amalga oshiriladi. Shaxsiy yodramchi xo'jaliklarda asosdan, oddiy mehnat qurollari va qo'l mehnatidan foydalaniladi.

ShYX qishloq aholisining hayotida ziddiyatli rol o'ynaydi. Bir tomondan, u qishloq odamlarining daromadini oshiradi, ularni yangi yetishtirilgan sarxil mahsulotlarga serob qiladi, bundan tashqari, bu odamlarning o'z izchanlik va mirishkorlarini ishga solishlari mumkin bo'lgan sohadir. Boshqa bir tomondan esa ShYX ancha vaqt va kuch sarfini talab qiladi va shu tariqa qishloq ahlining jami va mehnat yukini oshirib, ularning bo'sh vaqtini qisqartiradi.

ShYX da ish bilan bandlik qishloqdagi turmush tarzining ajralmas qismi, qishloq odamlari hayoti tarzining ajralmas qismidir.

3.3. Ishlab chiqarish korxonalarida investitsiyalardan oqilona foydalanishni takomillashtirish orqali yangi korxonalarni tashkil etish asoslari

Investitsiya-iqtisodiyot rivojlanishini harakatlantiruvchi kuch, u korxonalarni texnika va texnologik tomondan qayta qurollantiradi, sifatli mahsulot ishlab chiqarishni kengaytirishga ko'maklashadi. Shu bois ham Prezidentimiz o'tgan yil yakunlari va 2012 yilda mamlakatni rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasi majlisidagi ma'ruzasida O'zbekiston iqtisodiyotini rivojlangan demokratik davlatlar darajasiga olib chiqishida asosiy e'tibor mamlakatimiz mintaqalariga chet el investitsiyalarni jalb etish deya ta'kidladi.

Mamlakatimizda xorijiy investitsiyalarni kirib kelishi uchun qulay muhit, huquqiy asoslar, imtiyoz va qulayliklar yaratilganligi, salohiyatli kadrlar mavjudligidir. Agar viloyatimizda 2005 yilda xorijiy sarmoya ishtirokida 150 ta qo'shma korxona ro'yhatdan o'tgan bo'lsa, 2011yili ularning soni 190 tani tashkil etdi, shulardan o'tgan yillarning o'zida 24 ta yangi qo'shma korxona faoliyatini boshladi. O'tgan 2011-yili ro'yhatdan o'tgan qo'shma korxonalarning 168 tasi faoliyat yuritib, ular tomonidan 240,6 mlrd. so'mlik mahsulot ishlab chiqarildi. O'sish sur'ati 2005 – yilga nisbatan 3,7 martaga ko'paydi.

Korxonalar va tashkilotlar yagona davlat sektori registry ma'lumotlariga ko'ra, 2012 yil 1 yanvar holatiga iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida ro'yxatga olingan yuridik shaxslar soni 46,1 mingga yetdi, shundan faoliyat ko'rsatayotganlari 44,2 mingtani (jami ro'yhatga olingan yuridik shaxslarning 95,8 foizi) tashkil qildi.

Royhatga olingan korxona va tashkilotlarning asosiy qismi qishloq xo'jaligi (jami ro'yhatga olingna yuridik shaxslarning 61,9 foizi) savdo va umumiy ovqatlanish (10,8 foizi), sanoat (60,0 foizi) va qurilish (3,5 foizi) sohalariga to'g'ri keladi.

3.3.1 – Jadval

Samarqand viloyatida korxona va tashkilotlarni tarmoqlari bo'yicha taqsimlanishi haqida ma'lumot (2012 yil 1 ynavar holati)

	Ro'yhatga olingan		Faoliyat ko'rsatayotganlar	
	Birlik	Yakunga nisbatan foizda	Birlik	Yakunga nisbatan foizda
J a m i	46170	100,0	44202	100,0
Shu jumladan:				
Sanoat	2782	6,0	2409	5,4
Qishloq xo'jaligi	28727	62,2	28419	64,3
Qurilish	1631	3,5	1387	3,2
Transport va aloqa	419	0,9	380	0,8
Savdo va umumiy ovqatlanish	5011	10,8	4298	9,7
Moddiy ishlab chiqarishning boshqa turlari	1420	3,1	1287	2,9
Axoliga maishiy xizmat ko'rsatishning noishlab chiqarish turlari	172	0,4	154	0,4
Sog'liqni saqlash va jismoniy tarbiya	1042	2,2	1011	2,3
Ta'lim	2086	4,5	2077	4,7
Madaniyat va san'at	167	0,4	158	0,3
Fan va ilmiy xizmat ko'rsatish	51	0,2	48	0,2
Boshqa noishlab chiqarish tarmoqlari	2662	5,8	2574	5,8

Manba: Samarqand viloyatining yil yakunlari statistik axborotnomasi ma'lumotlari asosida tuzilgan.

Ro'yhatga olingna korxonalar umumiy soning 90,4 foizi nodavlat mulkchilik shaklidagi korxonalar, shundan 16,6 foizi xususiy korxonlar 0,4 foizi chet el sarmoyasi ishtirokidafi korxonlar, 0,1 foizi aktsiyadorlik jamiyatlari, 73,3 foizi boshqa korxonalar ulushiga to'g'ri keladi.

Faoliyat ko'rsatayotgan qo'shma korxonlar 2005-yilda 4998,9 ming AQSh dollar miqdorda to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar jalb etilgan bo'lsa, o'tgan 2001 yilda 21761,7 ming AQSH dollarni tashkil etib, 2005 yilga nisbatan 4,4 martaga ko'paydi. 2005 yilda tashkil etilgan korxonalarda 887 ta ish o'rni yaratilgan bo'lsa, 2011 yilda ularning soni 1995 tani tashkil etdi. bu boradagi

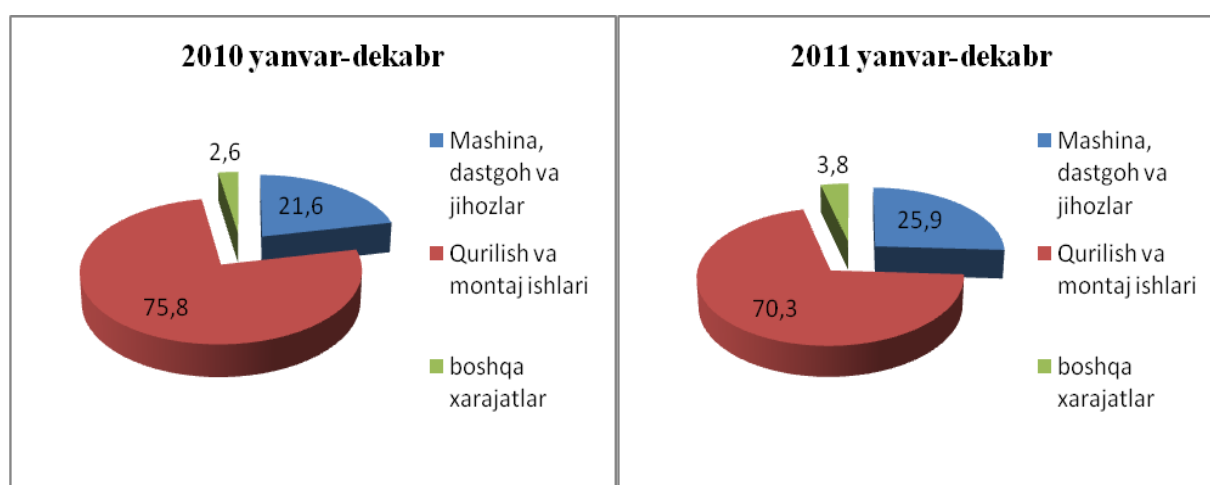
o'sish-o'zgarishni 2010 yilga nisbatan tahlil etganimizda ham ancha yutuqlariga erishilganini ko'ramiz. Xususan, o'tgan yili "Hududiy investitsiya Dasturida"ga asosan 33 ta loyiha bo'yicha 38,7 mln. AQSH dollari miqdorida xorijiy investitsiyalar jalb etilishi belgilanganligini holda yil yakuniga ko'ra 38 ta loyiha ishlab chiqarildi. Natijada 43280,4 ming AQSH dollari miqdorida investitsiyalar o'zlashtirildi. Yoki bu borada 2010 yilning mos davriga nisbatan 132,9 foiz o'sishga erishildi. Shundan 20 ta loyiha bo'yicha 22788,7 ming AQSH dollari miqdoridagi to'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiyalar jalb etilib, 2010 yilning mos davriga nisbatan 2,3 marotaba oshishi ta'minladi. Mazkur dastur doirasida korxonalar tomonidan 5,3 mlrd. So'mlik maxsulotlar eksport qilindi, 1545 ta yangi ish o'rinlari yaratildi.

Endi jalb qilingan xorijiy investitsiyalarni tarmoqlar kesimida tahlil etaylik. Bunda asosiy ko'rsatkich yengil sanoat ulushiga to'g'ri keladi. Tarmoqqa kiritilgan investitsiya mavjud sarmoya miqdorining 35,9 foizini tashkil etadi. Shuningdek, qurilish mollari ishlab chiqarish, metallni qayta ishlash sanoati rivojida ham investitsiyaning kattagina ulushi bor.

3.3.2 – Jadval

Iqtisodiyotning ayrim tarmoqlarida asosiy kapitalga kiritilgan investitsiyalarni o'zlashtirish quydagi ma'lumotlarda ifodalanadi:

Umumiy hajmga nisbatan foiz(%) hisobida:

Manba: Samarqand viloyati Tashqi iqtisodiy aloqalar, investitsiyalar va savdo boshqarmasi ma'lumotlari asosida tuzilgan.

2011 yil yanvar-dekabr oylarida viloyatning asosiy kapitalini ko'paytirishga 1113,2 mlrd so'm miqdorida investitsiyalar kiritildi va o'sish darajasi 2010-yil yanvar-dekabrga nisbatan 1115,2 foizni tashkil qildi.

Shular evaziga o'tgan yili ip-kalava, tekstil-galanteriya, gilam va gilam maxsulotlari, farfor buyumlari, turli sharbatlar, atirlar, kartoshka urug'i yetishtirish, alyumin romlar, profnastil va penoplast maxsulotlari, sifatli pishiq g'isht, sovutkich va muzlatgichlar, politelen trubalar, farmatevtika maxsulotlari, tibbiy xizmat ko'rsatish keng yo'lga qo'yiladi. O'zlashtirilgan investitsiyalarning asosiy qismi -53,6 foizi markaz, ya'ni Samarqand shahri korxonalari zimmasiga to'g'ri keladi. Masalan, o'tgan yili tashkil etilgan 24 ta yangi korxonaning 13 tasi Samarqand shahrida, 4 tasi Urgut tumanida ochildi. Lekin Qo'shrabot, Oqdaryo, Nurobod, Bulung'ur tumanlarida o'tgan yilgi "Hududiy investitsiya Dasturi"-ga birorta ham loyiha kiritilmagan. Bu tumanlarda ham yangi korxonalar mavjud. Agar tahlil qilsak, bu tumanlarda chet el investorlari uchun bir talay noqulayliklar mavjudligi ayon bo'ladi. Birinchidan, bu hududlarda xorijiy sarmoya ishtirokidagi korxonalarning faoliyati uchun zaruriy infratuzilma, ayniqsa gaz va elektr energiyasining uzliksizligida muammolar bor. Shuningdek, tashabbuskor tadbirkorlar va ularning moliyaviy ahvoli yaxshi emas. Birgina korxonani tashkil etish uchun binoning mavjudligi investorlarni jalb etishga omil bo'la olmaydi. Bu borada qo'shimcha mablag' garov ta'minoti bo'lishi hamda malakali mutaxassislar zarur.

Bizningcha, bu kabi muammolarning yechimi topish, hududlarda joylashgan tumanlarga imtiyozli xorijiy kreditlar va donor mamlakatlarning grant mablag'larini jalb qilish tadbirlarini ishlab chiqish, investitsiya kiritiladigan korxonalarda gaz va elektr energiyasi ta'minotdagi uzilishlarning oldini olishga alohida e'tibor qaratish shart. Viloyatda joriy yilda ham yangi korxonalarni barpo etish, mavjudlarini zamonaviy texnologiya va uskunalar bilan jihozlash, xorij sarmoyasini kiritish bo'yicha ishlar izchil davom ettiriladi. Ya'ni, 2012 yilda 36 ta loyiha bo'yicha 43,7 mln. AQSH dollari miqdorida xorijiy investitsiyalar jalb etilishi bo'yicha amaliy ishlar olib boriladi.

Korxonalar qanchalik yaxshi, samarali va rentabelli ishlasa butun iqtisodiyotning, jumladan, ularning o'zlarining ham ko'rsatgichlari yuqori bo'ladi. Bozori iqtisodiyoti korxonalar faoliyatini erkinlashtiradi, ularning mustaqilligini mustahkamlaydi, hamda ishlab chiqarishni tashkil etish va rentabellikning yuqori ko'rsatgichlariga erishishiga keng imkoniyatlar yaradi.

Korxonalar faoliyati samaradorligini aniqlab beruvchi tashqi muhit – bu, birinchi o'rinda mahsulot iste'molchilari, xom-ashyo va boshqa material yetkazib beruvchilar shuningdek, davlat organlari hamda korxonaga yaqin joyda yashuvchi aholi hisoblanadi. Bozor iqtisodiyotni rivojlantirish jarayonida korxonalar faoliyatini modernizatsiyalashtirishning asosiy yo'nalishlari quydagilar hisoblanadi:

- Texnologik va texnologik qayta jihozlashning yanada jadallashtirish;
- Xalqaro sifat standartlariga javob beradigan mahsulotlar ishlab chiqarish;
- Bozor va uning rivojlanish istiqbollari kompleks ravishda o'rganish yordamida, haridorlarning mahsulot va xizmat turlariga mavjud va yuzaga kelishi mumkin bo'lgan talablarni aniqlash;
- Mahsulotning yangi modellari va namunalarini yaratish bo'yicha ilmiy tadqiqot faoliyatini tashkil qilish;
- Haridorlar talabiga mos keluvchi tovarlarni ishlab chiqarish;
- Ishlab chiqarishni rejalashtirish, dasturlash, muvofiqlashtirish va moliyalashtirish;
- Mahsulotni taqsimlash va sotish tizimini tashkil qilish va uni mukammallashtirish, korxonaning barcha faoliyatini, jumladan ishlab chiqarish, sotish, reklama, texnik xizmat ko'rsatish va hokazolarni boshqarishni takomillashtirish.

Biroq yuqorida aytib o'tilganlardan qat'iy nazar, xo'jalik rivojlantirishning har bir bosqichida korxonalar faoliyati quydagi vazifalarni bajarishga qaratilishi zarur:

- Korxona egasining daromad olishi va rentabelligini oshirish;
- Iste'molchilarni ishlab chiqarilayotgan mahsulotlar bilan ta'minlash;
- Xodimlarni ish xaqi bilan ta'minlash va rag'batlantirishni yo'lga qo'yish;

- Korxonaga yaqin joylarda yashuvchi aholi uchun ish joylari yaratish;
- Atrof muhitni muhofaza qilish;
- Korxona faoliyatida to'xtab qolishga yo'l qo'ymaslik;
- Ishlab chiqarishni tashkil etish va boshqarish shakllarini mukammallashtirish;
- Ishlab chiqarishning barcha bosqichlarida tejamkorlikka rioya qilish.

Xo'jalik faoliyatining joriy va istiqboldagi vazifalarini bajarish, korxonalardan quydagi fuksiyalarni amalga oshirishni talab qiladi:

- Ishlab chiqarish va shaxsiy iste'mol uchun mahsulotlarni tayyorlash;
- Mahsulotlarni iste'molchilarga yetkazib berish va sotish;
- Sotuvdan keyin xizmat ko'rsatish;
- Ishlab chiqarishning moddiy texnika asosini ta'minlash;
- Xodimlar mehnatini tashkil qilish va boshqarish;
- Soliqlarni to'lash, byudjetga to'lovchi ixtiyoriy yoki majburiy badal to'lovlarni amalga oshirish;
- Amaldagi standartlar, normativlar va davlat tomonidan chiqarilgan qonun-qoidalarga rioya qilish.

Bu funktsiyalar korxonalarning jami, qaysi tarmoqda mansubligi, ijtimoiy infratuzilmaning mavjudligi mahalliy hokimiyat idoralari bilan munosabatlarga asoslanib, aniqlashtiriladi. Bugungi bozor iqtisodiyoti fan texnika taraqqiyoti korxonalarning amalga oshiruvchi funktsiyalarni kengaytirishi haqida va ularning faoliyatidagi ishlab chiqarish ko'rsatgichlarini yanada yaxshilash uchun yangi vazifalar belgilab berishi mumkin.

Xulosa

Bozor munosabatlari sharoitida ishlab chiqarish korxonalarini kengaytirish, qayta rekonstruksiya qilish ishlarini amalga oshirish maqsadida investitsiyalarni jalb etish va bu jarayonlarni takomillashtirish muhim ahamiyatga egadir. Bugungi kunda eng dolzarb muammolardan biri – bu mamlakatimizda faoliyat yuritayotgan korxonalarni modernizatsiya qilish, yangi korxonalarni tashkil etish, ularda yangi texnologiyalarni qo'llash orqali raqobatbardosh eksportga yo'naltirilgan mahsulotlar ishlab chiqarish, aholi bandligini oshirish, ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirishdan iborat ekanligini belgilab berilgan.

Korxonalarni modernizatsiya qilish loyihalarini tayyorlash hajmini ko'paytirish, tovarlarning yangi turlarni o'zlashtirish, qo'shimcha ish o'rinlarini yaratish maqsadida amalga oshirilgan.

Mahalliy tadbirlarning ishlab chiqarish jarayonida ilg'or texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlarini yaratadi.

Bunday ishlarni amalga oshirishdan asosiy maqsad aholi ish bilan bandligini oshirish, bozorlarimizni sifatli raqobatbardosh mahsulotlar bilan kengaytirishdan iboratdir.

Mamlakatimizda olib borilayotgan islohotlar ishsizlik darajasini pasaytirish maqsadida ko'pgina ishlar olib borilmoqda.

Respublikamizda mehnat resusrlariga nisbatan aholining tabiiy o'sishi yuqori. Biroq ular ham hududlar, tarmoqlar va faoliyat doiralari bo'yicha tekis taxsimlanmagan. Tashkil etilayotgan yangi korxonalar va ish joylari soni mehnatga layoqatli aholining o'sish sur'atlaridan faqr qiladi. Xo'jalik aloqalarining uzulishi, bir qator ishlab chiqarish sabablaridan o'sish sur'atlarining pasayishi, iqtisodiyotning tuzulmaviy o'zgarishi, aholi bandligi sohasida muammolarni yanada keskinlashtirdi. Aholining bilim va malaka darajasi bozor munosabatlarining yuqori talablariga to'liq javob bermay qoldi. Ayniqsa, yoshlarning ishga layoqatli qismida ish bilan ta'minlanmaganlar soni o'sib bordi.

Muammoning radikal yechimi – bu ko'proq mehnat talab qiladigan kichik va xususiy yangi ishlab chiqarish korxonalarini tashkil etish hisobidan yangi ish joylarini sonini keskin ko'paytirish, bu yo'l kata investitsiya vositalari va vaqtni talab etadi. Vaqt va mablag'larning keskin taxchilligi sharoitida muammo yechimi yechilishi qo'ydagi yo'nalishlardan axtarish kerak:

- Xususiy kapitalni aholining shaxsiy jamg'armalarining maksimal jalb qilish, fuqarolarning shaxsiy tadbirkorlik faoliyatini har tomonlama qo'llab-quvvatlash ularga qonunlar chegarasiga ko'proq erkinliklar berish;
- Chet el kapitalini jalb qilish, uning samarali faoliyat ko'rsatishi uchun sharoit yaratib (huquqiy, iqtisodiy, ijtimoiy va boshqalar) berish;
- Faoliyat ko'rsatayotgan korxonalarni modernizatsiyalashtirish va kengaytirish orqali yangi ish joylarni yaratishga qaratilgan shaxsiy mablag'lar jamg'arish qismining ko'payishini har tomonlama qo'llab-quvvatlash;
- Ser mehnat sohalarni ko'paytirishda, qo'shimcha ish joylarini yaratish uzoq muddatli kreditlash, mablag'larni ko'paytirish, bank tizimidagi ishlarni faollashtirish;
- Korxonani modernizatsiya qilish loyihalarini mahsulot tayyorlash hajmini ko'paytirish, tovarlarni yangi turlarini o'zlashtirish, qo'shimcha ish o'rinlarini yaratish uchun imkoniyatlarni kengaytirish;
- Mahalliy tadbirkorlik sub'yektlarini ishlab chiqarish jarayonida ilg'or texnologiyalardan foydalanish va faoliyat yuritayotgan korxonalarni modernizatsiya qilish, eskirish texnologiyalarni zamonaviylashtirish tadbirlariga almashtirish tadbirlarida maqsadli investitsiyalarni jalb etish;
- Ishlab chiqarish korxonalarini modernizatsiya qilish, texnik va texnologik qayta jihozlash yanada jadallashtirish, zamonaviy moslashuvchan texnologiyalarni keng joriy etishda, iqtisodiyotning keng tarmoqlaridagi, eksportga yo'naltirilgan, mahalliyashtirilgan ishlab chiqarish hududlarda joylashgan tumanlarga imtiyozli xorijiy kreditlar, grantlar mablag'larini tadbirlarini ishlab chiqish;

- Shaxsiy mablag'lar hisobini, yoshlarning oliy va o'rta maxsus ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirish, qayta tayyorlash va malakasini oshirish o'quv maskanlari tarmog'ini kengaytirish;

Aholi bandligini ta'minlash orqali mehnatni qo'llanish darajasi doirasi kengayadi, Tovar ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish hajmi ko'pyadi. Insonlarning yashash darajasi ko'tariladi. Jamiyatdagi ijtimoiy tanglik pasayadi.

Aholi bandligini ta'minlashda yangi tashkil etilgan korxonalarning mehnat resurslari bilan ta'minlanganlik darajasi muhim ahamiyatga egadir.

Korxonaning mehnat resurslari bilan ta'min etilganligini tahlil etishni korxonani ijtimoiy rivojlantirish rejasini bajarilishini o'rganish bilan mustaqil bog'liq ravishda qo'ydagi ko'rsatgichlarni guruhlar bo'yicha amalga oshirish maqsadga muvofiqdir:

- Xodimlar malakasini oshirish;
- Xodimlarning mehnat sharoitini yaxshilash va sog'lig'ini mustahkamlash;
- Ijtimoiy-madaniy va uy joy maishiy sharoitlarini yaxshilash;
- Mehnat jamoasi a'zolarining ijtimoiy himoya qilinishi;

Odatda ishlab chiqarish korxonalarimizda personallardan samarali foydalanish ko'rsatgichlarini muhim ahamiyatga egadir. Mehnat resurslaridan to'liq to'liq foydalanishga tahlil qilinayotgan davrda bitta xodim tomonidan ishlangan kunlar va soatlar haqida baho berish mumkin. Bunday tahlil hodimlarning har bir toifasi bo'yicha har bir ishlab chiqarish bo'linmasi va umuman korxona bo'yicha o'tkaziladi.

Xulosa qilib aytadigan bulsak korxonalarni modernizatsiyalashtirish va yangi korxona tashkil qilishdan asosan quyidagi maqsadlar ko'zlanadi:

- iste'molchilar talab qilayotgan mahsulotlar ishlab chiqarishni ko'paytirish va uni sotishdan foyda (daromad) olish;
- jahon talablariga javob beradigan, eksportga yo'naltirilgan raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarish;
- mahsulotlar sifatini oshirish;

- ishlab chiqarishga ish bilan band bo'lmagan aholini jalb qilish va shu orqali ish bilan ta'minlashdagi ijtimoiy muammolarni hal qilish;
- ishlab chiqarishga mavjud qo'shimcha resurslarni jalb qilish;
- fan-texnika yutuqlaridan foydalangan holda yangi sanoat mahsulotlarini ishlab chiqarish;
- yakka tarzda yoki hamkorlikda faoliyat yuritish uchun kichik korxona (o'rtoqchilik kabi) tashkil qiluvchi alohida fuqarolar yoki shaxslar guruhi a'zolarining shahsiy ehtiyojlarini qondirish;
- ishlab chiqarishni mustahkamlash va rivojlantirish hamda bozor muhitini kengaytirish.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, Samarqand viloyatida 2011-yilda yangi tashkil qilgan korxonalar soni 3859 tani tashkil etdi va viloyatimiz tarmoqlaridan, sanoatda 25,9 foiz, transport 7,5 foiz, boshqa sohalarda esa 25,6 foiz o'sishga erishildi. Qishloq va o'rmon xo'jaligida korxonalarni kengaytirish evaziga kamayib borgan va 98,6 foizini tashkil etildi.

Tashkil etilayotgan va mavjud korxonalarni modernizatsiyalashtirish ko'p jihatdan investitsiyalarga ham bog'liqdir. Viloyatimizda ishlab chiqarish korxonalarini modernizatsiyalashtirish va qayta rekonstruktsiyalashtirishni moliyalashtirish holatini tahlillariga ko'ra, 2011 yilda quydagi ishlar amalga oshirilgan. Samarqand viloyatida 2011 yilda hududiy investitsiya dasturiga asosan 33 ta loyiha bo'yicha 38,7 mln doll. miqdorida xorijiy investitsiyalar jalb etilishi belgilangan. 2011 yil yakuniga ko'ra, ushbu dastur doirasida qo'shimcha loyihalar bilan birga 38 loyiha bo'yicha jami 43280,4 ming doll. miqdorida investitsiyalar o'zlashtirildi va yillik prognozga nisbatan 111,7 foizini tashkil etdi yoki o'tgan yilning mos davriga nisbatan 132,9 foiz o'sishga erishildi. Shundan 20 ta loyiha bo'yicha 22788,7 ming doll. to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar jalb etilib (umumiy jalb etilgan investitsiyaning 52,6 foizi), prognoz ko'rsatgichi ijrosi 142,7 foiz yoki o'tgan yilning mos davriga nisbatan 2,3 marotaba oshishi ta'minlandi. (9,5 mln doll.)

Ushbu dastur doirasida o'zlashtirilgan investitsiyalarning asosiy qismi Samarqand shahri korxonalariga 53,6 foizi to'g'ri keladi. Shu bilan birga Samarqand tumani – 14,2 foiz, Jomboy tumani – 12,2 foiz, Pasdarg'om tumani 5,7 foiz, Urgut tumani 4,2 foiz. Amalga oshirilgan ishlar natijasida korxonalar tomonidan 5,3 mlrd. so'malik mahsulotlar ishlab chiqarilgan va 8,5 mlrd. so'mlik mahsulotlar eksport qilingan hamda 1509 ta yangi ish o'rinlari yaratildi.

Mamlakatimizda xorijiy investitsiyalarni kirib kelishi uchun qulay muhit, huquqiy asoslar, imtiyoz va qulayliklar yaratilganligi, salohiyatli kadrlar mavjudligidir. Agar viloyatimizda 2005 yilda xorijiy sarmoya ishtirokida 150 ta qo'shma korxona ro'yhatdan o'tgan bo'lsa, 2011yili ularning soni 190 tani tashkil etdi, shulardan o'tgan yillarning o'zida 24 ta yangi qo'shma korxona faoliyatini boshladi. O'tgan 2011-yili ro'yhatdan o'tgan qo'shma korxonalarning 168 tasi faoliyat yuritib, ular tomonidan 240,6 mlrd. so'mlik mahsulot ishlab chiqarildi. O'sish sur'ati 2005 – yilga nisbatan 3,7 martaga ko'paydi.

O'z-o'zidan ayonki, raqobatdosh iqtisodiyotni shakllantirmasdan, pirovard natijada esa raqobatdosh mamlakatni barpo etmasdan turib, biz qabul qilgan mamlakatimizda demokratik islohotlarni chuqurlashtirish va barqarorlik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasida ko'zda tutilgan maqsadli vazifalarni amalga oshirmasdan turib, bu haqda jiddiy so'z yuritish mumkin emas.

Bugungi kunda ko'plab rivojlangan va jahon iqtisodiyotida yetakchi o'rin tutadigan mamlakatlar tajribasi shuni so'zsiz isbotlab bermoqdaki, raqobatdoshlikka erishish va dunyo bozorlariga chiqish, birinchi navbatda iqtisodiyotni izchil isloh etish, tarkibiy jihatdan o'zgartirish va diversifikatsiya qilishni chuqurlashtirish, yuqori texnologiyalarga asoslangan yangi korxona va ishlab chiqarish tarmoqlarining jadal rivojlanishi ta'minlash, faoliyat ko'rsatayotgan quvvatlarni modernizatsiya qilish va texnik yangilash jarayonlarini tezlashtirish hisobidan oshirilishi mumkin.

Ishlab chiqarilish hajmini kengaytirish va raqobatdosh mahsulotlarning yangi turlarini o'zlashtirish bo'yicha qabul qilingan birinchi navbatdagi chora-tadbirlar dasturiga muvofiq, 2012-2016 yillarda hisoblar bo'yicha ishlab chiqarishni

modernizatsiya qilish, texnik va texnologik qayta jihozlash bo'yiha tarmoq dasturlarini amalga oshirish ko'zda tutilmoqda.

Ishlab chiqarishni takomillashtirishda korxonadagi asosiy fondlardan va ishlab chiqarish quvvatlaridan oqilona foydalanish ham muhim ahamiyatga egadir, Agar biz Viloyatimizda "Sino" OAJ korxonasining yillik hisobotidagi tahlillariga e'tibor qaratsak, asosiy vositalar 2008 yili 9140499 ming so'mni tashkil etgan bo'lsa, modernizatsiyalash asosida 2011-yili 11652041 eskirish summasi 35,7 foizini tashkil etgan. Qoldiq qiymati 8430262 ming so'mdan iborat bo'lgan.

Korxonalar uchun ishlab chiqarish samardorligini oshirishning asosiy yo'llaridan biri mavjud ishlab chiqarish fondlaridan foydalanishni yaxshilashdir. Ulardan samarali foydalanish masalasi ayniqsa, bozor iqtisodiyotiga o'tish sharoitida yanada dolzarblashadi. Shuning uchun ham O'zbekistonda ulardan har taraflama unumli foydalanishga alohida e'tibor berib kelinmoqda. Ishlab chiqarish quvvati korxonaning texnik darajasi, unumdorligi, kadrlar malakasi, xomashyolarning sifati va mahsulotlarning assortimentiga qarab o'zgara boradi. Yangi korxonalarni tashkil etishdan eng katta asosiy maqsad yangi ish o'rinlarini tashkil etishdir, Samarqand viloyatida har bir tuman shaharlardagi mehnat bozorlaridan kelib chiqib, 2011 yil uchun aholi bandligini ta'minlash va yangi ish joylarini barpo qilish dasturiga ko'ra, 2011 yilda 93253 mingta ish o'rinlari yaratildi.

Shunday bo'lsada joylarda tuman va shahar ishchi komissiyalari tomonidan bu boradagi ishlarni muvofiqlashtirmaganligi, hukumat qarorlari bilan belgilangan soliq imtiyozlar kafolatlardan to'liq foydalanmaslik, ish joylarining Hukumat qarorlari talablariga mos kelmaslik, ish haqlari, buyurtmalar kechiktirib berilishi hamda mehnat munosabatlari to'liq yuritilmaslik holatlari aniqlangan.

Xususan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasi 2011-yilda respublikani ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2012- yil iqtisodiy dasturining eng muhim ustivor vazifalariga bag'ishlangan majlisida, Prezidentimiz I.Karimov o'z ma'ruzalarida, aholi bandliginita'minlash va bu bilan bog'liq aholi daromadlarini oshirish hamda turmushsifatini yaxshilash muammolarini hal etish

bo'yicha ko'p kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilishi natijasida, 2011-yilda bir millionga yaqin ish o'rinlarini, ya'ni 68 foizdan ko'proq tashkil etilganini, jami yangi ish o'rinlarining 64 foiz kichik biznes xususiy tadbirkorlik va fermerlik sohasida tashkil etilganini va aholining daromadlari hajmi keyingi o'n yilda 8,1 barobar oshganligini aytib o'tdilar.²⁵

Xulosa o'rnida Samarqand viloyatida har bir tuman va shaharlaridagi mehnat bozoridagi ehtiyojlar hisob-kitob qilib chiqilib, 2010 yil uchun aholi bandligini ta'minlash va yangi ish joylarini barpo qilish dasturlari ishlab chiqilgan va dastur parametrlari O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik Palatasining 1082-1 sonli va Oliy Majlis Senatining 694-1 sonli qarori bilan tasdiqlandi.

2011-yil uchun aholi bandligini ta'minlash va yangi ish joylarini barpo qilish dasturiga ko'ra 2011 yilda, 92 ming 700 ta ish joylari tashkil qilinishi belgilandi va amalda 92259 mingta ish o'rinlari tashkil qilindi va dastur talabi 100,6 foizga bajarildi.

²⁵ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A. Karimovning 2011 yilning asosiy yakunlari va 2012 yilda O'zbekistonni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining majlisidagi "2012 yil Vatanimiz taraqqiyotini yangi bosqichga ko'taradigan yil bo'ladi" o'quv qo'llanma. – T.: Iqtisodiyot. - 2012.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI

1.O'zbekiston Respublikasining qonunlari

- 1.1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – T.: “O'zbekiston”, 2008.
- 1.2. O'zbekiston Respublikasining Mehnat kodeksi. – T.:Adolat,2007
- 1.3. O'zbekiston Respublikasi “Aholi ish bilan ta'minlash to'g'risida” gi Qonuni // “Xalq so'zi” gazetasi. 1998 yil 22 may.
- 1.4. O'zbekiston Respublikasining “Xususiy korxonalar to'g'risidagi” qonuni, qonun va qarorlar . T.:”O'zbekiston”., 2004.,№3.
- 1.5. O'zbekiston Respublikasining “Oilaviy tadbirkorlik to'g'risida”gi Qonuni. “Xalq so'zi” gazetasi, 2012 yil 27 apreldagi № 82(5502)

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti farmonlari va qarorlari

- 2.1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1998 yil 9 apreldagi «Xususiy tadbirkorlik, kichik va o'rta biznesni rivojlantirishni yanada rag'batlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Farmoni, 2003 yil 30-avgust.
- 2.2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori «Kichik va xususiy tadbirkorlik yili” Davlat dasturi to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlar to'plami, 2010 yil.,5-son.
- 2.3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 22.01.2009 yildagi 1045-sonli Inqirozga qarshi dastur va boshqa qo'shimcha choralar to'g'risida”gi 2008 yil 5 apreldagi Farmoni.
- 2.4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «2011-2015 yillarda O'zbekiston Respublikasi sanoatini rivojlantirishning ustivor yo'nalishlari to'g'risida»gi 2010-yil 15-dekabrdagi PQ-1442 sonli qarori.
- 2.5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2010 yil 29 dekabrda “O'zbekiston Respublikasining 2011 yilga mo'ljallangan investision dasturi to'g'risida”gi 1455-sonli Qarori.
- 2.6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2011 yil 27 dekabrda “O'zbekiston Respublikasining 2012 yilga mo'ljallangan investision dasturi to'g'risida”gi 1668-sonli Qarori.

- 2.7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2011 yil 24 avgustdagi "Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni yanada rivojlantirish uchun qulay ishbilarmonlik muhitini shakllantirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-4354-sonli Farmoni. // Xalq so'zi, 2011 yil 26 avgust.
- 2.8. Yirik sanoat korxonalari bilan kasanachilikni rivojlantirish asosidagi ishlab chiqarish va xizmatlar o'rtasida kooperatsiyasini kengaytirishni rag'batlantirish chora tadbirlari to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni 05.01.2006 yil № PF 3706

3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarorlari va boshqa huquqiy-me'yoriy hujjatlar

- 3.1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2007 yil 8 maydagi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2007 yil 6 apreldagi "Aholi ish bilan bandligini oshirish hamda mehnat va aholi ijtimoiy muhofaza qilish organlari faoliyatini takomillashtirish chora tadbirlari to'g'risida"gi PQ_616 sonli qarorini amalga oshirish chora tadbirlari haqida 95-sonli qarori.
- 3.2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A. Karimovning 2011 yilning asosiy yakunlari va 2012 yilda O'zbekistonni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining majlisidagi "2012 yil Vatanimiz taraqqiyotini yangi bosqichga ko'taradigan yil bo'ladi" mavzusidagi ma'ruzasini o'rganish bo'yicha o'quv qo'llanma. – T.: Iqtisodiyot. - 2012.
- 3.3. Asosiy vazifamiz – Vatanimiz taraqqiyoti va xalqimiz farovonligini yanada yuksaltirishdir. – Prezident Islom Karimovning 2009 yilning asosiy yakunlari va 2010 yilda O'zbekistonni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining majlisidagi ma'ruzasi // Xalq so'zi, 2010 yil 30 yanvar.

4. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti ma'ruzasi va asarlari

- 4.1. Karimov.I.A. "Ozod va obod vatan, erkin va farovon hayot pirovard maqsadimiz". T: O'zbekiston, 2000, 17 bet.
- 4.2. Karimov.I.A. "Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O'zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo'llari va choralari". – T.: Iqtisodiyot, 2009. – 120 b.
- 4.3. Karimov I.A. Vatanimizning bosqichma-bosqich va barqaror rivojlanishini ta'minlash - bizning oliy maqsadimiz. 17- Jild. – T.: O'zbekiston, NMIU 2009. – 280 bet.

- 4.4. Karimov I.A. “Jahon inqirozining oqibatlarini yengish mamlakatimizni modernizatsiya qilish va taraqqiy topgan davlatlar darajasiga ko’tarilish sari”. 18- Jild. – T.: O’zbekiston, NMIU 2010. – 198 bet.

5. Darsliklar, o’quv qo’llanmalar va maqolalar.

- 5.1. O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimovning O’zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va Senatining 2010 yil 27 yanvarda bo’lib o’tgan qo’shma majlisidagi «Mamlakatimizni modernizatsiya qilish va kuchli fuqarolik jamiyati barpo etish – ustuvor maqsadimizdir» hamda 2009 yilning asosiy yakunlari va 2010 yilda O’zbekistonni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning eng muhim ustuvor yo’nalishlariga bag’ishlangan Vazirlar Mahkamasining 2010 yil 29 yanvarda bo’lib o’tgan majlisidagi «Asosiy vazifamiz – Vatanimiz taraqqiyoti va xalqimiz farovonligini yanada yuksaltirishdir» nomli ma’ruzalarini o’rganish bo’yicha o’quv-uslubiy majmua. Toshkent – «Iqtisodiyot» - 2010
- 5.2. Abdurahmonov Q.X. “Mehnat iqtisodiyoti” (nazariya va amaliyot). – Toshkent: “Mehnat”, 2009.
- 5.3. Abdurahmonov Q.X., Imomov.V., “O’zbekistonda mehnat potensialidan samarali foydalanish va uni boshqarish” – T.: Akademiya, 2008.
- 5.4. Maxmudov. E.X., Isakov M.Y. Investitsiyalar iqtisodiy o’sishning resurslar asosi // O’zbekiston iqtisodiyotini liberallashtirish yo’llarida” maqolalar to’plami . 5-qism. T.:TDIU, 2005.
- 5.5. Maxmudov E.X. “Korxona iqtisodiyoti”, O’quv qo’llanma. – T.:O’zbekiston yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg’armasi nashriyoti, 2004 yil.
- 5.6. Maxmudov E.X., Isakov.M.Y., Modernizatsiya-glavnoe napravlenie ekonomicheskogo i texnicheskogo proriga strani // Delovoy partnyor . Uzbekistan -2005
- 5.7. Генкин Б.М. «Экономика и социология труда» М.: Норма, 2007
- 5.8. Волгин Н.А. Экономика труда: рыночные и социальные аспекты. Учебно методический комплекс для подготовки магистров –М.: Изд-во РАГС,2010
- 5.9. Shodmonov.Sh.Sh, G’afurov U.V. “Iqtisodiyot nazariyasi” T: Fan va texnologiya, 2005 yil, 578-582 betlar.

- 5.10. Shamsiyeva N.Sh. “Xorijiy investitsiyalarni jalb etishning dolzarb masalalari” Samarqand Iqtisodiyot va servis instituti, “Xizmat ko’rsatish sohasida tadbirkorlikni rivojlantirish muammolari” ilmiy-amaliy anjuman, Samarqand 2011 yil, II-qism, 28-32 betlar.
- 5.11. Shamsiyeva N.Sh. “Iqtisodiyotni modernizatsiyalashda investitsiyalarning o’rni” A.Navoiy nomidagi Samarqand Davlat universiteti Magistrantlarning X ilmiy konferensiyasi materiallari. 141-145 betlar. Samarqand-2011 yil.
- 5.12. Shamsiyeva N.Sh. “Milliy iqtisodiyotni rivojlantirishda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning o’rni” A.Navoiy nomidagi Samarqand Davlat universiteti Magistrantlarning X ilmiy konferensiyasi materiallari. 115-121 betlar. Samarqand-2011 yil.

6. Foydalangan magistrlik va bitiruv malakaviy ishlari

- 6.1. Shamsiyeva M.Sh. Korxonada personal mehnatini tashkil etish va boshqarish (Sino OTAJ misolida) BMI, SamDU, - Samarqand ,2012 – 61-67 betlar.

7. Jurnal va gazetalardagi maqolalarga havolalar

- 7.1. Maxmudov. E.X. “Taking the road of economic modernization” // Business partner. - 2005. – 19 may
- 7.2. Abdutalipov D.A. “Modernization: the major direction of the nation’s economic and technical breakthrough // Business Partner. - 2005. – 7 aprel. Uzbekistan – 2005 – 17 mart

8. Hisobotlar va statistik ma’lumotlar.

- 8.1. O’zbekiston Respublikasi iqtisodiy-ijtimoiy taraqqiyotining mustaqillik yillaridagi (1990-2010 yillar) asosiy tendensiya va ko’rsatkichlari hamda 2011-2015 yillarga mo’ljallangan prognozlari: statistik to’plam. – T.: “O’zbekiston”, 2011.yil.
- 8.2. O’zbekiston Iqtisodiy axborotnomasi. /№ 3/2011 y.
- 8.3. Статистическое обозрение Республики Узбекистан за 2006-2011 годы. Т, 2012г.
- 8.4. Samarqand viloyati Tashqi iqtisodiy aloqalar, investitsiyalar va savdo boshqarmasining 2011 yil yakunlari bo’yicha hududiy dasturi, Samarqand 2012 yil.

- 8.5. Samarqand viloyatining 2011 yil yanvar-dekabr oylaridagi ijtimoiy iqtisodiy holati. Samarqand vil. Statistika boshqarmasi. Samarqand 2012 yil.

9. Internet sahifalar

- 9.1. <http://www.cer.uz> «Экономическое обозрение» jurnalining sayt
- 9.2. <http://www.google.com> “Ma’lumotlar qidiruv sayti”
- 9.3. <http://www.uza.uz> “O’zbekiston axborot agentligi” sayti
- 9.4. <http://www.stat.uz> Davlat Statistika qo’mitasining sayti
- 9.5. <http://www.minjust.uz/uz/content.scm?contentId=34823>

ILOVALAR